

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**XVII. YÜZYILDA ŞAM BÖLGESİNDE MEYDANA
GELEN AYAKLANMALAR**

SELMAN ORAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
DR.ÖĞR.ÜYESİ ALİ DADAN**

KONYA-2018

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	SELMAN ORAL
	Numarası	138110021003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI / İSLAM TARİHİ
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ali DADAN
	Tezin Adı	XVII. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ ŞAM BÖLGESİNDE MEYDANA GELEN AYAKLANMALAR

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan XVII. Yüzyıl Osmanlı Devleti Şam Bölgesinde Meydana Gelen Ayaklanmalar başlıklı bu çalışma 16/11/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğr. Üyesi	Ali DADAN	
2	Prof. Dr.	İsmail Hakkı ATÇEKEN	
3	Prof. Dr.	Ahmet Turan YÜKSEL	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

B-155

Tez Savunma Sınavı Tutanak Formu

I. Öğrenci Bilgileri					
Adı	Selman	Anabilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları		
Soyadı	ORAL	Bilim Dalı	İslam Tarihi		
Numarası	138110021003	Sınav Durumu	I. Savunma Sınavı ☒	II. Savunma Sınavı ☐	
Danışmanı	Dr.Öğr.Üyesi Ali DADAN	Programı	Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐	
II. Sınav Bilgileri					
Tarih	16.11.2018	Saat	14:00	Süre	90 dakika
Öğrenci Uzmanlık Alan Dersini Başarıyla Tamamlamıştır. ☒					
III. Değerlendirme ve Sonuç					
☒	Savunulan Tezin Kabul Edilmesine				
☐	Savunulan Tezin Düzeltilmesine				
☐	Savunulan Tezin Reddedilmesine (*)				
Salt Çoğunluk ☐	Oy Çokluğu ☐	Oy Birliği ☐	İle karar verilmiştir.		
NEÜ Lisansüstü Eğitim Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavı gerçekleştirilmiş ve adayın durumu tutanakla tespit edilmiştir.					
IV. Tez İzleme Komitesi Üyeleri					
Sıra No	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza		
1	Dr.Öğr. Üyesi	Ali DADAN			
2	Prof.Dr.	Ahmet Turan YÜKSEL			
3	Prof.Dr.	Hüseyin MUŞMAL			
4	Üye				
5	Üye				
Not: Bu belge, Tez Savunma Sınavı'ndan sonra üç gün içerisinde, Tez inceleme ve Değerlendirme Formu (Rapor) ile birlikte Sosyal Bilimleri Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir. (*)Tezi Reddedilen öğrenci, Reddedilen tezin bir nüshasını gerekçeli kararla birlikte Enstitüye teslim etmesi gerekmektedir.					

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	SELMAN ORAL		
	Numarası	138110021003		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI / İSLAM TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	XVII. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ ŞAM BÖLGESİNDE MEYDANA GELEN AYAKLANMALAR			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Selman ORAL

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	SELMAN ORAL		
	Numarası	138110021003		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI / İSLAM TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr.Öğr.Üyesi Ali DADAN		
Tezin Adı	XVII. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ ŞAM BÖLGESİNDE MEYDANA GELEN AYAKLANMALAR			

XVII. yüzyıl Osmanlı Devlet tarihi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu yüzyılda Avrupalı devletler askeri, siyasi ve özellikle ekonomik açıdan ilerlemeler kaydetmesine rağmen Osmanlı Devleti duraklama devrine girmiştir. Avrupalı devletler bu ilerleme ve yeni coğrafi keşiflerle birlikte birçok ülkeyi sömürge edinmişlerdir.

Avrupalı devletlerinin emperyalist ideolojilerinden birisi de İslam Devletlerinin idarecisi konumunda olan Osmanlı Devleti'ni zayıflatmak ve parçalamaktı. Özellikle Şam bölgesi; zengin toprakları, ipek ticareti ve limanlarıyla dikkat çekmekteydi. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nde gerçekleşecek isyanlar Avrupalı Devletler tarafından yakından takip edilmekteydi. Canbolatoğlu Ali Paşa'nın ve Maanoğlu Fahrettin'in isyanlarına da bu yüzden Avrupalı devletler destek vermişlerdir. Ayrıca Şam bölgesinde gerçekleşen Seyfoğlu Yusuf, Abaza Hasan, İpşir Paşa ve bir takım ufak çapta isyanlar da Osmanlı Devleti'ni güç durumda bırakmıştır.

Ne var ki dünya ticaretinin geçiş noktası olan, kutsal belde olan Kudüs'ü içinde barındıran, ayrıca İslam Aleminin Hac vazifesini yerine getirmek için geçiş güzergahı olan bu bölge, Osmanlı Devleti'nin kolayca vazgeçebileceği bir bölge değildi. Nitekim duraklama devrinde olmasına, bazı isyanlara Avrupalı devletler destek vermesine ve Osmanlı Devleti'nin dışta savaşlarla meşgul olmasına rağmen, isyanları kolayca bastırabilmesi ne denli otorite ve güce sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Canbolatoğlu Ali Paşa, Maanoğlu Fahrettin, Seyfoğlu Yusuf, Abaza Hasan, İpşir Paşa, Şam, XVII. Yüzyıl.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	SELMAN ORAL		
	Student Number	138110021003		
	Department	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI / İSLAM TARİHİ		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Dr.Öğr.Üyesi Ali DADAN		
Title of the Thesis/Dissertation	THE REVOLTS IN SHAM REGION IN SEVENTEENTH CENTURY			

In 17th century, Ottoman State is important as history. Although the European states recorded military, political and especially economic progress in this century, the Ottoman State was in a state of stagnation. After new geographical discoveries, European states have colonized many countries with this progress.

One of the imperialist ideologies of the European states was to weaken and collapse the Ottoman Empire, which was the ruler of the Islamic States. Especially the Damascus region; rich lands, silk trade and ports. Due to these reasons, the rebellions that would take place in the Ottoman State were a favor for them. This is why European states have supported the rebellions of Canbolatoğlu Ali Pasha and Maanoglu Fahrettin. Seyfoglu Yusuf, Abaza Hasan, Ipsir Pasha and a small number of rebellions in the Damascus region also left the Ottoman Empire in a difficult situation.

However, this area, which is the transit point of the world trade, which houses the holy city of Jerusalem and which is the transition route to fulfill the Hajj duties of the Islamic world, was not a region that the Ottoman State could easily give up. It is important to show that you have authority and power to suppress the uprisings easily, although the fact that the Ottoman state was at a standstill and the European states supported some riots and the Ottoman State was also engaged in wars outside.

Key words: Canbolatoglu Ali Pasha, Maanoglu Fahrettin, Seyfoglu Yusuf, Abaza Hasan, Ipsir Pasha, Damascus, 17th century.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi	1
II. Araştırmanın Kaynakları.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM	5
ŞAM BÖLGESİNİN SİYASİ TARİHİ VE BÖLGEDE GERÇEKLEŞEN İSYANLARIN GENEL NEDENLERİ	5
1.1. ŞAM BÖLGESİNİN KISA TARİHİ	5
1.1.1. İslamiyet Öncesi Şam.....	5
1.1.2. İslamiyet'ten Sonra Şam.....	7
1.1.3. Osmanlı Hakimiyetinde Şam	7
1.2. İSYANLARIN NEDENLERİ VE ALINAN TEDBİRLER.....	9
1.2.1. Ekonomik Nedenler	10
1.2.2. Ateşli Silahların Artması.....	12
1.2.3. Dış Devletlerin Teşviki.....	12
1.2.4. İsyanlara Karşı Alınan Bazı Tedbirler.....	15
İKİNCİ BÖLÜM.....	19
DIŞ DEVLETLER TARAFINDAN DESTEKLENEN İSYANLAR	19
2.1. CANBOLATOĞLU ALİ PAŞA.....	19
2.1.1. Canbolatoğlu Ailesinin Kökeni	19
2.1.2. Canbolatoğulları'nın Ataları.....	22
2.1.2.1. Habib Bey.....	22
2.1.2.2. Kasım Bey	22
2.1.2.3. Canbolat Bey.....	23
2.1.2.4. Canbolatoğlu Cafer Bey	26
2.1.2.5. Canbolatoğlu Habib Bey.....	26
2.1.2.6. Canbolatoğlu Hüseyin Bey	27
2.1.3. Canbolatoğlu Ali Paşa'nın İsyan Serüveni	30
2.1.3.1. Canbolatoğlu Ali Paşa'nın İntikam İddiası	32

2.1.3.2. Canbolatoğlu Ali Paşa'nın Seyfoğlu ile M¼cadelesi	33
2.1.3.3. Toksana D¼k¼'n¼n Canbolatoğlu Ali Paşa ile İrtibatı	34
2.1.3.4. Canbolatoğlu Ali'nin Seyfoğlu ile Anlaşması	36
2.1.3.5. Osmanlı Devleti'ne Karşı Üçlü İttifak	37
2.1.3.6. Canbolatoğlu'nun Had Bilmezliği	38
2.1.3.7. Canbolatoğlu'nun Halep'te Faaliyetleri	41
2.1.3.8. Kuyucu Murat Paşa'nın Sadrazamlığı	44
2.1.3.9. Kuyucu Murat Paşa'nın Asilere Karşı Hazırlığı	47
2.1.3.10. Oruç Ovası Savaşı	51
2.1.3.11. Zaferden Sonra Kuyucu Murat Paşa'nın Faaliyetleri	55
2.1.3.12. Hezimetinden Sonra Canbolatoğlu Ali Paşa	57
2.1.3.13. Canbolatoğlu Ali Paşa'nın İdamı	58
2.1.3.14. Ali Paşa'dan Sonra Canbolatoğulları	61
2.2. MAANOĞLU FAHRETTİN	62
2.2.1. Maanoğulları'nın K¼keni ve L¼bnan'daki Vazifeleri	63
2.2.2. Maanoğlu Fahrettin'in Ayaklanma Teřebb¼s¼	68
2.2.3. II. Fahrettin'in Canbolatoğlu Ali Paşa İşyanı'na Verdiği Destek	68
2.2.4. II. Fahrettin'in Avrupa ile Kurduğu İlişkiler	71
2.2.5. II. Fahrettin'in Tekrar Affedilmesi	74
2.2.6. Maanoğlu Fahrettin'in Tekrar İtaat Altına Girmesi ve İdamı	77
2.2.7. Fahrettin İşyanının Neden ve Sonuçları	79
2.3. SEYFOĞLU YUSUF	84
2.3.1. Seyfoğlu Yusuf'un Canbolatoğlu ve Maanoğlu İşyanlarına Yardımı	87
2.3.2. Seyfoğlu Yusuf ve Maanoğlu Fahrettin Arasındaki M¼nasebetler	88
2.3.3. Seyfoğlu Yusuf'un İkinici İşyanı	90
¼Ç¼NC¼ B¼L¼M	94
KİŞİSEL ÇIKARLAR UĞRUNA GERÇEKLEŞTİRİLEN İSYANLAR	94
3.1. İŐİŐİR PAŞA'NIN İSYAN GİRİŞİMİ	94
3.1.1. İŐİŐİR Paşa'nın Halep'te İşyan Zemini Araması	94
3.1.2. EŐk¼yalıktan Sadrazamlığa	97
3.1.3. İŐİŐİR Paşa'nın İstanbul'a Hareketi ve İdamı	99
3.2. ABAZA HASAN PAŞA'NIN İSYANI	103

3.2.1. Abaza Hasan'ın İlk İsyanı	103
3.2.2. Abaza Hasan'ın İkinci İsyanı.....	107
3.2.3. Abaza Hasan'ın Anadolu'da Faaliyetleri.....	107
3.2.4. Köprülü Mehmet Paşa'nın İsyana El Atması.....	111
3.2.5. Murtaza Paşa'nın Iğın'da Mağlubiyeti.....	112
3.2.6. Abaza Hasan'ın Düştüğü Zor Durum	113
3.2.7. Abaza Hasan'ın Halep'e Gelip Teslim Oluşu	115
3.2.8. Abaza Hasan ile Birlikte Katledilen Paşalar	116
3.3. DİĞER İSYANLAR.....	119
SONUÇ.....	123
KAYNAKLAR	126

KISALTMALAR

A.E.T	: Ali Emiri Tasnifi
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.c.	: Celle ve Celalüh
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
E.Ü.E.F.T.B	: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Haz.	: Hazırlayan
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
İ.Ü.E.F.T.D	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
K.Ş.S.	: Konya Şeriyeye Sicili
MD	: Mühimme Defteri
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TTD	: Tapu Tahrir Defteri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜBAR	: Türklük Bilimi Araştırmaları
t.y.	: Tarih Yok
vb.	: Ve Benzeri
v.d.	: Ve Diğerleri
y.y.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti kuruluşundan yıkılışına kadar altı asır boyunca çeşitli ırktan ve dinden olan toplumlara bünyesinde barındırmış bir devlettir. Bu ulu çınar egemenliği altındaki toplumlara senelerce adaletle hükmetmiştir. Uzunca süre dünyanın en büyük imparatorluğu olan Osmanlı Devleti, elbette ki içte ve dışta çeşitli problemlerle de uğraşmak zorunda kalmıştır. Hiç şüphe yok ki; içteki problemlerin başında iç isyanlar gelmektedir. Bu iç isyanların en önemlileri Osmanlı Devleti'nin duraklama sürecinin baş aktörlerinden birisi diye nitelendirebileceğimiz Celali isyanlarıdır. Şam Bölgesi'nde ortaya çıkan Celali isyanlarının en önemlisi ve Osmanlı Devleti'ni en fazla endişelendiren isyanlar ise Canbolatoğlu Ali Paşa'nın Halep merkezli ve Maanoğlu'nun Lübnan'da başlattığı büyük isyanlardır. Bu iki isyan kadar etkili olmasa da Trablusşam'da Seyfoğlu Yusuf'un öncülük ettiği isyanlar da devleti meşgul etmiştir. Ayrıca İpşir Paşa ve Abaza Hasan isyanları da her ne kadar yeni bir devlet kurma teşebbüsü olmasa da devletin savaşlarla meşgul olduğu bir dönemde başarısız neticeler elde edilmesine neden olmuş büyük isyanlardır. Seyfoğlu Yusuf'un oğullarının gerçekleştirdiği isyanlar, çeşitli dönemlerde yeniçerilerin ayaklanmaları ve eşkıya vari tutumları, Serhanoğulları'nın ve bazı Arap kabilelerinin gerçekleştirdiği isyanlar da devleti meşgul eden diğer isyanlardır.

Çalışmamızda ana gayemiz her ne kadar duraklama döneminde dahi olsa Osmanlı Devleti'nin ne denli bir güç ve otoriteye sahip olduğunu gözler önüne serebilmektir. Özelde ise Şam bölgesinde meydana gelen isyanların devlete verdikleri zararları ve bu isyanların meydana geliş sebeplerini gözler önüne sermeyi hedefledik.

Çalışmamız giriş, sonuç ve üç ana bölümden meydana gelmiştir. Giriş kısmında çalışmamızın kapsamı ve amacından bahsedilerek, faydalanılan kaynaklara kısaca temas edilmiştir. Birinci bölümde ise Şam'ın kısa tarihinden ve XVII. Yüzyılda meydana gelen isyanların genel nedenleri ve alınan bazı tedbirlerden bahsettik. İkinci bölümde de dış mihrakların desteklediği, ülkeyi bölme gayesi güden, Canbolatoğlu Ali Paşa, Maanoğlu Fahrettin ve Seyfoğlu Yusuf isyanları başta olmak üzere onların hayat hikayelerinden, ailelerinden ve isyan serüvenlerinden bahsettik. Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde ise bir Sadrazam olan İpşir

Paşa'nın ve onun yaveri konumundaki Abaza Paşa'nın intikam hırsıyla başlattığı isyanlardan bahsettik. Yine bu bölümde "Diğer İsyamlar" başlığı altında bölgede meydana gelen küçük çapta isyanlara değindik. Sonuç bölümünde ise çalışmamızın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Çalışmamızda, eldeki mevcut olan kaynaklardan yola çıkarak çeşitli değerlendirmelerde bulunmak suretiyle yapılan çalışmaların haricinde bir bakış açısı sunmaya gayret ettik. Bu çalışmayı ortaya koyma sürecinde yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Sayın Dr.Öğr.Üyesi Ali Dadan'a teşekkürleri bir borç bilirim.

Selman ORAL
KONYA-2018

GİRİŞ

Çalışmamızın giriş başlığı altında araştırmamızın konusu, amacı, yöntemi ve faydalanılan kaynaklar hakkında bilgiler verilecektir. Bu nedenle iki ana başlık altında bu hususları aktaracağız.

I. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi

Yavuz Sultan Selim'in 921/1516 yılında Mısır'ı fethetmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde kozmopolit bir kültüre Arap kültürü de eklenmiştir. Kutsal topraklar olan Mekke ve Medine'ye gidiş güzergahında yer alan bu bölgenin fethi doğal olarak Osmanlı Devleti'ni siyaseten ve ideolojik olarak diğer Müslüman ülkelere oranla avantajlı duruma getirmiştir. Çünkü fethedilen Şam, Mısır ve Hicaz toprakları bütün Müslümanlar tarafından kutsal sayılan Hac ibadetinin gerçekleştirilebilmesi için geçiş güzergaha sahipti. Buraların fethi ise, Osmanlı Devleti'nin bu güzergahların hamisi konumuna gelmesini sağladı ve İslam beldelerinde Osmanlı Devleti'nin zaten var olan prestiji daha da arttı. Bu beldelerin fethi ayrıca İslam-Arap kültürünün Osmanlılara geçmesine olanak tanıdığı gibi İslam-Türk kültürünün de bu beldelere taşınmasına olanak sağladı.

Biz de bu bölge de meydana gelen isyanların gerçekleşme sürecini eldeki veriler ölçüsünce değerlendirmeyi, isyanlara sebep teşkil eden hususları derinlemesine incelemeyi, Avrupalı devletlerin isyanları açıkça nasıl desteklediklerini ortaya koyabilmeyi ve bu süreçte Osmanlı Devleti'nde meydana gelen yıpranmayı gözler önüne serebilmek amacıyla böyle bir çalışma ortaya koymaya karar verdik.

Çalışmamıza başlarken özellikle Arapça kaynaklar üzerinde durmaya çalıştık fakat Arap araştırmacıların Osmanlı Devleti hakkında neredeyse hiçbir çalışma yapmadıklarını gördük. Bu yüzden daha çok Osmanlı tarihçilerinin eserlerinden yola çıkarak değerlendirmeler yapma mecburiyetinde kaldık.

II. Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamızda yüz elliye yakın kaynaktan istifade ettik. Faydalandığımız bu kaynakların içerisinde dikkatimizi çeken ve bize önemli katkılar sunan çalışmalarını bir araya getirip değerlendirdik..

Çalışmamıza ilk olarak Canbolatoğlu ailesinin kökeni ve soyu hakkında bilgileri elde etmek için en eski kaynaklara ulaşmaya çalıştık. Çalışmamıza bu noktada en fazla katkıyı veren ise Şerefhan'ın *Şerefname* isimli eseri oldu. 1597 yılında Farsça yazılan daha sonra Arapça'ya çevrilen bu eseri Mehmet Emin Bozarslan 1971 yılında Arapça nüshadan Türkçe'ye çevirmiştir. Mehmet Emin Bozarslan bu eserin Farsça orijinal nüshasının Oxford Üniversitesi'nde bulunduğunu çevirisinin ön sözünde bizlere aktarmaktadır. Biz de Türkçe çeviri olan ve Ant yayınlardan çıkan eserden bilgilere ulaştık. Şerefhan'ın bu eseri Kürt liderleri tanıtmak amacıyla ele alınmış ve Şeref Han, Canbolatoğulları'nı da Kürt liderler arasında değerlendirmiştir. Şam diyarlarında hüküm süren bu ailenin kökeni ve silsilesi hakkında detaylı bilgilere bu eser vesilesiyle ulaştık.

Naima'nın Tarihi de Canbolatoğlu Ali Paşa, Maanoğlu Fahrettin, İpşir Paşa ve Abaza Hasan isyanlarının süreciyle alakalı bilgileri bulmamızda son derece katkı sağladı. Osmanlı devrine ait bir hazine niteliğinde olan bu eserin sahibi Naima ayrıca bir Osmanlı Vakanüvisidir.1655 yılında Halep'te doğan Naima'nın asıl adı Mustafa'dır. *Tarih* isimli eseri ile ön plana çıkan Naima, 1574 yılı ile 1702 yılları arasında vuku bulan hadiselerle bin dört yüz başlık altında kronolojik sıraya riayet ederek eserinde yer vermiştir. Vakanüvis olmasından dolayı Osmanlı'nın XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın başlarına bizatihi şahitlik eden Naima, araştırmamızın önemli bir kısmını bizzat kendisi görüp yaşayarak kaleme almıştır. Doğumundan önceki tarih hakkında da bilgiler veren Naima, kendine has üslubuyla Maanoğulları ile Canbolatoğulları arasındaki rekabeti bizlere detaylı bir şekilde aktarmıştır. Bu eserin birçok nüshası mevcuttur. Bu nüshaların neredeyse hepsi Müteferrika Matbaası'ndan çıkmıştır. Biz de TBMM Kütüphanesi'de mevcut olan nüshasını esas alarak Zuhuri Danışman'nın çevirisiyle karşılaştırarak istifade ettik. Dipnotlarda ise Zuhuri Danışmanın transkribesini esas alarak yer verdik.

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi* de faydalandığımız kaynak eserlerin içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle Abaza Hasan ve İpşir Paşa ile bizzat görüşüp Padişah'ın bir nevi elçiliğini yapan Evliya Çelebi, biraz abartılı bir üslup kullansa da Abaza Hasan ve İpşir Paşa'nın kişilikleri hakkında, isyan girişimleri ve devlete bakış açıları hususunda önemli bilgileri bize aktarmıştır. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı'nın günümüz Türkçe'sine aktardığı eserden yola çıkarak *Seyahatname*'den istifade ettik. Bu eser on ciltten oluşmaktadır. Evliya Çelebi, XVII. yüzyıl olaylarını anlattığı bu eserinde gezip gördüğü yerleri kendi üslubuyla, bazen alaycı bir tavırla, bazen güzel bir tasvirle bizlere aktarmıştır. Osmanlı topraklarının neredeyse her tarafına giden Evliya Çelebi, Konya'da Abaza Hasan ve İpşir Paşa ile de görüşmüş, bir nevi devletin elçiliğini yapmıştır. İpşir Paşa'nın askerlerini ve konakladığı çadırı abartılı üslubuyla bize aktaran Evliya Çelebi, İpşir Paşa'nın elindeki imkanları güzel bir şekilde tasvir etmiştir.

Ayrıca Bekir Baykan'ın 1992 yılında günümüz Türkçesine aktardığı *Peçevi Tarihi*¹, 1998 yılında Vahit Çubuk tarafından günümüz Türkçesine aktarılan *Solakzade Tarihi*², Mehmet İpşirli tarafından 1999 yılında iki cilt halinde günümüz Türkçesine aktarılan Selaniki Mustafa Efendi'nin *Tarih*³i, İsmail Hami Danişmend'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*⁴ ve Ahmet Hezarfen'in Osmanlı arşiv belgelerinden derlediği eseri *Rumeli ve Anadolu Ayan ve Eşkiası* gibi eserler çalışmamızın meydana gelmesinde bize katkılar sunmuştur.

Seyfoğlu Yusuf hakkında ise detaylı bir bilgiyi bu eserlerde bulamadık. Bu kaynaklar daha çok Canbolatoğlu ve Maanoğlu isyanları sürecine değinirken parantez aralarında Seyfoğlu Yusuf ve isyanıyla alakalı bilgileri bize sunmuşlardır.

¹ İbrahim Efendi'nin kaleme aldığı bu tarih kitabı iki ciltten oluşmaktadır. İlk kez 1864 yılında matbaa-i amire'de basılan eserin birinci cildinde 1520 ve 1570 yılları arasındaki yani Kanuni Sultan Süleyman dönemini bizlere aktarır. İkinci cilt ise III. Murat'ın tahta çıkışı ile başlayarak 1639 yılında sona erer.

² Vahit Çubuk'un sadeleştirerek 2 cilt halinde bizlere sunduğu bu eser Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1657 yılına kadar meydana gelen olayları bizlere sunmaktadır. Eser, İstanbul'da meydana gelen yangınlardan sellere varıncaya kadar ayrıntılı bir şekilde bilgileri bizlere vermektedir.

³ Bu eser 1563-1600 yılları arasında meydana gelen Osmanlı dönemi olaylarını içine alır. Eserde saray meseleleri, azledilmeler, mali problemler, isyanlar anlatılmaktadır. Dönemin bozulmuş yüzünü bizlere sunmuştur.

⁴ Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Gazi'den başlayarak Sultan Reşit dönemine kadar Osmanlı Devleti'nde cereyan eden olayları kaleme alan İsmail Hami Danişmend, söz konusu eserini altı cilt halinde neşretmiştir. Bu eser, Osmanlı döneminde meydana gelen olayları yıl, ay ve gün şeklinde kronolojik olarak bizlere sunmuştur.

Modern kaynaklar olarak nitelendirebileceğimiz eserler, makaleler, tezler ve ansiklopedik bilgiler de yeterince mevcuttur. Bu hususta en dikkat çeken ve çalışmamıza yardımcı dokunan eser William J. Griswold'un hazırladığı *Anadolu'da Büyük İsyân* isimli eseridir. Griswold'un bu eseri tek kitap halinde basılmış olup Celali isyanlarını inceleyen bir eserdir. Bu eser, Avrupalılar gözüyle Canbolatoğlu Ali ve Maanoğlu Fahrettin isyanlarına bakış açımızın şekillenmesine yardımcı olmuştur. Ayrıca Avrupalı devletlerin isyan sürecindeki tutumlarına ulaşmamıza da yardımcı olmuştur.

Hrand Dink'in *Bir Ermeni Kaynağına Göre Celali İsyânları* adlı çalışması da döneme ışık tutan eser olarak gözümüze çarpmıştır. İstanbul Tarih Dergisi'nde 1963 yılında yayınlanan makalede Hrand Dink'in çeşitli Ermeni papazlarının dillerinden bizlere Anadolu'da cereyan eden hadiseleri aktarması, sadece Türkler açısından değil, isyanların yabancı halk üzerindeki tesirleri açısından da bilgiler sunmada katkı ve çeşitlilik sağlamıştır.

Hammer'in *Büyük Osmanlı Tarihi* ise belki modern kaynaklar arasında en bilimsel ve en detaylı bilgiler sunan eser olarak dikkatimizi çekmiştir. Bu eser 18 cilt halinde kronolojik olarak Osmanlı tarihini ele almıştır. Seyfoğlu Yusuf hakkında çok önemli bilgiler edinemesek de özellikle Canbolatoğlu, Maanoğlu, Abaza Hasan ve İpşir Paşa isyanlarının süreçlerini çok güzel bir şekilde tasvir etmiştir.

Hakkında çok dağınık bilgiler mevcut olan Seyfoğlu Yusuf'un isyanıyla alakalı ise özellikle Hikmet b. Şerif'in *Tarih-i Trablus* isimli eseri bizlere çok değerli bilgiler vermiştir. Hikmet b. Şerif bu eserinde Trablus tarihini ve Trablus'da görev yapmış olan idarecilerin hayat hikayeleri ile idare sürecinde cereyan eden hususlardan bahsetmiştir. Seyfoğlu Yusuf'un hakkında elde ettiğimiz derli toplu tek bilgi bu eserde mevcuttu. Bu açıdan bize önemli katkılar sunmuştur.

Ayrıca *Türkler Ansiklopedisi*, *İslam Ansiklopedisi* ve *Diyanet İslam Ansiklopedisi* gibi ansiklopedik eserlerden de faydalandık.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞAM BÖLGESİNİN SİYASİ TARİHİ VE BÖLGEDE GERÇEKLEŞEN İSYANLARIN GENEL NEDENLERİ

Günümüz Lübnan, Filistin, Ürdün ve özellikle Suriye’yi içene alan Şam toprakları tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Nice peygamberler Şam’ı da içerisine alan Mezapotamya bölgesinin halklarına gönderilmiştir. Nice fitnelerin koptuğu Şam bölgesi aynı zamanda en eski medeniyetlerin yaşadığı bölge konumundadır. Bu bölümde ilk önce Şam’ın kısa siyasi tarihini hatırlattıktan sonra bölgede XVII. yüzyılda meydana gelen isyanların genel nedenleri ve alınan tedbirlere değineceğiz.

1.1. ŞAM BÖLGESİNİN KISA TARİHİ

Şam bölgesi birçok medeniyet ve kültüre ev sahipliği yapmış, nice milletleri bağrına basmış topraklara sahiptir. İlk insandan itibaren toplumları bünyesinde barındırmış olan bu topraklar, adeta medeniyetlerin beşiği olmuştur. Şam bölgesini İslamiyet öncesi Şam, İslamiyet sonrası Şam ve Osmanlı hakimiyetinde Şam başlıkları altında özetle ve kısaca ele alacağız.

1.1.1. İslamiyet Öncesi Şam

Kitabı Mukaddes Şam bölgesini “*Aram*” veya “*Aramiler*“ olarak isimlendirmiştir. Bölge sınırlarını ise güneyde Dimaşk, kuzeyde ise Hama arasında kalan kısım olarak tarif etmiştir. M.Ö. 732 yılında Asurlular tarafından ortadan kaldırılan Arami Krallığı için ise Eski Mısırlılar “*Lotanu*” ismini vermişlerdir. Yunanlılar da aynı şekilde bölgeye “*Aramiyyun*” ismini vermişlerdir. “*Suriye*” ismini ilk kullanan kişi ise M.Ö. 484 yılında nedenini bilmesek de “*Heredot*” olmuştur. Arap kabileleri ise bu bölgeye “*Şam*” ismini veriyorlardı. Bu kabileler için ise “*Şam*” ismi kuzey bölgeleri ifade ediyordu. Tıpkı güneyi “*Yemen*” kelimesinin ifade ettiği gibi.⁵

⁵ Özyılmaz, Fatih, *İslam’ın Suriye’ye Yayılışı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 5.

Genel kanaat ise İslamiyet'ten önce Şam diyarından kasıt; güneyde Arabistan, doğuda Irak, batıda Akdeniz, güneybatıda Mısır ve kuzeyde Fırat nehrini de içine alan Anadolu toprakları arasında kalan kısımdır. Yani kuzeyden güneye 700, doğudan batıya doğru ise 400 kilometrelik bir alan Şam bölgesi olarak tanımlanmıştır.⁶ Bir başka ifadeyle Şam bölgesi; Doğu Akdeniz'de sahilden itibaren kuzeyde Anadolu ile, doğudan Cezire ve Berrü's-Şam denilen çölle, güneyden Arap yarımadası (Arap Çölü, Badiyetü'l-Arap) ve Kızıldeniz ile, güney-batıdan da Mısır ile komşu olan bir bölgedir. Kuzey sınırları tam belirgin olmasa da İskenderun Körfezi içinden Antep üstünden geçerek Fırat vadisine varan kavisli bir hatla sınırları algılanır.⁷

Bölgede tarihi devir eldeki verilere göre M.Ö. 2500'lerde başlamaktadır. M.Ö. 1100'lü yıllara kadar Mısır'ın hakimiyeti altında kalan bölge bir dönem de Sinear'ın hakimiyetine girdi. Bunun haricinde Fenikeliler, İbraniler, Aramiler, Etiler, Elamlar, Amürler, Asurlular, Persler, Helenler, Roma ve Bizans gibi irili ufaklı devletler bölgede egemenlik kurmuşlardır.⁸

Bölgeye birçok peygamber gelmiştir. Bu peygamberlerden Hz. İbrahim, Hz. Lut, Hz. Şuayb, Hz. Musa, Hz. Harun, Hz. Davut, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriyya, Hz. Yahya, Hz. İsa gibi peygamberler de bu bölgeye gönderilmiş veya bu bölgeleri mesken tutmuş peygamberlerdir. Hz. İsa'dan sonra Hıristiyanlık Şam bölgesine hakim olmuştur. Bölgede ayrıca birçok Yahudi de yaşamıştır. Aynı şekilde putperestlik de yaygın bir inanç olarak bölgede varlığını İslamiyet gelinceye kadar korumuştur.

İslamiyet hakim olmaya başladığı dönemde ise büyük ölçüde Hıristiyanlaşan Gassan, Tenuh, Tağlib, Selih gibi Arap kabileleri bu bölgede yaşamaktaydı. 613 yılında Kuran-ı Kerim'de Rum Suresine de konu olan Sasani-Rum savaşında

⁶ Özyılmaz, *İslam'ın Suriye'ye Yayılışı*, s. 5.

⁷ Şemsettin Sami, *Kamusu'l A'lam*, IV, İstanbul, 1311, s. 2824.

⁸ Özyılmaz, *İslam'ın Suriye'ye Yayılışı*, s. 5.

bölgenin kontrolü Sasaniler'e geçmiş oldu. Fakat bu hakimiyet kısa sürdü ve 628 yılında hakimiyet tekrar Rumlar'a geçti.⁹

1.1.2. İslamiyet'ten Sonra Şam

Allah (c.c.) Kureyş Suresi'nde Mekkelilerin yaz ve kış seferlerine vurgu yapmış ve İslamiyet öncesi dönemlerde de Şam'ın ticaret hacmi vurgulanmıştır. İslamiyet'in gelmesi ile birlikte Müslümanlar yeryüzüne hızla yayılmaya başlamıştır. İslam Peygamberi Hz. Muhammet (s.a.v.)'in Medine'de bir İslam devleti kurmasından sonra çeşitli yerlere seferler düzenlenmeye başlanmıştır. Arap yarımadasında birçok kabilenin Müslüman olmasıyla birlikte Bizans ile sınır komşusu olunmuştur. Bu durum ise çeşitli münasebetleri beraberinde getirdi. Aradaki ilk sürtüşme 8/629 yılında Mute Savaşı ile birlikte başladı. Ve bu süreç Tebuk Seferi'ne kadar gitti. Hz. Ebubekir'in hilafeti zamanında Halit b. Velid komutasındaki ordu ile birlikte Şam bölgesinin büyük bir kısmı İslam topraklarına girmiş oldu. Hz. Ömer zamanında ise Şam bölgesi tamamen Müslümanların kontrolüne geçti.¹⁰

Raşit halifelerden sonra Emevi Devleti, 66/661 yılında Dımeşk şehrini İslam devletinin başkenti yaptı. 132/750'de Emevi devletinin yıkılmasıyla birlikte Abbasiler bölgeye hakim oldular ve başkenti Şam'dan Bağdat'a taşıdılar. Ardından bölgeye 468/1076'de Selçuklular hakim oldu. Moğolların istilasına maruz kalan Şam diyarları birçok kez el değiştirdi ve siyasi bir istikrar yakalayamadı. Moğol zulmünden Memlükler vesilesiyle kurtulan bölge 921/1516 yılında Osmanlı Devleti'nin fethiyle birlikte uzun süreli bir siyasi istikrara kavuştu.

1.1.3. Osmanlı Hakimiyetinde Şam

921/1516 yılında Mercıdabık'ta karşılaşan Memlük ve Osmanlı ordularının gerçekleştirdiği savaş neticesinde Memlükler bozguna uğramış ve Şam bölgesi Osmanlı topraklarına dahil olmuştur. Yavuz Sultan Selim fethettiği bu bölgenin idari yapısında herhangi bir değişiklik yapmadı. Canbirdi Gazali'yi Şam Beylerbeyi olarak

⁹ Tomar, Cengiz, "Suriye", *DİA*, XXXVII, Ankara, 2009, s. 546.

¹⁰ Tomar, "Suriye, İslamiyet Öncesi Dönem", *DİA*, XXXVII, s. 546.

görevlendirdi. Fakat Canbirdi Gazali 626/1520 yılına gelindiğinde Osmanlı'ya baş kaldırdı. Birçok şehri kontrol altına alan Gazali, Osmanlı Devleti'nin Ferhat Paşa kumandasında gönderdiği orduyla birlikte bertaraf edildi.¹¹

926/1520'li yıllarda Şam Beylerbeyi; Şam, Adana, Halep de dahil olmak üzere 15 sancaktan müteşekkildi. Gazali isyanıyla birlikte bu teşkilatlanma değişerek Şam ve Halep ayrı birer eyalet oldu. Daha sonra da Trablusşam farklı bir eyalet olarak teşkilatlandırıldı. 1021/1613 yılında Maanoğlu Fahrettin'in İtalya'ya kaçıyla birlikte Sayda eyaleti ortaya çıktıysa da bu eyalet daha sonra kaldırılmış fakat Abaza Hasan isyanıyla birlikte tekrar eyalet statüsüne kavuşturulmuştur.¹²

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Şam bölgesinde “Azmadeler”¹³ devri başladı. Bir asır boyunca Şam, Halep, Sayda ve Trablusşam eyaletlerinde görevler alan ve birçok devlet adamı yetiştiren bu aile, yerini tekrar yerel idarecilere bıraktı.¹⁴

1800'lü yıllara gelindiğinde ise Şam bölgesi çeşitli entrikaların çevrildiği merkez haline geldi adeta. Fransa'nın Akka Kalesi'ni kuşatmasıyla başlayan süreçte “Vehhabilik”¹⁵ gibi bir akım ortaya çıktı. Bu akıma karşı Osmanlı mücadele verse de en etkin mücadeleyi Mısır valisi Mehmet Ali Paşa vermiştir. Fakat Mehmet Ali Paşa da, 1246/1831 yılında bütün Şam bölgesini ele geçirerek büyük bir isyana öncülük etmiştir. 1256/1841 yılında Osmanlı Devleti'nin büyük çabalarıyla bu bölge devletin hükmüne tekrar girebilmiştir. 1279/1864 yılına gelindiğinde ise Trablusşam, Şam ve Sayda vilayetleri birleştirilerek ilk defa Suriye ismiyle yeni bir eyalet

¹¹ Buzpınar, Şit Tufan, “Suriye, Osmanlı Dönemi” *DİA*, XXXVII, Ankara, 2009, 550.

¹² Taş, Kenan Ziya, “Suriye'nin (Şam) Osmanlı Hakimiyetindeki İdari Yapısı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV, Sayı:1, E.Ü.E.F.T.B., İzmir, 2000, s. 80.; Şam bölgesinin idari yapılanmasıyla ilgili zamanla yaşanan değişiklikler hususunda daha detaylı bilgi için bkz. Ayni Ali Efendi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet Taksimatı, Toprak Dağılımı ve Bunların Mali Güçleri*, Çev. Hadiye Tuncer, Ankara, 1964. Ayrıca bkz. Carl Brown, L., *İmparatorluk Mirası Balkanlarda ve Ortadoğuda Osmanlı Damgası*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, 2000, s. 173.; Ricaut, *Türklerin Siyasi Düsturları*, Çev. Reşat Uzman, İstanbul, 1996, ss. 272-275.

¹³ Azmadeler; aslen Konyalıdır. Şam'a yerleşen sülalenin bilinen ilk atası Kemik Hüseyin'dir. “Azmadeler” Arapçada kemik manasına gelmektedir. Bu lakapla anılan sülale, 1638 yılında Şam'a yerleşmiştir. Burada devlet görevlerini yerine getiren sülale, hac emri de yapmıştır. 1725 yılından 1800 yılına kadar sülaleden otuz kadar kişi vezir ve mir-i miran çıkmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Karaca, Ali, “Azmadeler” *DİA*, IV, 1991, Ankara, s. 350.

¹⁴ Buzpınar, “Suriye, Osmanlı Dönemi” *DİA*, XXXVII, s. 551.

¹⁵ Muhammed b. Abdülvehhab'a nisbet edilen dini-siyasi bir akımdır. Adını 1703 yılında doğan akımın liderinden almıştır. Daha çok Ehl-i Hadis veya Selefiyye olarak anılmayı tercih etmişlerdir. Daha geniş bilgi için bkz. Büyükkara, Muhammet Ali, “Vehhabilik”, *DİA*, XLII, 2012, Ankara, ss. 611-615.

oluşturulmuştur. Bu durum 1336/1918 yılında Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesine kadar devam etmiştir.¹⁶ Günümüzde ise her ne kadar iç çatışmalar devam etse de müstakil bir devlet olarak “Suriye” ismiyle hayatını devam ettirmektedir.

1.2. İSYANLARIN NEDENLERİ VE ALINAN TEDBİRLER

XVI. yüzyılın sonları, XVII. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'ni Celali İsyanları kasıp kavurmaktaydı. Anadolu ve Şam bölgesi başta olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı halk ayaklanmaları mevcuttu. Bu ayaklanmalar devleti çok zor durumda bırakmış hatta devletin varlığını tehdit eder hale gelmişti. Celali isyanları içerisinde değerlendirebileceğimiz Canbolatoğlu Ali Paşa, Maanoğlu Fahrettin, Seyfoğlu Yusuf, İpşir Paşa, Abaza Hasan isyanları ve Şam bölgesinde cereyan eden ufak çaplı bazı isyanlar da bu halkanın içerisinde yerini almıştır. Genel olarak bu isyanları tetikleyen sebepler kaynaklarda zikredilmiş olmakla birlikte değerlendirmeler noktasında bazı noksan taraflar kalmıştır. Şimdi biz burada genelde celali isyanlarının, özelde ise konumuzu teşkil eden Şam bölgesi isyanlarının nedenlerine değinmeye çalışacağız.

XVI. yüzyıldaki ayaklanmaların genel sebepleri; mezhep çatışmaları, merkezi yönetimle halk arasındaki çatışmalar, İran'ın dış politikası, tımar sipahilerinin ellerinden tımarların alınması, sürekli vergi yükü ve sömürüdür.¹⁷ XVI. yüzyılın sonları, XVII. yüzyılın başlarındaki ayaklanmalar ise genelde makamları ellerinden alınan, dirliklerinin kesilmesini istemeyen,¹⁸ akçenin değerini kaybetmesi neticesinde¹⁹ enflasyonun yükselmesi²⁰ ve bunun sonucunda da alım gücü daralan tımarlı sipahiler ve ağır vergilere tepki gösteren asker kökenli küçük rütbeli

¹⁶ Buzpınar, “Suriye, Osmanlı Dönemi” *DİA*, XXXVII, s. 552.

¹⁷ Gökbunar, Ali Rıza, “Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi*, XIV, 1, Manisa, 2007, s. 9.

¹⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Abou-El-Haj, Rıfa'at Ali, *Modern Devletin Doğası 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Oktay Özel-Canan Şahin, Ankara, 2000, ss. 69-76.

¹⁹Bkz. Özcan, Ruhi, “Osmanlı Devletinde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, 2005, s. 241.

²⁰ Barkan, Ömer Lütfi, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, *Belleten*, Ankara, XXXIV, sayı: 136, 1970, s. 571.

yöneticiler tarafından çıkarılmıştır.²¹ Yani daha çok ekonomik nedenler isyanlara etki etmiştir. Şimdi bu nedenleri dört başlık altında inceleyeceğiz.

1.2.1. Ekonomik Nedenler

Bu dönemde isyanların genel nedeni asi liderlerin, ellerinden alınan topraklarını ya da görevlerini geri almak istemeleri olsa da halkın bu isyanlara katılmalarının nedenleri çok daha farklıdır. Bu dönemde yeniçeri ağaları, tımar sipahileri, bürokrasiyi oluşturan yöneticilerin halkın vergilerini artırmaları, çeşitli bahanelerle halka zulüm etmeleri, haksız ve adaletsiz uygulamaları bunun karşılığında bu yöneticilerin mallarına mallar katmaları halk tarafından tepkiler doğuruyordu. Bu tepkiler büyüyerek devam ediyor ve daha çok kişisel menfaatlerden dolayı isyana kalkan asilerin saflarında halkın yer almasını kolaylaştırıyordu. Halktan bazı kesimler bu tür isyanları kurtuluş yolu olarak görüyorlar ve isyanlara katılıyorlardı.²² Dolayısıyla halkın isyanlara katılmasının nedenlerinin başında yöneticilerin ve tımar sisteminin bozulmaya başlamasını zikredebiliriz.²³ Nitekim Canbolatoğlu Ali Paşa'nın isyanının nedenlerinin birisi de Hüseyin Paşa'nın katlinden sonra topraklarına el konulması ve bu toprakları Canbolatoğlu Ali Paşa'nın yeniden almak istemesidir.²⁴

Merkezi otorite ise bu dönemde çeşitli maddi problemlerle boğuşmaktaydı. Avrupa devletleri yeni coğrafi keşiflerle mali gücünü artırırken Osmanlı Devleti bu konuda aciz kalıyordu. Ayrıca futuhatın bu dönemde kesilmiş olması ve ciddi askeri başarıların elde edilememiş olması da devlete maddi külfetler doğuruyordu. Devlet oluşan maddi açığı gidermek için görevlilerin maaşında azaltmalara gittiği gibi vergi

²¹ Emecen, Ferudun, *Devlet ve Toplum*, I, Ed. Ekmelettin İhsanoğlu, İstanbul, 1994, ss. 45-52.; Göbunar, "Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi*, XIV., s. 10.

²² Göbunar, "Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi*, XIV., s. 1.

²³ Tveritinova, Anna S., *Karayazıcı Deli Hasan İsyanı*, Çev. Abdulkadir İnan, İstanbul, 2006, s. 12.

²⁴ Göbunar, "Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi*, XIV., s. 15.

artırım yoluyla da gidermeye çalışıyordu.²⁵ Bu durum ise zaten yoklukla boğuşan halkın öfkelenmesine yol açıyordu.

Tımar sisteminin bozulması, vergi giderlerinin artması, ellerinde nakit para toplamış kişilerin köylerde tefecilik yapmaları neticesinde köylüler borç altında eziliyor²⁶ ve sonuçta halk büyük şehirlere göç ediyor ve buralarda işsiz bir sınıfın ortaya çıkmasına neden oluyordu. İşsizler topluluğunu oluşturan bu tür kimseler ya medreselerde öğrenim görüyor ya da imarethanelerin çevresinde vakit geçiriyordu. Medreseden ayrılan kişiler de geçim derdine düşüyor ve istihdamın sağlanamaması neticesinde de işsizlikle boğuşuyordu. Göçler neticesinde de halkın bir kısmı çıkar yol olarak eşkıyalığı görüyor ve asilerin arkasında saf tutmaya başlıyordu.²⁷

Ayrıca halk arasında işsizliğin baş göstermesinin ve şehirlere göçlerin artmasının bir başka nedeni ise bu dönemde yaşanan büyük kuraklıklar, kıtlıklar, sert hava şartları ve nüfusun gitgide artmasıdır. Sam White'in ifadelerine göre bu dönemde genel olarak son beş yüz yılın en kurak dönemi yaşanmaktaydı.²⁸ Bu durum ise zaten ekonomik olarak zor durumda olan halkı daha da zor duruma sokuyordu. Bu durum ise köylülerin şehirlere göç etmesine neden oluyordu.

Aslında bu dönemde ekonomik noktada meydana gelen buhranların neticesinde eşkıyalık hareketlerinin meydana geldiğini söylemek tamamen doğru bir yaklaşım olmaz. Çünkü eşkıyalık hareketleri kentleri ve köyleri boşaltmış, halkın büyük kentlere göçüne zemin hazırlamıştır. Bunun sonucunda ise tarımsal faaliyetler sekteye uğramış ve ekonomik bir çöküntüyü beraberinde getirmiştir. Yani bazı eşkıyalık hareketlerinin ekonomik nedenlerden dolayı başladığını söylesek de bu tek

²⁵ Kodoman, Bayram, "Osmanlı Devletinde Yükseliş ve Çöküş Nedenlerine Genel Bir Bakış", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, Isparta, 2007, s. 13.

²⁶ Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları*, İstanbul, 2009, s. 454.

²⁷ Göbunar, "Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi*, XIV., s. 15.

²⁸ Yılmaz, Yusuf-Kadioğlu, Yahya, "Küçük Buzul Çağı, Kuraklık ve Diğer Coğrafi Olayların Calali İsyancıları Üzerinde Etkileri", *Studies Of The Ottoman Domain*, VII, Sayı: 12, 2017, s. 271.; White, Sam, *Osmanlı'da İsyancı İklimi, Erken Modern Dönemde Celali İsyancıları*, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, 2013, s. 249.

tarafı olmamış, eşkıyalık hareketleri de zaten bozuk olan ekonomik düzeni daha fazla bozmuştur.²⁹

1.2.2. Ateşli Silahların Artması

XVII. yüzyılda ateşli silahların artması da isyanlara etki etmiştir. Halk arasında ve eyalet yöneticileri arasında ateşli silahların yayılması kendilerine olan güvenleri artırmış ve neticesinde tahammül sınırları da düşmüştür. Hatta ateşli silahları elinde bulunduran bazı beyler vergi memurlarını köy ve kasabalarına almama cüretini dahi göstermişlerdir.³⁰ Tımarların azalması neticesinde de işsiz kalan tımarlı sipahiler 25-50'şer kişilik guruplarla ellerine silahları alıp eşkıyalık faaliyetlerine başlayacak kadar ateşli silahlar yaygınlaştı.³¹ Nitekim Canbolatoğlu Ali'nin de isyan eden ordusunda 30 bin ateşli silaha sahip askeri olduğu kaynaklarda geçmektedir.³² Abaza Hasan'ın da çeşitli silah ve topları Halep'e geri çekilirken gömdüğünü ve devletin bunları meydana çıkararak Kayseri'ye naklettiğini bilmekteyiz.³³

1.2.3. Dış Devletlerin Teşviki

İsyanlarda sadece iç sebepler etkili olmamıştır. Dış devletlerin de Osmanlı hakimiyetinin gücünü kırabilmek amacıyla fırsatlar kolladığını bilmekteyiz. Halil İnalçık'ın ifadesine göre XIV. Louis ve Fransa elçisi A. Vandal bu durumu açık bir şekilde ifade etmişlerdir. XVII. yüzyıl boyunca Avrupalı devletlerin bir haçlı ittifakı oluşturma gayeleri devam etmiştir. Bu amaçla çeşitli projeler geliştirilmiştir. Yine Halil İnalçık'ın ifadesine göre bu amaçla ortaya konan projelerden birisi Fransız devlet adamı Sully'nin 1607 yılında oluşturduğu Papalık ve on beş Avrupa devletinin oluşturacağı konfederasyondur. Bu konfederasyonda Rusya ve Osmanlı yer

²⁹ Eşkıyalık hareketlerin köylerdeki ekonomik sıkıntılarının artmasına etkileri noktasında detaylı bilgi için bkz. Demirci, Süleyman-Arslan, Hasan, *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkya, Devlet ve Siyaset*, İstanbul, 2012, ss. 144-149.

³⁰ İlgürel, Mücteba, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", *Tarih Dergisi*, Sayı: 32, İstanbul, 1979, ss. 302-305.

³¹ Afyoncu, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul, 2005, s. 89.

³² Uzun, Efkan, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkya Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, XXV, Sayı:25, Niğde, 2009, s. 194.

³³ Uzun, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkya Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, XXV, s. 195.

almayacaktır. Bu projeye göre Osmanlı Devleti, Avrupa'dan çıkarılıncaya kadar savaşların sürmesi gerektiği ortaya çıkıyordu. Yine Capucin keşişi Joseph de, benzer bir projeye Osmanlı'yı Avrupa'dan göndermenin planlarını yapmıştır. Bu amaçla bir Haçlı ordusu oluşturulması ve Fransa kralının bu orduya komutanlık yapması öngörülüyordu. Hatta bu planlarda Osmanlı tebaası olan Hıristiyanların savaş sırasında ayaklanarak kendi saflarına katılma ihtimallerini dahi düşünüyorlardı.³⁴

Saydığımız planlamalar ve bize ulaşmayan nice planlamalarla Osmanlı üzerine zaten Haçlı birlikleri gönderen ve daha da göndermeyi düşünen Avrupalı devletler, Osmanlı hakimiyetinde meydana gelebilecek isyanlardan elbette hoşnut olmaktaydı. Ayrıca Hıristiyanların haç merkezi olan Kudüs, Osmanlı'nın elindeydi. Hem siyasi hem de dini sebeplerden dolayı Avrupalı devletlerin Osmanlıya olan kinleri yüz yıllar boyunca devam etmiştir ve hala da devam etmektedir.

Avrupalı devletlerin Osmanlı'da meydana gelen isyanlarda özellikle Canbolatoğlu Ali ve Maanoğlu Fahrettin'i teşvik ettiğini bilmekteyiz. Bu fitnecilerden özellikle Toksana Dükü Ferdinand, bu bölgedeki yoğun ticaret hacmini ve Hıristiyanların hac yolunu eline geçirip prestijini artırabilmek amacıyla çeşitli entrikalar peşinde koşmaya başlamıştı. Bu amaçla Canbolatoğlu Hüseyin Paşa ile işbirliği kurma çabası içerisine girdi. Ferdinand, Şamlı bir Hıristiyan olan Michelangiolo Corai'ye bölgedeki güçlü ailelerle anlaşma olanaklarını araştırması için görev verdi. Eğer Ferdinand Kıbrıs'ı ele geçirebilirse Şam vilayetlerindeki ticaret hacmini ele geçirdiği gibi, Hıristiyanlar için büyük bir öneme sahip olan hac yolunu da ele geçirmiş olacaktı. Ferdinand ise bu siyasi düşüncesini eyleme geçirecek askeri bir güçten yoksun olduğu için Şam bölgesinde karışıklıkların çıkması neticesinde bölgede kurulacak kukla bir devletin varlığı işine gelecekti. Bu amaçla görevlendirdiği Michelangiolo Corai, Canbolatoğlu Hüseyin Paşa ile görüşmeler gerçekleştirdi.³⁵ Fakat Canbolatoğlu Hüseyin Paşa öldürülmüş ve yerine Canbolatoğlu Ali Paşa geçmişti. Canblatoğlu Ali Paşa ise bir ayaklanma gerçekleştirdi. Şüphesiz ki bu isyan, çeşitli entrikalar peşinde koşan Ferdinand'ın da

³⁴ İnalçık, Halil, *Osmanlılar*, İstanbul, 2010, ss. 215-218.

³⁵ Griswold, William J., *Anadolu'da Büyük İsyân*, Çev. Ülkün Tansel, İstanbul, 2011, s. 112.

işine gelecektir. Ayrıca bölgenin güçlü devletlerinden olan İran da bölgede çıkabilecek karışıklıklardan istifade edebilirdi.

İleride değineceğimiz gibi kaynakların hemen hemen hepsi isyanın ana gerekçesi olarak Canbolatoğlu'nun öldürülen Hüseyin Paşa'nın intikamını almak amacıyla bu isyanı başlattığını bildirseler de; bu gayenin altında yatan başka gerekçelerin de olması gerekir. Çünkü hiçbir ayaklanma sadece intikam hırsıyla gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca Ali Paşa'nın başlattığı bu büyük isyan öncesi en azından devletten Hüseyin Paşa'nın kan bedelini istemesi gerekirdi. Ya da bir intikam uğruna başlatıldığı iddia edilen isyanın, bağımsız bir devlet kurma teşebbüsüne kadar gitmemesi gerekirdi. Fakat Ali Paşa'nın adeta Hüseyin Paşa'nın intikamını bahaneyle farklı amaçlar uğruna bu isyanı başlattığı hususunda elimizde daha güçlü deliller vardır. En azından binlerce insanın ölümüne neden olan bir ayaklanmanın altında farklı ideolojilerin yattığını ya da yatabileceğini belirtmek gerekir.

Bize göre Canbolatoğlu Ali Paşa'nın isyan öncesinde dahi Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanıp yeni bir devlet kurma düşüncesinin varlığı söz konusudur. Kuzey Şam bölgesindeki beyler zaten hem ekonomik, hem siyasi hem de askeri alanlarda büyük imkanlara sahipti. Bu imkanların ve Toksana Dükü Ferdinand gibi art niyetli ve menfaatlerini gözeten dış mihrakların da etkisiyle Canbolatoğlu Ali Paşa'nın isyana kalkışması muhtemel gözükmektedir. Bütün bunlara çeşitli kaynaklarda belirtildiği üzere Ali Paşa'nın Dürzî olduğu ihtimali³⁶ de eklenince isyan, devleti yıkma ideolojisine dönüşmüştür diyebiliriz. Bu gerçeği nitekim Canbolatoğlu Ali Paşa da isyandan sonra İstanbul'a sığındığı vakit, affını padişahın dilerken dillendirmiştir. Canbolatoğlu, padişaha Nasuh Paşa ve çeşitli yöneticilerin kendisini aldatarak isyana teşvik ettiklerini bildirmiş ve padişahın af dilemiştir.³⁷

Maanoğlu Fahrettin de aynı şekilde Papalığın desteğini aşikar bir şekilde almış ve Avrupa'da yaklaşık beş yıl boyunca çeşitli anlaşmalar yaparak Lübnan'a gelip büyük bir isyan başlatmıştır. Canbolatoğlu Ali İsyanı ve Maanoğlu Fahrettin

³⁶ Danışmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İstanbul, t.y., s. 245.

³⁷ Andreasyon, Hrant D., "Bir Ermeni Kaynağına Göre Celali İsyancıları", *Tarih Dergisi*, XIII, Sayı:17-18, İstanbul, 1963, ss. 40-41.

İsyanı başlıkları altında bu anlaşmaların ayrıntılarına gireceğimiz için burada bu kadarla yetineceğiz.

1.2.4. İsyanlara Karşı Alınan Bazı Tedbirler

Yukarıda saydığımız olumsuz durumlardan dolayı asiler en ufak tahammülü dahi gösteremeyerek isyana kalkarken, halktan bazı kesimler de birçoğunu saydığımız nedenlerden dolayı bu asilerin saflarında yer alarak devlete karşı ayaklanıyordu. Fakat Osmanlı Devleti bu tür isyanlara engel olabilmek ve çıkmış isyanların etkisini azaltabilmek amacıyla bazı tedbirler almıştır.

Bu amaçla devlet özellikle idari alanlarda tedbirler almış ve yöneticilerin teftişini yoğunlaştırmıştır. İsyanlar neticesinde harap olan köylere, buraları şenlendirebilecek maddi ve manevi yönden söz sahibi bazı liderler tayin edilmiştir. Buraya tayin olunan liderler hazineye belli bir miktar vergi ödüyor ve buna karşılık köyü kendinden sonra gelen nesillere miras bırakabiliyordu.³⁸ Anlaşılan yönetim bu hamleleriyle halkın yaşam ümidini tekrar yeşertmeye çalışırken aynı zamanda halkın yönetime yönelik sarsılan güvenlerini yeniden tesis etmeye çalışıyordu. Fakat yönetimdeki liyakatsiz tutum bu çabaların tesirini tam manasıyla ortaya çıkaramamıştır. Mesela 1610 yılında Kasım Dede isimli bir şeyh, Kayseri'nin İncesu köyüne görevlendirilmişti. Beş bin akçe karşılığında köyle ilgilenen Kasım Dede, Kara Said lakablı idarecinin vergiyi yirmi bin akçeye çıkarmasıyla zor duruma düşmüş ve köy terk edilme noktasına gelmişti.³⁹

Canbolatoğlu Ali ve Maanoğlu Fahrettin isyanlarının haricinde, bu dönemde meydana gelmiş diğer isyanlarda, devleti yıkma teşebbüsüne rastlamamaktayız. Mesela Gürcü Abdunnebi isyanında, İstanbul kapılarına dayanmasına rağmen ve devleti ele geçirebilecek güce sahip olmasına rağmen geri dönüp gitmiştir.⁴⁰ Devletten birkaç asinin devlete hizmet edebileceğini belirterek görev talep etmiştir. Bu durum da bize göstermektedir ki, Osmanlı Devleti halkının çoğunluğuna ve

³⁸ Uzun, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, XXV, s. 188.

³⁹ BOA, MD, 78.

⁴⁰ Uzun, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, XXV, s. 188.

yöneticilerine devlete bağlılık şuurunu vermiştir. Devlete isyan edenler olduysa bile bunu hiçbir zaman devleti yıkmaya kadar götürmemişlerdir. İşte devletin, devlet adamı yetiştirme ve bunları taşralara tayin etme politikası bile aslında başlı başına oluşabilecek bu tür isyanların çoğunun önüne set çekmiştir.

Yine şüphe yok ki atanan yöneticilerin devlete bağlı olduğu kadar liyakat sahibi olmaları da çok önemlidir. Nitekim III. Mehmet zamanında artan isyanların Sultan I. Ahmet zamanında azalması, merkezi yönetimin dirayetiyle alakalıdır. Çünkü Sultan I. Ahmet işini sıkı tutmuş bir padişahdır. Padişahın yetişmesinde büyük öneme sahip olan kişi Malkoç Ali Paşa'dır. Kaynaklarda belirtildiğine göre henüz on üç yaşında tahta geçen Sultan I. Ahmet, Malkoç Ali Paşa'dan çok etkilenmiş ve tavsiyelerine harfiyen uymuştur. Malkoç Ali Paşa ise gerçekten otoriter bir paşadır. Zaman zaman tebdil-i kıyafetle İstanbul içinde dahi azgınlıklarını devam ettiren kişileri tespit amacıyla dolaşmış, bazen de Sultan Ahmet'i de yanına alarak bunu gerçekleştirmiştir. Genç padişaha bu şekilde yönetici nasıl olunur dersleri vermiştir adeta. Hatta Malkoç Ali Paşa tebdil-i kıyafetle çıkıp şahit olduğu ahalinin huzurunu bozan kimseleri İstanbul sokaklarında astırmıştır.⁴¹

I. Ahmet, hocasından aldığı bu birikimi yöneticiliğine yansıtması neticesinde iş bilir olan Kuyucu Murat Paşa'yı isyanları bastırmak üzere görevlendirmiştir. Murat Paşa da bir buçuk yıl gibi bir sürede Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar yayılmış olan Celali İsyanlarını bastırdığı gibi devleti yıkmaya teşebbüs eden Canbolatoğlu Ali isyanını da bastırmaya muvaffak olmuş ve isyanların kökünü kazımıştır. I. Ahmet'in liyakat sahibi bir paşayı ve yöneticileri görevlendirmesi isyanları bıçak gibi kesmek için yeterli olmuştur.⁴²

Yine bu dönemde asilerin ve asi olması muhtemel görülen paşaların desteklerini alabilmek ve isyanlarına engel olabilmek amacıyla saray kadınlarıyla evlendirilmesi de alınan bazı tedbirlerden gözükmektedir. Mesela İpşir Paşa sözde devlete asi olanlarla mücadele adı altında isyana teşebbüs ettiği zaman Sultan

⁴¹ Andreasyon, "Bir Ermeni Kaynağına Göre Celali İsyancıları", *Tarih Dergisi*, XIII, ss. 27-28.

⁴² Uzun, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyan ve Eşkıyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, XXV, s. 189.

İbrahim'in kızı Ayşe Sultan ile evlendirilmek suretiyle İstanbul'a gelmiş ve muhtemel isyanı önlediği gibi İpşir Paşa'nın desteği de kazanılmıştır.⁴³

Diğer taraftan da isyanı gerçekleştiren kimselerin kellesini getirenlere ya da isyana engel olmada yardım edenlere devlet tarafından makamlar veya belli bir ücret verilmesi de bu tedbirler arasında zikredilebilir. Tabii ki her zaman asiler affedilmiyordu. Gücüne nispeten bazen de direk asinin katli emrediliyordu.⁴⁴ Hatta bazen devlet bizatihi bu eşkıya guruplarını birbirine kırdırmak suretiyle dahi isyanlara önlem almaya çalışmıştır. Mesela Cağalızade Sinan Paşa eşkıyalara haber salarak devletin İran seferine yardım etmeleri halinde dönüşte istedikleri temlikleri elde edebileceklerini vaat etmiştir. Bunun neticesinde birçok eşkıya İran askerlerinin kılıçlarından geçirilmiştir.⁴⁵ Ayrıca merkezi yönetim, isyanları önlemek amacıyla taşraların kontrolünü elinde tutmaya çalışıyordu. Bu vesileyle çeşitli müfettişler göndererek ve çeşitli fermanlarla taşrada isyana meyilli olan ya da halkın huzurunu bozan durumlara müdahalenin zamanında gerçekleşmesi için tedbirler alıyordu.⁴⁶

En önemli tedbirlerden birisi reayanın elindeki silahları toplattırmak olmuştur.⁴⁷ Özellikle XVII. yüzyılın başlarında daha önce de bahsettiğimiz gibi halk silahlanmaya çok önem vermişti. Çünkü silahlanmanın avantajları ortaya çıkmaya başlamıştı. Hatta silah fiyatları da alınabilecek ölçüde düşük miktarlara akçeyle elde edilebiliyordu.⁴⁸ Bu durum ise silahlı asilerin çoğalmasını sağladığı gibi silahına güvenen bazı kesimlerin devlete vergi vermemesi gibi bir durumu da ortaya çıkarıyordu. Silahlanma o kadar yaygınlaşmıştı ki Canbolatoğlu Ali isyan ettiği zaman ordusunda yaklaşık otuz bin silahlı askerin mevcut olduğuna da daha önce değinmiştik.⁴⁹ Canbolatoğlu Ali, isyanının en güçlü tarafı ve devleti yıkmaya

⁴³ Uzun, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, XXV, 190.

⁴⁴ Uzun, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, XXV, 190.

⁴⁵ Andreasyon, "Bir Ermeni Kaynağına Göre Celali İsyânları", *Tarih Dergisi*, XIII, 38.

⁴⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Erdoğan, Emine, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devletinde İktidar-İtaat İlişkisine Dair Bir Araştırma: Amasya Örneği", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, XIV, Sayı:1, Kastamonu, 2006, 214-226.

⁴⁷ BOA, MD, 89: 23 ve 49.

⁴⁸ İlgürel, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı" *Tarih Dergisi*, 32, 302-305.

⁴⁹ Uzun, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, XXV, 194.

teşebbüs edebilecek kadar cesaret elde etmesinin en büyük nedenlerinden birisi de şüphesiz ki bu kadar güçlü bir silahlı kuvvetlere sahip olmasıydı. Canbolatoğlu'nun Adana valisi Cemşit'in de elinde ateşli silahlara sahip askerleri vardı. Cemşit, zapt ettiği Tekirbeli'nde ikişer üçer bin tüfekli asilerle mücadele etse de başarı elde edememiştir.⁵⁰ Bu sebeplerden dolayı bazı reaya hariç halktan silahlar toplanmıştır.⁵¹

Halkın isyanlara karışmaması ve teşvik olunmaması için bazı dönemlerde de vergilerde indirimde gidilmiştir. Aynı zamanda halk da kendi tedbirlerini almasını bilmiştir. Örneğin Ankara gibi şehirlerde halk, şehrin çevresine kumlardan tümsekler yapmak suretiyle birçok eşkıyanın şehri talan etmesine engel olmuşlardır. Küçük yerleşim yerlerinde ise, yerleşim yerini koruma maksatlı hendekler ya da yüksek toprak birikintileri oluşturulmaktaydı. Bu vesileyle halk birçok eşkıya gurubunu köy ve kasabalarından defedebiliyordu.⁵²

Sonuç olarak eşkıya hareketleri ve isyanlar Osmanlı halkına büyük eziyet vermiş, şehirlerin sosyo-ekonomik yapısına hasar vermiştir. Alınan bu tür tedbirlerle bu hasar en aza indirilmeye çalışılmıştır.

⁵⁰ İlgürel, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı" *Tarih Dergisi*,32, 309.

⁵¹ BOA, MD, 84: 18.

⁵² BOA, MZ, 8: 6, 78, 82, 92, 168, 171, 235, 252, 269, 376, 419, 422, 424, 427, 447, 456 numaralı belgelerden yola çıkarak Efkan Uzun Başbakanlık Osmanlı Arşivin'den bu bilgileri derleyip bize aktarmıştır. Bkz. Uzun, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, XXV, ss. 190-203.

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ DEVLETLER TARAFINDAN DESTEKLENEN İSYANLAR

Şam bölgesinde meydana gelen isyanlardan özellikle Canbolatoğlu, Maanoğlu ve Seyfoğlu isyanları İtalya tarafından desteklenmiş olduğundan diğer isyanlardan ayrılmaktadır. Sadece İtalya değil, diğer Avrupa devletleri tarafından da dolaylı da olsa bu isyanlar destek görmüştür.

Bu isyanları diğer isyanlardan ayıran en önemli hususlardan birisi de makam ve mevki elde etme hırsıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin varlığına yönelik gerçekleştirilmiş isyanlar olmasıdır. Bu üç isyan içerisinde özellikle Canbolatoğlu ve Maanoğlu isyanları Şam bölgesinde yeni ve bağımsız bir devlet kurma ideolojisine sahipti. Şimdi bu isyanların meydana gelme süreçlerini inceleyip değerlendireceğiz.

2.1. CANBOLATOĞLU ALİ PAŞA

Canbolatoğlu ailesi özellikle Kilis bölgesinin nüfuzlu ailelerinden birisidir. Hala varlığını devam ettiren aile, ataları Ali Paşa'nın başlattığı bu isyanla Osmanlı Devleti'ni en güç durumda bırakan isyanlardan birisi olma özelliğine sahiptir. İsyân serüvenine geçmeden önce bu ailenin kökeni hakkında bir takım değerlendirmeler sunacağız.

2.1.1. Canbolatoğlu Ailesinin Kökeni

Bu bölgeye kök salan Canbolatoğulları ailesinden birçok önemli lider çıkmıştır. Şimdi bu ailenin kökeni hakkında bilgileri sunduktan sonra, ailenin önemli reislerini çalışmamızda tanıtmaya çalışacağız.

Arapçada “polat” kelimesi “فلات”, olarak geçmektedir. Farsçada ise “فلات” diye telaffuz edilir. Manası Farsçada çelik demektir. “Can” ise yine Farsçada “ruh” manasına gelmektedir.⁵³ Kaynaklarda ailenin ismi “Canbulatoğulları, Canbolatoğulları, Canboladoğulları, Canbuladoğulları, Canpoladoğulları” gibi asli kaynaklarda yer alan, ailenin söz konusu ismindeki harflerde telaffuz ihtilafından

⁵³ Konyalı, İbrahim Hakkı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, İstanbul, 1968, s. 424.

kaynaklı olarak farklı şekillerde transkribe edilmiştir. Bizim tercihimiz ise daha çok kullanımı mevcut olan “Canbolatoğlu” şeklindeki telaffuzdur.

Canbolatoğlu ailesinin kökeniyle ilgili mevcut bilgiler yetersiz olsa da en önemli bilgileri şüphesiz ki Şerefhan, “*Şerefname*” isimli eserinde bizlere sunmaktadır.

Canbolatoğulları'nın kökeni hakkında çok çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Kimi kaynaklar Kürt kökenli olduğunu iddia etmiştir.⁵⁴ Bazı Arap kaynaklar ise Arap kökenli olabileceğini iddia etmiştir.⁵⁵ Hatta Kafkas kökenli olduğunu iddia eden kaynaklar dahi mevcuttur.⁵⁶ Şenzeybek ise yüksek lisans tezinde “Türk veya Kürt-Dürzî ailesi” olarak nitelendirmede bulunmuştur.⁵⁷

Canbolatoğulları ailesinin Kürt kökenli olduğunu iddia eden kaynakların çoğu dayanak olarak *Şerefname* isimli eseri gösterebilirler de biz bu görüşe katılmıyoruz. Çünkü Şerefhan her ne kadar Kürt yöneticiler başlığı altında Canbolatoğullarını ele alsada Canbolatoğulları ailesinin kökenini Abbasoğullarına dayandırmaktadır. Muhtemelen Şerefhan'ın Canbolatoğulları ailesini Kürt yöneticiler sınıfına dahil edip bu şekilde değerlendirmesinin nedeni, Halep, Şam, Kusayr ve Kilis gibi bölgede Eyyübiler döneminde Canbolatoğulları ailesinin büyük dedesi Ment'e bütün Kürtlerin yönetiminin verilmesi ve sonrasında da Memlükler ve Osmanlılar döneminde de Kürtlere bu ailenin yöneticilik yapmaya devam etmesidir. Canbolatoğulları'nın kökeninin Kafkasya olduğunu iddia eden kaynaklar ise Memlükler'in yönetici kısmının daha çok Kafkas bölgesinden gelen kölemenlerden

⁵⁴ Öz, Barkey, Griswold, Akdağ gibi araştırmacılar Canbolatoğlu ailesinin Kürt kökenli olduklarını bildirmektedir. *Şerefname* yazarı Şerefhan ise, Canbolatoğlu ailesini Kilis hükümdarları başlığı altında değerlendirirken, Kilis hükümdarlarının kökeninin Hakkari ve İmadiye bölgelerinden geldiğini söyler. Şerefhan, Hakkari ve İmadiye yöneticilerinin ise Kureyş'e mensup Abbasoğullarından olduğunu belirtir. Daha detaylı bilgi için bkz. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 108; Şeref Han, *Şerefname*, Çev. Mehmet Emin Bozarsan, İstanbul, 1971, s.248-249.

⁵⁵ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, İstanbul, 1968, s. 424; Şeref Han, *Şerefname*, ss. 248-249.

⁵⁶ Abdul-Karim,Rafeq, “The Revolt of Ali Pasha Janbulad (1605-1607) In The Contemporary Arabic Sources And Its Significance” VIII. *Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, III, 1976, ss. 1515-1534.

⁵⁷ Şenzeybek, AYTEKİN, *Dürzilik, Doğuşu ve Temel Prensipleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001, s. 48.

oluşturduğunu ve Canbolatoğullarının da bu kökenden gelebileceğini dayanak olarak gösterirler.⁵⁸

Sülalenin bölgedeki varlığı Abbasilere uzanmaktadır. Canbolatoğulları Abbasiler döneminde yönetimde çeşitli görevlerde bulunmuşlardır. Canbolatoğulları Abbasiler döneminde olduğu gibi Eyyübiler döneminde de bölgenin idaresinde etkin bir role sahip olmuşlardır.⁵⁹ Aileye Eyyübiler döneminde Antakya vilayeti yakınlarında bulunan “Kusayr”⁶⁰ iktâ olarak verilmiştir ve kendilerine bölgedeki bütün Kürtlerin yönetimi verilmiştir.⁶¹ Memlük döneminde ise Kilis ve Com bölgelerinden sorumlu olmuşlardır. Aynı zamanda Memlük yönetimi tarafından Osmanlılarda olduğu gibi “Ekrad” beyleri olarak muamele görmüşlerdir.

Mevcut en eski kaynaklardan ulaşabildiğimiz kadarıyla Canbolatoğulları ailesinin en büyük atası “Ment” olarak aktarılmaktadır. Ment, Eyyübiler döneminde bütün bölgede yöneticilik elde ettikten sonra vefat etmiş ve yerine oğlu Arap Bey geçmiş, onun ölümünden sonra ise aileye Emir Cemal liderlik yapmıştır. Emir Cemal’den sonra oğlu Ahmet Bey liderlik yapmış ve Ahmet Bey’in zamanında Eyyübi Devleti yıkılmıştır. Ahmet Bey zamanında yönetim Memlükler’e geçmesine rağmen Ahmet Bey, Memlükler’e boyun eğmemiş ve bağımsız olarak varlığını devam ettirmiştir. Ahmet Bey’in vefatından sonra yerine sırasıyla iki oğlu olan Habib Bey ve Kasım Bey geçti.⁶²

Memlük Devleti’nin Osmanlılar tarafından fethinden sonra da Canbolatoğulları, bölgede uzunca yıllar Osmanlı Devleti’ne zaman zaman isyan etmelerine rağmen varlıklarını devam ettirmişler ve önemli görevler üstlenmişlerdir.

Osmanlı Devleti fethettiği bölgelerin idare biçimini çoğu zaman bozmamış, aynı idari yapının devamını sağlama politikası gütmüştür. Şam bölgesinin fethinden sonra da sancak görevlerinde bulunan Canbolatoğulları, bölgede idari yapıyı elinde

⁵⁸ Akis, Metin, “İ. Hakkı Konyalı Armağanına Katkı: Kilis Sancağında Canbolatoğulları Ailesinin Yönetimi”, *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, Konya, 2015, s. 393.

⁵⁹ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s.424; Şerfhan, *Şerefname*, s. 248.

⁶⁰ Akis, “Kilis Sancağında Canbolatoğulları Ailesinin Yönetimi”, *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, 393; Şerfhan, *Şerefname*, s. 249.

⁶¹ Şerfhan, *Şerefname*, ss. 248-249.

⁶² Şerfhan, *Şerefname*, s. 249.

tutmaya devam etmiştir. Kimi zaman bölgedeki aşiretlerle çatışma yaşamasına rağmen Osmanlı yönetiminin Kilis sancağındaki yönetici tercihi çoğu zaman Canbolatoğulları olmuştur.

Şimdi sırasıyla Canbolatoğlu Ali'nin ataları olan Habib Bey'den başlamak suretiyle hayat hikayelerini eldeki kaynaklara göre aktaracağız.

2.1.2. Canbolatoğulları'nın Ataları

Canbolatoğlu Ali Paşa'nın soyağacı hakkında detaylı bilgileri bize Şerefhan “*Şerefname*” isimli eserinde sunmaktadır. Bu eser ışığında Canbolatoğlu Ali Paşa'nın en büyük atası Habib Bey'den itibaren sülalenin büyükleri hakkında kısaca bilgi vereceğiz. Bu bilgileri vermeden önce belirtmek gerekir ki Şerefhan tarih vermeden aile büyükleri hakkında bilgileri bize aktarmıştır.

2.1.2.1. Habib Bey

Habib Bey'in babası Ahmet Bey yeni kurulan Memlük Devleti'ne itaat etmemiş ve bağımsız hareket etmişti. Şeref Han'a göre Habib Bey Memlükler tarafından aldatılarak Memlükler'in saflarına geçmiş ve Halep tarafında Memlükler tarafından bir suikastle öldürülmüştür.⁶³

2.1.2.2. Kasım Bey

Habib Bey suikastle öldürüldükten sonra yerine Kasım Bey geçmiştir. Kasım Bey Memlük Sultanlarıyla bir takım problemler yaşamış ve Memlük sultanları da bölgenin yönetimini Azez ve Kilis Beyliği'ni Yezidi şeyhlerin torunlarından olan Şeyh İzzetin'e verdiler.⁶⁴ İslam dairesinden çıkıp Yezidi olan Kürtler ise Şeyh İzzetin'in çevresinde toplandılar.⁶⁵ Ardından Şeyh İzzetin, Kasım Bey'le mücadeleye girişti ve aralarında çeşitli çarpışmalar oldu. Neticede yaklaşık 10 yıl Şeyh İzzetin, Akis'in Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden edindiği bilgiye göre Erkad Mirlivası

⁶³ Şerefhan, *Şerefname*, s. 249.

⁶⁴ Akis, “Kilis Sancağında Canbolatoğulları Ailesinin Yönetimi”, *Şehirlerin Sevdalısı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, s. 393.

⁶⁵ Şerefhan, *Şerefname*, s. 250.

olarak⁶⁶ görev yaptı. Görev süresinde konar-göçerler üzerinde birleştirici bir fonksiyonu yerine getirmiştir.⁶⁷

Yukarıda bahsettiğimiz Şey İzzettin ile Kasım Bey arasındaki çatışmaların hemen hemen hepsinden Kasım Bey muzaffer olarak ayrıldı. Buna rağmen bu çekişmelerden dolayı olsa gerek ki; Osmanlı Sultanı Selim Han'ın, Şam ve Mısır taraflarına sefere çıktığı haberi alınca Kasım Bey, Çerkez Hayri Bey'le ittifak kurarak Sultan'ın maiyetine girdi. Sultan Selim Mısır'ın fethini tamamladıktan sonra İstanbul'a geri döndü. Selim Han'ın maiyetinde Kasım Bey ve henüz 18 yaşında olan oğlu Canbolat Bey de bulunuyordu. Çeşitli entrikalar ve asılsız raporlar neticesinde Sultan Selim, Kasım Bey'i öldürmüştü, oğlu Canbolat'ın ise hazine hesabına yetiştirilen çocukların arasına alınmasını ve kendisiyle geniş ölçüde ilgilenilmesini emretmişti.⁶⁸

2.1.2.3. Canbolat Bey

Kasım Bey vefat edince Canbolat Bey Sultanın emriyle Osmanlı sarayında kaldı. Şeyh İzzettin vefat ettiğinde yerine bırakabileceği bir oğlu ve liderlik yapabilecek yetiye sahip bir kimse olmadığı için, devlet erkani Şey İzzettin'in mülkünün Sultanlık emlakına katılmasını ve yerine de Hasankeyf hükümdarları soyundan gelen Melik Muhammed'in geçmesini uygun gördüler.⁶⁹ Metin Akis'in Halep Şer'iye Sicili'nden edindiği bilgiye göre ise İzzettin Bey'in vefatından sonra Kilis Sancağı Hısn-ı Mansur (Adıyaman) beylerine geçmiş ve sancak eski Duhak beyi Budak Bey'e verilmiştir. Yine Metin Akis aynı Şer'iyye Sicili'nde Canbolat Bey'in Kilis Sancakbeyliği'ne atanmadan önce Maarra sancağında sancakbeyi olarak görev yaptığı bilgisini bize sunmaktadır.⁷⁰

⁶⁶ Akis, "Kilis Sancağında Canbolatoğulları Ailesinin Yönetimi", *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, ss. 393-394.

⁶⁷ Akis, "Kilis Sancağında Canbolatoğulları Ailesinin Yönetimi", *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, s. 394.

⁶⁸ Şerefhan, *Şerefname*, s. 250.

⁶⁹ Şerefhan, *Şerefname*, s. 251.

⁷⁰ BOA, TTD, No: 181, s. 51. Aktaran; Akis, "Kilis Sancağında Canbolatoğulları Ailesinin Yönetimi", *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, s. 394.

Sancakbeyi olmadan önce Canbolat Bey, saraya bağı olan Müteferrika ordusuna katıldı. Belgrat, Rodos Adası ve Boğdan'a yapılan seferlerde Sultan'ın yanındaydı. Bu seferlerde gösterdiği kahramanlık ve hizmetlerinden dolayı Sultan'ın takdirini kazanan Canbolat Bey, Sultan'dan ataları ve babalarının topraklarının tekrardan kendisine verilmesini istediysede Sultan, Canbolat Bey'in o bölgeye gitmesi halinde çıkabilecek kargaşalardan endişe ettiği için kendisine Halep'e bağı başka bir sancağın verilmesini uygun gördü. Fakat Canbolat Bey kendisine teklif edilen bu görevi kabul etmedi. Bunun üzerine Hadım Hüseyin Paşa'ya bir ferman gönderilerek bölgenin durumunu ve Kilis Eyalet'i ile Hükümetinin Canbolat Bey'e verilmesini incelemesi istenmiştir.⁷¹ Hüseyin Paşa da Padişah'a verdiği raporda bölgenin beyliğinin Canbolat Bey'e verilmesi gerektiğini, bölgedeki problemleri Canbolat Bey'in halledebileceğini raporlamıştır. Bunun üzerine Sultan, 956/1550-51 tarihlerinde Canbolat Bey'i Kilis Sancağı ve Kilis'e bağı yerlerin beyliğine tayin etti.

Yukarıdaki Metin Akis ve Şerefhan'ın sunduğu bilgileri tahlil ettiğimiz zaman farklı aktarımlar söz konusu olduğunu görmekteyiz. Muhtemelen Canbolat Bey Sultan'ın Kilis haricinde bir sancakbeyliği teklifini reddetmemiş, bunun üzerine Maarra sancakbeyliği görevini kabul etmiştir. Sonrasında ise Hadım Hüseyin Paşa'nın tavsiyeleriyle Kilis sancakbeyi olarak Sultan tarafından görevlendirilmiştir.

Kilis'e dönen Canbolat Bey Kilis'te iyi bir yöneticilik yapmış, bölge halkının problemlerini kısa sürede çözüme kavuşturarak dirlik ve düzeni sağlamıştır.⁷² Vergi gelirleri ve imar faaliyetlerinde artış olmuş ve Kilis şehri yeniden imar edilmiştir.⁷³

⁷¹ Şerefhan, *Şerefname*, s. 252.

⁷² Şerefhan şu cümlelerle bir olay nakleder: "Denilir ki: Sultan Selim Han İran seferine çıktığı zaman yolda Halep'e uğramış ve kışı orada geçirmiştir. O sırada şöyle bir olay olmuş: bir hırsız, kuşların bile üzerinde uçamayacakları ve hiç kimsenin yaklaşamayacağı Sultan çadırına girmiş ve özel hizmetçilerden ve muhafızlardan hiç kimseye gözükmeyen Padişah'ın yattığı yerden mücevherler ve özel bir kılıcı çalmış. Sabah olup haber yayılınca ve Sadrazam Rüstem Paşa'nın kulağına da gidince; Canbolat Bey'e kin beslemekte olan Rüstem Paşa, bu olayın ortaya koyduğu fırsattan faydalanarak Sultan'ın nezdinde Canbolat Bey hakkında entrikalar çevirmeye başlamış ve Sultan'a bu işi Canbolat Bey'e bağı Kürtlerden başkasının yapmadığını, çünkü haddi aşmışlardan başka kimsenin bu büyük suçu işlemeye cesaret edemeyeceğini bildirmiş. Bunun üzerine Sultan öfkelenmiş, Canbolat Bey'e çok kızmış ve hemen kendisini ortadan kaldırmak istemiş. Fakat Canbolat Bey kendisinden beş gün müddet isteyerek hırsızları getiremediği takdirde bütün cezalara razı olacağını bildirmiş. Dördüncü günde Canbolat Bey hırsızları çaldıklarıyla birlikte Sultan'ın huzuruna getirmiş." Aynı şekilde Metin

Canbolat Bey Kilis sancakbeyi sıfatıyla Ulyanoğu lakablı bir Osmanlı asisinin isyanını bastırmak amacıyla Sadrülbahran kalesini kuşatmak için Osmanlı ordusuyla birlikte hareket etmiştir. Ayrıca Canbolatoğlu, 978/1571'de Kıbrıs Adası'nın fethi için gerçekleştirilen sefere de bilfiil iştirak etmiştir ve bu seferdeki hizmetinden dolayı da ödüllendirilmiştir.⁷⁴

Bazı rivayetlerde Canbolat Bey'in yetmiş oğlu olduğundan bahsedilmektedir. Babaları vefat ettiğinde yaşayan 10 oğlu; Habib, Ömer, Ahmet, Abdullah, Hüseyin, Cafer, Gazanfer, Zeynel, Haydar ve Hızır isimlerinde oğullarıydı. Büyük oğul Habib Bey, yaptığı taşkınlıklar ve bozguncu hareketlerinden dolayı babası tarafından evlatlıktan reddedildi ve üzerinden nesebini kaldırdı. Canbolat Bey kendisini beşinci oğul Hüseyin'in terbiyesine verdi ve onu en iyi şekilde yetiştirmek için çabaladı. Oğul Hüseyin'i veliyaht tayin etmek istediye de Zigetvar seferine yaşlılığından dolayı gidememiş ve yerine oğul Hüseyin'i göndermişti. 973/1566 yılında Sultan'ın ordusu muzaffer olarak bu seferden döndükleri sırada Canbolat Bey vefat etti ve yerine oğul Cafer Bey'i bıraktı. Hüseyin Bey'in de maliye, emlak ve vakıfları idare etmesini vasiyet etti. Büyük oğul Habib Bey'in ise bütün bu haklardan mahrum bırakılmasını vasiyet ederek bir zabıt tutturdu ve kadılar, ileri gelenler ve halk tarafından imzalanmasını sağladı. Bu zabıt bir kefeye konarak mühürlendi ve koruması için Halep muhafızına teslim edildi.⁷⁵ Kaynaklarda her ne kadar Canbolat Bey'in Zigetvar seferi'nden sonra vefat ettiği belirtildiyse de, 978/1571 yılındaki Kıbrıs'ın fethine Canbolat Bey'in katıldığı kesindir. Dolayısıyla Canbolat Bey 978/1571 tarihinden sonra vefat ettiği muhakkaktır. Bu durum ise bizlere ölüm tarihi hakkında net bir bilgi sunmamaktadır.

Akis de benzer bir olayı naklederek Halep kentinde hırsızlık olayının çokluğuna vurgu yapmıştır. Sultan'ın Canbolat Bey'in hırsızlarla ilgili sert tedbirlerine şahitlik ettiği ve Sultan'ın bu tedbirleri alan Canbolat Bey'in katı yönetimini mazur gördüğü bilgisini Akis bizlere aktarmaktadır. Bkz. Akis, "Kilis Sancağında Canbolatoğulları Ailesinin Yönetimi", *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, 395; Şerefhan, *Şerefname*, ss. 253-254.

⁷³ Akis, "Kilis Sancağında Canbolatoğulları Ailesinin Yönetimi", *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, s. 395.

⁷⁴ Akis, "Kilis Sancağında Canbolatoğulları Ailesinin Yönetimi", *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, s. 396.

⁷⁵ Şerefhan, *Şerefname*, s. 253.

2.1.2.4. *Canbolatoğlu Cafer Bey*

Cafer Bey babasının vasiyeti ve Sultan Murat Han'ın fermanıyla Kilis Bey'i oldu. Dört yıl yönetimde kaldıktan sonra Serdar Lala Mustafa Paşa'nın çıktığı Şirvan Seferi'ne katılmak için Diyarbakır dolaylarına hareket etti. Cafer Bey Karacatak taraflarına varınca attan düşerek vefat etti.⁷⁶ Haşşi ise Eğri muhasarasında alınan yenilgiden sonra Cafer Bey'in Rumeli dağlarına çekildiğini ve ölümüne kadar burada kaldığını kabul etmektedir.⁷⁷

2.1.2.5. *Canbolatoğlu Habib Bey*

Babasının ölümünden sonra çok hakarete uğramasına ve küçük düşürülmesine rağmen aldırmadan intikam hırsıyla Kilis'e giderek babasına ait olan bazı malları ele geçirdi. Daha sonra babasının hapishanesinde yatan tutukluları serbest bıraktı ve onlarla güçlenerek intikam peşinde koşmaya başladı. Sultan'ın Divanı'na defalarca müracaat ederek kardeşlerinin kendisine zulmettiklerini ve hakkını gaspettiklerini şikayet ederek haklarının teslim edilmesini talep etti. Fakat Sokullu Mehmet Paşa kendisine karşı durarak, Habib Bey'in babası tarafından beylik görevinden ve mirastan mahrum edildiğini ve istediği şeylerde hiçbir hakkının olmadığını hatırlattı. Ancak anlaşmazlığı çözmek adına Habib Bey'e Şam'a bağlı Nablus Sancağı verildi.⁷⁸ Habib Bey ise buna rıza göstermeyerek kardeşinin yönetiminde olan ve Halep'e bağlı bulunan Balis Sancağı'nı talep etti. Sultan Divanı tarafından bu isteğine olumlu yanıt verildi, fakat Hüseyin Bey bu karara itiraz ederek yüksek makamlara müracaat edip sancağı tekrar aldı. Bu arada Cafer Bey öldü ve Kilis Beyliği, Serdar Mustafa Paşa tarafından Hüseyin Bey'e verildi. Bu haber üzerine Habib Bey yanına sultanın şeyhine rüşvet niyetiyle beş bin filori⁷⁹ değerinde hediyeler alarak padişahla görüşmek üzere yanına gitti. Habib Bey bu şeyhe hediyeleri sunduktan sonra padişahı Kilis Sancağı'nı kendisine verilmesi noktasında ikna etmesini rica etti. Bu şeyhin etkisiyle Habib Bey'e Selimiye Sancağı verildi. Fakat Habib Bey buna razı olmayarak Kilis Beyliği'ni istedi. Yine şeyhin çabaları

⁷⁶ Şerefhan, *Şerefname*, s. 254.

⁷⁷ Haşşi, Selim Hasan, *Ali Paşa Canbulad*, Beyrut, 1986, ss. 42-45.

⁷⁸ Şerefhan, *Şerefname*, s. 255.

⁷⁹ Filori ya da Filorin; altın sikkeye verilen isimdir. Venedik Dükası kullanılmaktadır.

neticesinde Kilis Habib Bey'e verildi ve Selimiye Sancağı ise Hüseyin Bey'e verildi.⁸⁰

Bu arada Serdar Mustafa Paşa Kars kalesini restore etmekteydi. Habib Bey Serdar Mustafa Paşa'ya yardım noktasında aceleci davranmadığı gerekçesiyle Paşa tarafından Kilis, Habib Bey'in elinden tekrar alındı ve Hüseyin Bey'e verildi. Bunun üzerine Habib Bey tekrar İstanbul'a giderek padişaha şikayette bulunmak istedi. Habib Bey İstanbul'a vardığı sırada Serdar Mustafa Paşa, serdarlıktan azledilmiş ve yerine Sinan Paşa tayin edilmişti. Habib Bey ikna kabiliyetiyle Sinan Paşa'yı etkilemişti. O kadar etkilemişti ki Sinan Paşa'yı tek başına İran'ın yarısını fethedebileceğine inandırmıştı. Habib Bey güçlü ikna kabiliyeti sayesinde Sinan Paşa'dan Kilis'i aldı ve üç yıl boyunca Kilis'i idare etti.

Üç yıl sonra Sinan Paşa görevinden azledildi ve Hüseyin Bey tekrar Kilis'i Habib Bey'den aldı. Bu şekilde Kilis Beyliği iki kardeş arasında dört sefer el değiştirmiş ve bir türlü orta yol bulunamamıştır⁸¹. Sonrasında aradan çok zaman geçmeden Habib Bey vefat etti ve anlaşmazlık böylelikle halledilmiş oldu.

2.1.2.6. Canbolatoğlu Hüseyin Bey

Hüseyin Bey hem babasının hem de Sultan Selim'in büyük iltifatlarına mazhar olmuş bir beydi. Babası özel ilgi ve alakayla yetişmesini sağlamak için çaba sarfetti. Bu yüzden kendisinden büyük ağabeyleri olmasına rağmen babası tarafından velayete layık görüldü. Kardeşi Habib Bey'in kendisini Cafer Bey'i öldürmekle suçlamasına, Habib Bey'in çeşitli hilelerle vezirleri dahi aldatarak Kilis Beyliğini kendisinden almasına ve birçok çekişmelere rağmen sonunda beylik tekrar Hüseyin Bey'e geçti. Hüseyin Bey kimseyle çatışmaya girmeden uzun süre görevini hakkıyla yerine getirdi ve kısa sürede siyasi kariyerini ve itibarını yükseltmeye başladı. Bu süre zarfında sancağında askeri gücünü kısa sürede artırdı. Sonuçta 988/1581 yılında Halep emiri oldu.

⁸⁰ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 430; Şerefhan, *Şerefname*, s. 255-256; Haşşi, *Ali Paşa Canbulad*, ss. 49-50.

⁸¹ Akis, "Kilis Sancağında Canbolatoğulları Ailesinin Yönetimi", *Şehirlerin Sevdalısı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, s. 399.

Taradığımız kaynaklarda nedenine ulaşamamak da bu tarihten sonra Canbolatoğulları'nı Kilis'ten uzaklaştırarak bölgeyi Osmanlı Devleti, Dev Süleyman'a vermiştir. Hazineye olan borcundan dolayı da Hüseyin Bey hapsedilmiştir. Muhtemelen Canbolatoğulları'nın Kilis'ten uzaklaştırılıp yerine Dev Süleyman'ın görevlendirilmesinin nedeni Hüseyin Bey'in hazineye olan borcu olsa gerekir. Daha sonra Hüseyin Bey hapisten çıkarak topraklarını Dev Süleyman'dan almaya muvaffak olmuştur.⁸²

Hüseyin Bey bu bölgede giderek güçleniyordu. Osmanlı Devleti her ne kadar güçlü bir beyin bu bölgede isyan edeceğinden endişe duysa da müdahale etmemiş, tam aksine Hüseyin Bey'in bu gücünden istifade etme yoluna gitmiştir. Hatta Sinan Paşa'nın oğlu Muhammet Paşa Habeşistan'daki isyanı bastırmak için yola çıktığında Hüseyin Bey en büyük destekçisi olmuştur. Muhammet Paşa ile Habeşistan'a giden Hüseyin Bey'in yokluğunda Sükkaniye fırkasından Rüstem adlı bir asi tarafından Kilis yağmalanmıştı.

Hüseyin Bey'deki bu azim ve kısa zamanda elde ettiği bu güç, kendisinin Osmanlı Devleti'nde Beylerbeyi makamına yükselmeyi arzu etmesini güçlendirmeye başladı. Bu amaçla Sultanlık Divanı'na, Trablusşam Eyaleti'nin kendisine verilmesine karşılık olarak Kilis'in Trablusşam'a bağlı kalmasını, kendisi bu görevden azledilinceye kadar bu durumun devam edebileceğini ve benzeri şartlarla Trablusşam Eyaleti'ndeki özel Sultanlık emlakından büyük bir miktar ödeme sözü verdi. Bu temennisini yetkililere arz edince olumlu karşılandı ve 1001/1593 tarihinde Trablusşam Beylerbeyliği görevine tayin edildi. Ayrıca kendisine "Paşa" unvanı verilerek "Hüseyin Paşa" ismiyle anılması konusunda Padişah tarafından emirname yayınlandı.⁸³

Bu sırada "Kamize" adıyla anılan Arap önderlerinden biri bu vilayette bazı şartlarla mültezim olarak bulunuyor ve bu şartlarla görevini ifa ediyordu. Kamize, Mevlana Sa'dü'l-Mille ve'd-Din Hoca Efendiye bağlı olarak çalışıyordu. Kamize'yle

⁸² Selaniki, Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki*, Haz. Mehmet İpşirli, II, Ankara, 1999, s. 276.; Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 112.; Haşşi, *Ali Paşa Canbulad*, ss. 50-53.

⁸³ Bu hadiseyi Şerefhan eserinde daha detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Bkz. Şeref Han, *Şerefname*, ss. 256-258.

bu Hoca Efendi arasında iyi bir uyum ve yakın bir ilişki söz konusuydu. Bu samimiyete binaen Kamize, Hoca Efendi'den 10000 filori değerinde altın ödünç almıştı. Kamize, Canbolatoğlu Hüseyin Paşa'nın Beylerbeyliği görevine tayin olduğunu öğrenince bu altınlarla birlikte direk İstanbul'a yol tuttu. Tam bu sırada Hüseyin Paşa da Asitane'den Trablusşam'a doğru hareket etmişti. Kamize ise yolda kayboldu ve bir süre sonra öldürülmüş olarak yıkık bir handa cesedi bulundu.

Kamize'nin ölümünden ise Hüseyin Paşa'yı sorumlu tuttular. İşte bu sebeptendir ki Kamize ile olan dostluğu sebebiyle Hoca Efendi, Hüseyin Paşa'ya düşmanlık yapmaya başladı. Bu durum ise Hüseyin Paşa'nın Trablusşam'dan azledilmesine neden oldu.⁸⁴ Yemişçi Hasan Ağa Hüseyin Paşa'yı yakalayıp yargılaması için görevlendirildi. Yemişçi Hasan Ağa Hüseyin Paşa'yı yakalayıp Halep Kalesi'ne hapsedti ve Kamize'nin ölümünden dolayı yargılandı fakat suç kendisinde şer'an sabit olmadığı için 1005/1597 yılında serbest bırakıldı. Bunun üzerine Hüseyin Paşa tekrar eski prestijini kazanabilmek adına girişimlerde bulunmaya başladı.⁸⁵

Bu arada Halep Vilayeti de yeniçeriler tarafından yağmalanmış, bunun üzerine Halep valisi Nasuh Paşa 1011/1603 yılında, Hüseyin Bey'den yardım istemişti. Hüseyin Bey de yeğeni Ali Paşa'yı Halep'e yardıma göndermiş ve yeniçeri baskını kısa sürede bastırılmıştı. Fakat kısa bir süre sonra Nasuh Paşa'yla Hüseyin Bey'in arası açıldı. Çünkü Nasuh Paşa bölgede bu kadar güç ve otoriteye sahip bir lideri tehlike olarak görmekteydi. Bu yüzden Hüseyin Bey'i ortadan kaldırmak için mücadele etmeye çalıştı. Fakat Çağalazade Sinan Paşa İran seferleri esnasında Nasuh Paşa'yı Halep valiliğinden azlederek yerine Hüseyin Bey'i atadı. Muhtemelen Sinan Paşa bu hamlesiyle Hüseyin Bey'in askeri yeterliliğini kullanmak istedi. Nasuh Paşa ise Sinan Paşa'nın bu kararına uygun hareket etmeyerek Halep'te isyan etti ve Hüseyin Bey'i Halep'e sokmama kararı aldı. Hüseyin Bey ise Halep'e 1012/1604 yılında girmeye muvaffak oldu.⁸⁶

⁸⁴ Selaniki, *Tarih-i Selaniki*, I, s. 314.

⁸⁵ Şerefhan, *Şerefname*, s. 258.

⁸⁶ Naima, Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, Çev. Zuhuri Danışman, II, İstanbul, 1968, ss. 537-538.

Canbolatoğlu Hüseyn Paşa'nın makamlar elde etmesine vesile olan Çağalzade Sinan Paşa 1013/1605 yılında İran üzerine sefere çıktı. Bu seferde bölgedeki vilayetlerin emirlerinden ordularıyla destek vermelerini istedi. Fakat Canbolatoğlu Hüseyn belki de Halep'teki otoriteyi koruma adına asker toplamada gevşek davranmıştır.

Kaynakların kimine göre Canbolatoğlu savaşa iştirak etmemiş, kimine göre ise çok geç katılmış ve kayıpsız savaşı neticelendirmiştir. Canbolatoğlu'nun bu gevşekliği ise canına mal olmuştur. Çünkü Sinan Paşa, bu gevşeklikten dolayı Canbolatoğlu'na öfkelenmiş ve onu öldürtmüştür. Safi ise kötü niyetli kimselerin verdiği haberlere kanarak Canbolatoğlu Hüseyn'in geri dönüp gittiğini aktarır.⁸⁷ Uzunçarşılı, Sinan Paşa'nın Canbolatoğlu Hüseyn Paşa'yı kendi elleriyle öldürdüğünü bildirmektedir.⁸⁸

Eldeki kaynakların neredeyse tamamına yakını Hüseyn Paşa'nın Sinan Paşa tarafından öldürülmesi bahanesiyle Canbolatoğlu Ali Paşa'nın devlete isyan ettiği görüşündedir. Başlatılacak olan bu isyanın en önemli özelliği hiç şüphe yok ki; salt bir isyandan öte devleti yıkma amacı gütmesidir. Hüseyn Paşa öldürüldükten sonra yerine geçen Canbolatoğlu Ali Paşa'ya bölgedeki Kürtler aşiret geleneği olarak liderlik geçmiştir.

2.1.3. Canbolatoğlu Ali Paşa'nın İsyân Serüveni

Osmanlı Devleti'nin, hac güzergahı olan Şam'da herhangi bir iç kargaşanın çıkması işine gelmemekteydi. Çünkü bu bölgede çıkabilecek bir karışıklık hac yolu üzerinde güven sorununu ortaya çıkarabilirdi. Yavuz Sultan Selim'in Mekke ve Medine'yi Osmanlı topraklarına dahil etmesi neticesinde devletin yüklendiği misyonun önemine değinmiştik.

Genel olarak Osmanlı sultanları Harem-i Şerif'teki düzene çok ehemmiyet vermekteydi. Bu amaçla Osmanlı bütçesinin büyük bir kısmını bu bölgedeki imar faaliyetleri, hayır işleri vb. durumlar için ayırmıştı. Bölgenin kutsiyetinden dolayı ve

⁸⁷ Safi, Mustafa, *Zübdetü't Tevârih-i*, Çev. İbrahim Hakkı Çuhadar, I, Ankara, 2003, s. XC.

⁸⁸ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III, Ankara, 1973, s. 105.

bölgede yaşayan insanların dualarını almak maksadıyla sadaka ve imar gibi faaliyetleri ön planda tutmuştur yöneticiler. Böyle bir öneme sahip olan yeri, Hadimü'l-Harameyn sıfatına sahip olan Osmanlı sultanları güvenliğini sağlamayı kendilerine düstur edinmişler ve bu güzergahta isyan çıkmaması için ellerinden gelen azami gayreti sarf etmişlerdir. Bu sebepten olsa gerek ki; Suriye de Canbolatoğlu ailesi ve benzeri ailelere yönetimlerinde çok müdahale etmemişlerdir. Daha özerk bir yapıya sahip olan bu aileler yönetimlerinde devlete vergi verdikleri müddetçe tehlikeli olarak görülmemiştir.⁸⁹ Bütün bunların sonucunda bölgedeki aileler daha rahat hareket edebilmişler ve ordularını güçlendirme fırsatı elde etmişlerdir.

Osmanlı Devleti bu özerk eyaletlerin yönetimlerini bölgenin güçlü ailelerine bırakarak bunun karşılığında savaş durumunda hazır asker elde ediyor ve vergi gelirleriyle maliyesini güçlendiriyordu. Bu durum bölgedeki yüksek nüfuzlu ailelerin merkezi otoriteye bağlılığını artırabildiği gibi, kontrolün elden biraz olsun bırakılması sonucunda da özerk yapının verdiği dezavantajla daha da güçlenen ailelerin isyanını kolaylaştırabilmekteydi. XVII. yüzyılda eyaletlerde görev yapan bu yüksek nüfuzlu ailelerin etkileri daha da arttı. Eyaletleri yöneten beyler ya da paşalar ticaretlerini de genişleterek güçlerine güç kattılar. Daha fazla gelir elde eden beyler daha çok kapıkulu askeri edinmeye başladılar. Hem maddi, hem siyasi, hem de askeri alanda güçlenen eyalet paşaları merkezi otorite karşısında daha rahat hareket etmeye başladılar. Bu sebepten dolayı olsa gerek ki, en ufak bir haksızlıkta ya da makam ve mevkilerini yitirdikleri zaman devlete boyun eğmek yerine isyana yelteniyorlardı. İşte özerk yapının doğurduğu dezavantajın sonuçlardan birisi, belki de en önemlisi Canbolatoğlu Ali Paşa'nın isyanıdır. Kökenine ve atalarına değinmiş olduğumuz Canbolatoğlu Ali Paşa, atalarının şanını ve ismini taşıyarak aileye liderlik etti. Aşiret geleneklerinde yaygın olduğu üzere amcası Hüseyin Paşa idam edildikten sonra aşiret mensupları tarafından aileye lider olarak Ali Paşa belirlendi. Aşiret, Canbolatoğulları Ali Paşa'ya tabi olduktan sonra aynı iştiyakla isyanına da katılmaktan da geri durmadı. İşte Canblatoğlu Ali Paşa göreve gelir gelmez

⁸⁹ Faruki, "On Altıncı ve On Yedinci Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Anlayışı ve Hac Olgusu", *X. Türk Tarih Kongresi*, V, 2116.

amcasının intikamı hırsıyla isyan bayrağını çekerek tarihe kazınacak bir isyana öncülük etmiş oldu.⁹⁰

2.1.3.1. Canbolatoğlu Ali Paşa'nın İntikam İddiası

Canbolatoğlu Ali Paşa isyanına gerekçe gösterdiği amcası Hüseyin Paşa'nın intikamını almakla isyanına başladı. Urmiye Gölü Savaşı'ndan sonra Sinan Paşa tarafından öldürülen Hüseyin Paşa'nın intikamı alınmalıydı ki gerçekleştirilecek isyanda savunan bir adam olarak halk nazarında itibarı artabilirdi. Canbolatoğlu Ali ayrıca isyanını Sultan'a karşı değil, Sultan'ın akıl hocalarına karşı gerçekleştirdiğini iddia ederek halkın teveccühünü kazanmaya ve halk nazarında isyanını meşrulaştırmaya çalışıyordu.⁹¹

Canbolatoğlu Ali Paşa bölgede bir devlet kurmaya çalışıyor, diğer taraftan da Seyfoğlu Yusuf bölgede hakimiyet alanının genişlemesi için çaba sarfediyordu. Osmanlı Devleti geçmişten beridir uyguladığı bir politikayı burada da uygulamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi devlet, özerk yapıya sahip olan eyaletlerde yönetimi kontrol altında tutabilmek için yönetimdeki ailelerin rakiplerinden istifade ediyordu. Muhtemelen burada da Seyfoğlu Yusuf'un nüfuzundan istifade ederek Canbolatoğlu'nun isyanını büyümeden yok etmek istiyordu.⁹² Zaten Seyfoğlu Yusuf da sultana mektup göndererek Şam valiliği kendisine tevdi edilecek olursa Canbolatoğlu Ali isyanını bastırabileceğini söylemiştir.⁹³

Devlet, Canbolatoğlu Ali İsyanı'nı bastırma görevini ilk etapta Şam valiliğine getirilen Seyfoğlu Yusuf'a verdi. Tehlike arz etmesine rağmen Canbolatoğlu isyanını bastırmaya bizatihi devletin müdahale etmeyip bir valiyi görevlendirmesi, devletin Canbolatoğlu Ali Paşa isyanını küçümsediği manası taşımaz. Çünkü aynı tarihlerde devlet hem Avusturya hem de İran ile savaş halindeydi. Dolayısıyla devletin asker ihtiyacı olduğu için bu isyana asker göndermesi çok güçlü. Bu yüzden devlet pansuman tedbirlerle Canbolatoğlu isyana önlem almaya çalışıyordu.

⁹⁰ Akis, "Kilis Sancağında Canbolatoğulları Ailesinin Yönetimi", *Şehirlerin Sevdalısı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, s. 399.

⁹¹ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 137.

⁹² Safi, *Zübdetü't-Tevarihî*, s. XCIII.

⁹³ Haşşi, *Ali Paşa Canbulad*, s. 65.

Bu sıralarda devlet tarafında öldürülen Canbolatoğlu Hüseyin Paşa yerine Halep valiliğine Yeniçeri Ağası Hüseyin Paşa kaymakam olarak getirildi. Bunu öğrenen Canbolatoğlu Ali Paşa, Adana bölgesinde hakimiyeti güçlü olan adamı Cemşit'e haber salarak bir yemek tertibinde naibi öldürmesini istedi. Cemşit de istenileni yerine getirmiş ve naibi öldürmüştür. Bu durum bize Canbolatoğlu Ali Paşa'nın Halep bölgesinde iktidarı bırakmamak için her türlü yola başvurabileceğinin kanıtı niteliğindedir.⁹⁴

2.1.3.2. Canbolatoğlu Ali Paşa'nın Seyfoğlu ile Mücadelesi

Canbolatoğlu Halep Valiliği'ni aldıktan sonra isyanını daha sinsi bir şekilde büyütme yolunu tercih etmiştir. Devlet tarafından isyanın küçümsenmesi sağlanacak olursa, isyan daha çabuk büyüyebilir ve devletin alacağı tedbirler de bir o kadar gecikebilirdi. Çünkü Canbolatoğlu, sultanın çevresindeki bazı yakınlarının, belli bir süreliğine isyanın padişah tarafından görülmemesini sağlamalarını ümit ediyordu.⁹⁵

Her ne kadar Canbolatoğlu, sezdirmeden isyanını devam ettirmeyi planlasa da; devlet bunu fark etmiştir. İşte Seyfoğlu Yusuf'u bu esnada Şam serdarı olarak görevlendirmiş ve Canbolatoğlu İsyani'nı bastırmasını istemiştir. Seyfoğlu Yusuf da derhal göreve başlayarak Şam askerinin Hama'da toplanması emrini vermiştir.⁹⁶ Seyfoğlu Yusuf bölgedeki en güçlü rakibi ve devlete asi olan Canbolatoğlu Ali İsyani'nı bastırdığı zaman devlet nazarında itibarının artacağını biliyordu. Fakat Canbolatoğlu Ali Paşa daha hızlı davranmış, 18 Rebiülevvel 1015/24 Temmuz 1606 tarihinde harekete geçerek Seyfoğlu Yusuf'u Hama'da yenmeye muvaffak olmuştur. Seyfoğlu Yusuf'un Hama'da Canbolatoğluna mağlup olması neticesinde, Seyfoğlu'nun ordusundaki askerlerin büyük bir kısmı Canbolatoğlu'nun isyanına katılmışlardır.⁹⁷

⁹⁴ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 438.

⁹⁵ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 139.

⁹⁶ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 438.

⁹⁷ Akis, "Kilis Sancağında Canbolatoğulları Ailesinin Yönetimi", *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, s. 400.

Canbolatoğlu Ali Paşa, Lübnan'ın önemli ailelerinden olan Maanoğulları'nın lideri Fahrettin ile de anlaşarak Seyfoğlu Yusuf'un gücünü tamamen ortadan kaldırmak amacıyla peşine düştü. Maanoğlu Fahrettin'le Trablusşam'ı ele geçirerek yağmaladılar. Bunun zerine Trablusşam'da bulunan birçok emir ve şeyh, Canbolatoğlu Ali'ye biat etti. Seyfoğlu Yusuf şam'a katı ve burada tekrar ordu toplama girişimlerinde bulunmaya başladı.⁹⁸ Ayrıca Haşşi, Seyfoğlu Yusuf'un yenilgiden sonra önce Kıbrıs, ardından da Gazze'ye geçtiğini bildirir. Gazze'de Ahmet Tarayeh'in yardımını alan Seyfoğlu, şam'a geçti ve Arad'ta 23 Sefer 1015/30 Haziran 1606 tarihinde Canbolatoğlu Ali Paşa ile giriştiği savaşta ağır bir yenilgi aldı.⁹⁹

Canbolatoğlu Ali Paşa gücünü sadece Seyfoğlu Yusuf'la giriştiği mücadelelerle artırmıyor aynı zamanda çeşitli ittifaklarla da isyanını genişletmeyi planlıyor olmalı ki Celali liderlerinin de kendi safında yer alması için mücadele ediyor ve görüşmeler tertipliyordu. Bu doğrultuda Celali liderlerden olan Cemşit de Canbolatoğlu'nun saflarında yer almıştı. Adana bölgesini zapteden Cemşit, bu bölgeden gelebilecek akınları karşılamayı planlıyordu. Ankara'da da Kalenderoğlu Mehmed'in devlete karşı olan isyanı Canbolatoğlu açısından değerliydi. Bu tür mukavemetler ile en azından Canbolatoğlu İsyanı'nı bastırmaya gelecek birlikleri oyalayabilirdi.

2.1.3.3. Toksana Dükü'nn Canbolatoğlu Ali Paşa ile İrtibatı

Canbolatoğlu bir taraftan içerideki asilerle işbirliği yaparken, diğer taraftan da şam toprakları üzerinde çeşitli planlar yapan ve entrikalar peşinde koşan Toksana Dükü Ferdinand ve Osmanlı ile savaş halinde olan İnan ile de çeşitli görüşmeler yaparak desteklerini almayı istiyordu. Zaten Seyfoğlu Yusuf'a karşı Maanoğlu Fahrettin ile ittifak kurmuştu. Ayrıca bizatihi Seyfoğlu Yusuf'u da saflarında görmeyi arzu ediyor, Baalbekli Harfuşlar'ın da desteğini elde etmek için çaba

⁹⁸ Haşşi, *Ali Paşa Canbulad*, s. 66; Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, ss. 138-139.

⁹⁹ Haşşi, *Ali Paşa Canbulad*, s. 66.

sarfediyor, Kilis ve Halep'i çevreleyen bölgelerdeki asi Celalilerin de desteklerini çeşitli rütbelere ve paralarla elde etmeyi arzuluyordu.¹⁰⁰

Bilindiği gibi okyanuslarda yol alabilecek kalitede gemiler yapılmaya başlandıktan sonra Avrupalılar, Akdeniz yerine Ümit Burnu üzerinden Asya'ya yol almaya başlamışlardır.¹⁰¹ Bu durum ise Osmanlı'nın gümrük vergilerinden elde ettiği geliri büyük oranda etkilemiştir. İşte Ferdinand'ın Şam bölgesinin ticaretini elde etmek için asileri desteklemesi, her ne kadar ticaret yolu Ümit Burnu'na kaysa da henüz Şam bölgesinin ticaret kapasitesinin yüksek olduğuna delil olması açısından da yeterli gözükmemektedir.¹⁰²

Daha önce Toksana Dükü Ferdinand'ın Şam bölgesindeki ticaret hacmini genişletebilmek amacıyla çeşitli araçlarla Canbolatoğlu Hüseyin Paşa'yla iletişime geçmeye ve onu etkilemeye çalışmasından bahsetmiştik. Ferdinand bu bölgedeki yoğun ticaret hacmini ve Hıristiyanların hac yolunu eline geçirip prestijini artırabilmek amacıyla çeşitli entrikalar peşinde koşmaya başlamıştı. Bu amaçla Canbolatoğlu Hüseyin Paşa ile işbirliği kurma çabası içerisine girdi.

Ferdinand, Şamlı bir Hıristiyan olan Michelangiolo Corai'ye bölgedeki güçlü ailelerle anlaşma olanaklarını araştırması için görev verdi. Eğer Ferdinand Kıbrıs'ı ele geçirebilirse Şam vilayetlerindeki ticaret hacmini ele geçirdiği gibi, Hıristiyanlar için büyük bir öneme sahip olan hac yolunu da ele geçirmiş olacaktı. Ferdinand ise bu siyasi düşüncesini eyleme geçirecek askeri bir güçten yoksun olduğu için Şam bölgesinde karışıklıkların çıkması neticesinde bölgede kurulacak kukla bir devletin varlığı işine gelecekti. Bu amaçla görevlendirdiği Michelangiolo Corai, Canbolatoğlu Hüseyin Paşa ile görüşmeler gerçekleştirdi.¹⁰³ Fakat Canbolatoğlu Hüseyin Paşa öldürülmüş ve yerine Canbolatoğlu Ali Paşa geçmişti. Canbolatoğlu Ali Paşa ise bir ayaklanma gerçekleştirdi. Şüphesiz ki bu isyan, çeşitli entrikalar peşinde koşan

¹⁰⁰ Acun, Fatma, "Celali İsyanları (1591-1611)", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, IX, 2002, s. 703,

¹⁰¹ Akdeniz'de yaşanan hakimiyet mücadeleleri için bkz. Öz, Mehmet, *Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, İstanbul, 2000, ss. 38-48.

¹⁰² Finkel, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü (1300-1923)*, İstanbul, 2007, s. 163.

¹⁰³ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 112.

Ferdinand'ın da işine gelecektir. Ayrıca bölgenin güçlü devletlerinden olan İran da, bölgede çıkabilecek karışıklıklardan istifade edebilirdi.

Batılı araştırmacı Zinkeisen yukarıda bahsettiğimiz Michelangiolo Corai'nin temalarında ilavelerde bulunarak bunun Papa V. Paul tarafından İspanya Kralı nezdindeki otoritesini kullanmak suretiyle çeşitli askeri teçhizatın Şam bölgesine Canbolatoğlu Ali Paşa'ya gönderilmek üzere söz verdiğini kaydeder. Hatta Papa bunun için dönemin elçilerinden olan Cavaliere Leoncini'nin görevlendirildiğini belirtir. Fakat Canbolatoğlu Ali'nin yenilgisinden sonra da Papa söz verdiği destekten vazgeçmemiş ve ileride değineceğimiz üzere Maanoğlu Fahrettin'in Lübnan bölgesinde Osmanlı'ya karşı sinsice gerçekleştireceği ayaklanmalara yardımlarda bulunmuş hatta Fahrettin'i yanında misafir etmiştir.¹⁰⁴

2.1.3.4. Canbolatoğlu Ali'nin Seyfoğlu ile Anlaşması

Canbolatoğlu Ali, Celalilerin, Ferdinand ve İran'ın desteklerini almak için çabalarken daha önce savaşarak yenilgiye uğrattığı Seyfoğlu Yusuf da Şam'a dönerek yeniden savaş hazırlıklarına başladı. Bunun üzerine Canbolatoğlu, müttefiki Maanoğlu Fahrettin'le tekrar birleşip Şam'ı kuşattı.

Şam şehrinin Osmanlı Devleti açısından önemli olması, Canbolatoğlu'nun isyanına devletin müdahale süresini kısaltabilirdi. Ali Paşa da bunun farkındaydı. Bu yüzden olsa gerek ki kuşatmayı üç gün tutmuş ve Şam kadısından bedel olarak aldığı yüz yirmi beş bin altından sonra kuşatmayı kaldırmıştır. Fakat bu üç gün boyunca şehrin dışındaki mahalleler Canbolatoğlu tarafından yağmalatılmıştır. Seyfoğlu Yusuf ise mukavemet gösteremeyerek şehri gizlice terk etmiş ve Hüsn-ül Ekrad Kalesi'ne sığınmıştır. Bunu öğrenen Canbolatoğlu, Maanoğlu Fahrettin ile birlikte bu kaleyi kuşatmıştır.¹⁰⁵ Kaçış olmadığını düşünen Seyfoğlu Yusuf, anlaşma talep etmiş ve anlaşma da Canbolatoğlu'nun istekleri doğrultusunda şekillenmiştir. Canbolatoğlu Ali Paşa kızını Seyfoğlu'nun oğlu Hüseyin Paşa'ya vermiş, Seyfoğlu

¹⁰⁴ Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, 2011, s. 60.

¹⁰⁵ Haşşi, *Ali Paşa Canbulad*, ss. 66-67.; Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 439, Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, ss. 141-142.

Yusuf ise kızını Canblatoğlu Ali Paşa ile nikahlamıştır. Böylelikle arada akrabalık bağları da kurulmuş oldu. Fakat Maanoğlu Fahrettin bu yakınlaşmaya tepki göstermiş ve Canbolatoğlu'nu aradaki ittifakı bitirmekle tehdit etmiştir. Müttefikini kaybetmek istemeyen Canbolatoğlu da Seyfoğlu Yusuf'un kızını babasına tekrar göndermiştir. Ardından da Maanoğlu Fahrettin kendi kızını Canbolatoğlu Ali Paşa'ya vermiş ve problem halledilmiştir.¹⁰⁶

2.1.3.5. Osmanlı Devleti'ne Karşı Üçlü İttifak

Seyfoğlu Yusuf, Maanoğlu Fahrettin ve Canbolatoğlu Ali aralarındaki anlaşmazlıkları hallettikten sonra Şam bölgesini üçe taksim etmişlerdir. Buna göre Seyfoğlu Yusuf; Humus, Hama ve Kuzey Lübnan'ı, Fahrettin; Keservan ile Güney Lübnan'ı, Canbolatoğlu Ali Paşa ise Hama'dan Adana'ya kadar olan bölgeyi almışlardır. Böylelikle Canbolatoğlu Ali Paşa'nın bağımsız devlet kurma teşebbüslerinde belirlediği sınırlar aşağı yukarı ortaya çıkmıştır. Bu üçlü ittifak dış devletlerin de dikkatini çekmişti. Bu bölgede çeşitli planlar kuran Venedik başta olmak üzere Canbolatoğlu ile anlaşma zeminleri aramaya başlamak için danışmanlarını Keseb'e göndermişlerdir. Çünkü Venedik ve Toksana Dükü de dahil Hıristiyan tebaya sahip bir çok ülke bu bölgedeki Kudüs haç yolunu ve bölgenin zengin ipek ticaretini ele geçirmeyi planlıyordu.¹⁰⁷

Canbolatoğlu Ali Paşa ve Maanoğlu Fahrettin daha sonra Musa el-Harfuş emirliğinin başkenti olan Baalbek'i de ele geçirerek bölgeyi birleştirdiler. Sonrasında et-Teyim bölgesinde Ahmet Şihab gibi bazı yerel liderleri kendi saflarına aldılar. Böylelikle Canbolatoğlu Ali Paşa, Maanoğlu Fahrettin ve Seyfoğlu Yusuf'un yardımlarıyla Şam bölgesinin neredeyse tamamına hakim oldu.¹⁰⁸

Kanaatimize göre Canbolatoğlu Ali'nin gücünün büyüklüğünden olsa gerek ki büyük bir iç savaş istemeyen devlet, hem de İran ve Avusturya ile savaş halindeyken, daha önce de belirttiğimiz gibi Canbolatoğlu'na Halep Beylerbeyliğini vermiştir.

¹⁰⁶ Haşşi, *Ali Paşa Canbulad*, s. 68.; Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 439.

¹⁰⁷ Haşşi, *Ali Paşa Canbulad*, ss. 68-71.

¹⁰⁸ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 438.

Canbolatoğlu Ali paşa, hakimiyet alanını genişletmek amacıyla Şam Beylerbeyi Seyit Muhammed Paşa'dan Havren ve Bekaa Vadisi'nin adamlarına bırakılmasını istedi. Fakat bu isteği geri çevrildi.¹⁰⁹

Canbolatoğlu, bütün bu girişimlerine rağmen devlete bağlı olduğunu iddia etmeye devam etmekteydi. Üstelik vermesi gereken vergileri de çeşitli bahanelerle ödememesine rağmen bu iddiadaydı. Osmanlı devleti Canbolatoğlu'nun bu tutumuna rağmen kendisini affettiğini bildirmek üzere Mehmet Ağa'yı göndermişti. Her türlü asiliğini Osmanlı Devleti'nin sineye çekmiş olması Canbolatoğlu Ali'yi daha fazla cesaretlendirmiş olmalı ki İstanbul'a bir mektup göndererek pervasızca isteklerde bulunmuştur.

2.1.3.6. Canbolatoğlu'nun Had Bilmezliği

Canbolatoğlu Ali Paşa'nın Muharrem 1015/Mayıs 1606 tarihinde Devlete gönderdiği bu mektupta Halep Eyaleti'nin kendisine verilmesini, on dört adet üst düzey makamın da emrindekilere ve akrabalarına verilmesini istemiştir. Canbolatoğlu bu mektupta Tarsus, Sivas, Yozgat, Maarra, Bozok, Kars, Maraş, Samsad, Üzeyr, Sis, Hama, Raka, Malatya, Çemişgezek gibi yerlerden oluşan bölgeyi istedi.¹¹⁰ Belli ki Canbolatoğlu Halep'in çevresini kuşatan bu bölgelere kendi adamların yerleştirmek suretiyle amacına daha rahat kavuşabileceğini hesap etmekteydi. Kuzeyden ve Anadolu'dan gelebilecek saldırıları önlemek amacıyla bahsi geçen yerlere yakınlarını yerleştirmeyi planlayan Canbolatoğlu, aynı zamanda bu talebi karşılandığı zaman kutsal bölgelere geçiş güzergahı olan yerleri de hakimiyeti altına almış olacaktı. Bu durumun gerçekleşmesi ise imparatorluğun hem prestij açısından hem de maddi gelir açısından yıpranması demek olurdu.¹¹¹

Canbolatoğlu aynı mektupta isteklerinin karşılanması halinde on altı bin adamını devletin İran seferine göndereceğini taahhüt etti. Canbolatoğlu'nun bu

¹⁰⁹ Haşşi, *Ali Paşa Canbulad*, ss. 68-71.

¹¹⁰ BOA, A. E. T., 616.

¹¹¹ Barkey, Karen, *Eşkıyalar ve Devlet (Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi)*, Çev. Zeynep Altok, İstanbul, 2007, s. 198.; Öz, Mehmet, "XVII. Yy'a Girerken Osmanlı Devleti Duraklama, Buhran, Çözülme veya Dönüşüm", *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, VI, Ankara, 2002, s. 90.; Yücel, Yaşar-Sevim, Ali, *Türkiye Tarihi III*, Ankara, 1997, s. 22.

istekleri karşısında mektubun üzerine “*bu kadarı da fazla, kabul etmek mümkün mü?*” diye padişah tarafından not düşüldüğü dikkat çekmektedir.¹¹² Bu not ise devlet erkanının bu konuyla ne kadar çok meşgul olduğunu gösterir. Ya da devletin bu isyan karşısında ne kadar müşkül bir duruma düştüğünü gösterir. Hatta Barkey, devletin bu isyan karşısında aciz kaldığını dahi belirtir.¹¹³ Fakat devlet aciz kalmaktan ziyade, gerek dışta İran ile olan savaşlar, gerek içeride çeşitli celali isyanları, gerekse Canbolatoğlu İsyanı’nın geniş çaplı olması nedeniyle meseleyi en az zararlı atlatma yoluna gitmeyi arzu ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü Osmanlı Devleti çoğu zaman bu tür isyanları, asi liderlere çeşitli makam ve mevkiler vererek ya da farklı tedbirlerle kansız bir şekilde halletme yoluna gitmiştir.

Canbolatoğlu isyanı için de aynı metodu devletin takip etmeye karar vermesi kadar doğal bir şey yoktur. Bunu acizlikle ifade yerine, devletin bir politikası olarak görmek yerinde olacaktır. Belki de devletin iç ve dış problemleri haledinceye kadar bu meseleyi sineye çekmeyi tercih etmiştir. Nitekim bütün uzlaşma yollarının denenmesine rağmen Canbolatoğlu’nun isyanından vazgeçmemesi neticesinde devletin aldığı Kuyucu Murat Paşa tedbiri aciz olunmadığı göstermeye kafidir. Zaten devletin geçmişte bu gibi isyanlara benzer müdahalelerde bulunduğunu da görmekteyiz.¹¹⁴

Diğer taraftan Canbolatoğlu Ali Paşa’nın isteklerinde bu kadar cüretkar davranması da devletin iç ve dış sorunlarla meşgul olmasına bağlanabilir. Ayrıca daha önce de belirttiğimiz gibi özellikle on yedinci yüzyılda ateşli silahların artması, eyalet yöneticilerinin ayrıcalıklarının artırılması, Şam bölgesinde ticaretin verdiği tesirle de bölge yöneticilerinin giderek zenginleşmesi sonucunda daha fazla paralı asker elde etmesi, dış mihrakların da bölgede çeşitli entrikalar çevirmesi Canbolatoğlu’nu daha da cesaretlendirdiğini söyleyebiliriz.

Sonuçta devlet Canbolatoğlu Ali Paşa’yı 1014/1606 yılının eylül ayında tarihinde Halep Beylerbeyi olarak atamıştır. Canbolatoğlu’nun adamları için istediği

¹¹² BOA, A.E.T., 616.

¹¹³ Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet*, s. 196.

¹¹⁴ Uzun, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyanlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi, (1630-1655)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, ss. 58-59.

makamlar da kendilerine verilmiştir.¹¹⁵ Beylerbeyi olan Canbolatoğlu Ali Paşa, devlete tekrar mektup yazarak Cebele Sancağı'nı Amed isimli bir adamına istemiştir.¹¹⁶ Sultan Ahmet devletin askere ihtiyaç duymasından olsa gerek ki Canbolatoğlu'nun bu pervasızca isteklerine karşı Kapıcıbağlık'ı dahi teklif etmiştir.¹¹⁷ Bütün bu isteklere verilen olumlu cevaplar elbet ki Canbolatoğlu'nun devlete olan isyanını engelleyememişti. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi devlet bu tür isyan girişimlerini ilk etapta en az zararla atlatma yoluna gitmeyi tercih etmektedir. Eğer devlet, makam mevki gibi ihsanlarla asileri kendi safına çekemiyorsa en son kanlı bir şekilde isyanı bastırma yoluna gitmiştir.

Osmanlı Devleti açısından baktığımız zaman bu gibi isyanlarda gösterdiği esnek durumun sınırını kestirmek güçtür. Canbolatoğlu'nun isyan faaliyetlerine rağmen ve cüretkar isteklerine rağmen 1015/1607 yılı boyunca dahi devlet tarafından asi olarak ya da sadakatsiz olarak zikredilmediğini görmekteyiz. Ya da devletin Canbolatoğlu'nun isyanının hedefleri noktasında herhangi bir çıkarsımda bulunulduğuna şahit olmamaktayız. Devlet, Canbolatoğlu İsyanı'nda da diğer Celali isyanlarında olduğu gibi kendisine süre kazandırıp çeşitli casuslarla asilerin arasını açma yoluna gitmeyi düşünmüş olabilir.¹¹⁸ Zaten devletin bu tür durumlarda olabildiğince gizli davranarak sorunları halletme yoluna gitmesi kadar da doğal bir durum yoktur. Ayrıca her ne kadar çeşitli nedenlerle asilere karşı tavizler verilse de şartlar olgunlaştıktan sonra devletin bu tavizlerden vazgeçerek gerekli müdahalelerde bulunduğu açıktır.¹¹⁹

Devletin İran ve Avusturya ile savaş halinde olması nedeniyle iç isyanlarla ve eşkıyalarla uğraşmaya vakit, tasarruf ve asker bulamadığı için sonuçta devlet, Canbolatoğlu Ali Paşa'yı Halep valisi olarak atamak zorunda kalmıştır. Bu vesileyle devlet, isyanı büyütmeden durdurabilmek ya da en azından etkisini kırıp zaman kazanabilmek istemiştir fakat buna rağmen isyanın önünü alamamıştır.¹²⁰ Zaten

¹¹⁵ BOA, A.E.T., 456-457 ve 459.

¹¹⁶ BOA, A.E.T., 465.

¹¹⁷ BOA, 1015, HAT.

¹¹⁸ Uzun, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyanlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi*, ss. 58-59.

¹¹⁹ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, ss. 142-143.

¹²⁰ İlgürel, Mücteba, "Canbolatoğulları", *DİA*, II, Ankara, 1993, s. 144.

Osmanlı Devleti savaş halinde olmasaydı Canbolatoğlu Ali Paşa isyanını büyütebilecek zaman da bulamayacaktı. Devletin savaş halinde olması, Canbolatoğlu'nun devlet kurma gibi bir ideolojisini gerçekleştirmesi için gerekli zemini oluşturuyordu ve Canbolatoğlu da kendisine Halep verilmesine rağmen bu fırsattan istifade etmek istiyordu.

2.1.3.7. Canbolatoğlu'nun Halep'te Faaliyetleri

Canbolatoğlu Ali, padişahın isteği üzere bahsi geçen sancaklara çeşitli adamlarını yerleştirip tampon bölge oluşturduktan sonra daha önce de olduğu gibi çeşitli Celali liderlerle görüşerek onlardan yardım alma gayreti içinde olmuştur. Cemşit, Tavit Amedoğlu Mehmet, Kalenderoğlu Mehmet, Tavit Halil, Karasaid gibi Celali liderlerin desteğini almıştır. Görüştüğü Celali liderlerden destek alamasa bile en azından onları cesaretlendirerek devlete isyana teşvik etmiştir. Böylelikle kendisiyle birlikte hareket etmeseler bile, devleti uğraştırmak gibi bir yolla kendi otoritesini Şam bölgesinde daha rahat kurmayı amaçlamıştır.¹²¹

Canbolatoğlu Ali Paşa bu süreçte ordusunu Osmanlı ordusu gibi örgütledi. Bağımsız devletin sembolü olan adına akçe bastırıp hutbe okutma işini gerçekleştirdi. Griswold her ne kadar Halep'te Osmanlı ve Avrupa paraları geçerliydi deyip Canbolatoğlu'nun adına para bastırıldığına dair deliller olmadığını belirtse de Canbolatoğlu'nun adına para bastırıldığını kabul etmektedir.¹²² Konyalı ise Canbolatoğlu'nun Belen'de kendi adına bir buçuk santim büyüklüğünde bakırdan bir para bastırıldığını söylemektedir. Konyalı, bastırılan paranın bir yüzünde "*Belen'de basılmış, kesilmiş*" manasına gelen "*Darbelen*", diğer yüzünde ise çok okunaklı olmayan bir tuğranın olduğunu ve tarihin de bulunmadığını söyler. Konyalı bu parayı görüp incelemiştir. Ve bu paranın Kuyumcu Dağistanlı Erel tarafından Yapı Kredi Bankası'na satıldığını belirtir.¹²³

Canbolatoğlu Ali Paşa ayrıca kendi adına camilerde hutbe de okutmuştur. Okuttuğu bu hutbelerde Canbolatoğlu için "*Şam Krallığı'nın efendisi ve*

¹²¹ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, ss. 145-146.

¹²² Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 146.

¹²³ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, ss. 305-307.

koruyucusu” ünvanını kullanmıştır.¹²⁴ Bütün bunların üstüne 10 Cemaziyelahir 1016/2 Ekim 1607 tarihinde Toksana Dükü Ferdinand ile görüşerek destek talep etti ve anlaştı.¹²⁵ Barkey, Canbolatoğlu’nun anlaşma sağladığı Ferdinand’ın Kudüs’ün alınıp hac yolunu eline geçirmek amacıyla Floransalı korsanlarla iş birliği içerisinde olduğunu belirtmektedir.¹²⁶ Canbolatoğlu Ali Paşa belli bir süre sonra ise Halep Beylerbeyliği adı ile adeta bir Halep Devleti gibi hareket ederek önemli paşaların katıldığı divanlar kurup kararlar çıkarmaya başladı.

Canbolatoğlu Ali Paşa’nın bütün bu faaliyetleri Avrupalı devletlerin de iştahını kabartmaktaydı. Fakat Osmanlı Devleti’nden çekindiklerinden olsa gerek ki bu devletler içerisinde sadece Toksana Dükalığı’nın Canbolatoğlu’na destek verdiğini görmekteyiz.¹²⁷ Fransa ve İngiltere gibi devletlerin Canbolatoğlu İsyanı’na destek vermemeleri, kaynakların belirttiğinin aksine Osmanlı açısından Canbolatoğlu İsyanı’nın çok da büyük tehlikeler arz eden bir isyan olmadığını ya da bu devletlerin isyanın seyrine göre hareket etmek istediklerinin belirtisi olsa gerekir.

Canbolatoğlu Ali Paşa, ordusunu teşkilatlandırırken maaşlı sekbanlardan, tımar sipahilerinin yetiştirdiği askerlerden ve celali ayaklanmalarına öncülük eden kimselerden oluşturmuştur. Canboltoğlu Ali Paşa sekiz bin kişiden oluşan süvari birliğini altı tımene ayırmıştı. Ordusunu da yüz atmış iki bölüğe ayırmıştır. Her bir bölüğe de çorbacı verecek şekilde oluşturmuştur. Ordudaki askerlerin her birine günde üç ile sekiz akçe verecek şekilde, toplamda yılda on iki milyon akçe verecek şekilde maaş bağlanmıştı. Üç ayda bir postal, koyun akçesi, barut, fitil ve kurşun miriden toplam on altı bin yedi yüz tüfek veriliyordu ve bunların sorumlusu Cuma isminde bir ağaydı. Ayrıca orduda birkaç büyük top da mevcuttu. Ancak bu toplardan, pahalı oldukları için ve Şam çöllerinde yapılacak savaflara uygun olmadıklarından dolayı istifade edilemiyordu.¹²⁸

Canbolatoğlu Ali Paşa’nın ordusundaki bu teşkilatlanma ve materyal donanımı ne kadar etkili bir orduya sahip olduğunu göstermesi açısından yeterlidir.

¹²⁴ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, ss. 305-307.

¹²⁵ İlgürel, “Canbulatoğulları”, *DİA*, II, s. 144. Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 322.

¹²⁶ Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet*, ss. 358-359

¹²⁷ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, ss. 305-307.

¹²⁸ Griswold, *Anadolu’da Büyük İsyân*, s. 148.

Fakat Mücteba İlgürel, Canbolatoğlu'nun ordusunun daha etkili bir donanıma sahip olduğunu belirterek, orduda otuz binden fazla tüfekli askerin olduğundan hatta Osmanlı ordusunun Ali Paşa'nın ordusundan atılan tüfek fındığından dolayı yenilme emareleri gösterdiğinden bahseder.¹²⁹

Mustafa Cezar, Canbolatoğlu Ali Paşa'nın ordusunun kısa sürede bu kadar nizami olmasının mümkün olamayacağından bahsederek, ordunun halk arasından paralı askerler sayesinde ancak kurulabileceğini belirtir.¹³⁰ Asilerin amacına ulaşabilmeleri için hızlı hareket etmeleri gerektiği göz önüne alınırsa bu yorumun çokta yersiz olduğu söylenemez. Çünkü Canbolatoğlu'nun bu kadar büyük bir orduyu, bu kadar kısa bir sürede adeta bir devlet yapılanması içerisinde oluşturması mümkün gözükmemektedir. Böyle bir ordunun halk arasından para karşılığında oluşturulması daha kolaydır. Celali isyanları içerisinde en tehlikeli olan ve en fazla tehdit içeren ve bu kadar büyük donanımlara sahip olan bir ordu belki de bu yüzden bu kadar kısa sürede bertaraf edilebildi. Nitekim isyan bastırıldıktan sonra sürdürülememiş ve ordu dağılmıştır. Ayrıca bir sosyal hareketin başarıya ulaşabilmesi için harekette yer alanlar ile toplumsal şartların da uyuşması gerekir. Canbolatoğlu Ali İsyanı'nda ise isyancı gurup ile toplumun beklentileri arasında herhangi bir uyum söz konusu değildir.¹³¹

Canbolatoğlu Ali Paşa İsyanı'nı rahat bir şekilde yayabilmek için kendisine bağlı çeşitli gurupları örgütlemekteydi. Osmanlı Devleti yönetimi ise I. Ahmet'e emanetti. I. Ahmet genç ve tecrübesiz olmasına rağmen dirayetli bir komutandı. Tecrübesizliğinden olsa gerek ki yönetimde ağırlık daha çok Sadrazam Mehmet Paşa, Yavuz Ali Paşa ve Kuyucu Murat Paşa gibi divanda etkili olan ihtiyar paşaların elindeydi. Geleneksel anlayışa mensup olan bu paşalar ise, bu tür isyanların kökünden kazınması gerektiğini düşünmekteydi.¹³² 1014/1606 yılında Habsburglar ile sağlanan barıştan sonra bu paşalar, içeride meydana gelen Celali isyanlarının önemli dış destekçisi olan İran fitnesinin üzerine gitmenin gerekliliğini

¹²⁹İlgürel, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı" *Tarih Dergisi* Sayı:32, ss. 302-305.

¹³⁰ Cezar, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Leventler*, İstanbul, 1965, s. 30.

¹³¹ Türkdoğan, Orhan, "Sosyal Hareket Olarak Celali Ayaklanmaları", *Belleten*, LX, Ankara, 1996, ss. 422-423.

¹³² Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, s. 221.

düşünmekteydi. Bu yüzden bu öncelik üzerinden hareketle siyasetlerini belirlemeye çalıştılar. Böyle büyük bir fitneyi yok edebilmek için ise ciddi hazırlıklar gerekmektedir. Ayrıca sefer güzergahında olan Şam bölgesinin her hangi bir tehlike arz etmemesi gerekmektedir. Bu amaçla devlet Canbolatoğlu Ali Paşa'dan Mart 1015/1607 tarihinde sefere 2 bin civarı adam göndermesini emretmiştir. Devlet her ne kadar Canbolatoğlu'nun isyan hazırlıkları içerisinde olduğunu bilse de böyle bir talepte bulunmasının nedeni muhtemelen isyanı bastırmak için askeri müdahalenin meşruluk kazanmasına yönelik bir politika olsa gerekir. Ayrıca Canbolatoğlu'nun harekete geçmesinden önce bir müdahale yapılacak olursa, böyle bir müdahale için asileri gafil avlama gibi bir niyetle de bu talepler Canbolatoğlu Ali Paşa'ya iletilmiş olabilir.

2.1.3.8. Kuyucu Murat Paşa'nın Sadrazamlığı

Bu dönemde İran'a çeşitli seferler düzenlenmiştir. En son Serdar Ferhat Paşa'nın İran seferinden başarı elde edemeden dönmüş olması I. Ahmet'in tepkisini çekmiş ve Aralık 1014/1606 tarihinde Sadrazam Derviş Paşa idam ettirilerek yerine tecrübe ve başarılarıyla ön plana çıkmış olan Kuyucu Murat Paşa¹³³ getirilmiştir. Kuyucu Murat Paşa göreve geldikten sonra İran tehlikesini bir süreliğine görmezden gelerek farklı bir politika izledi. Hazırlıklarını Celaliler ve Canbolatoğlu İsyanı'nın kökünü kazımak üzere tertiplendi. Zaten İran seferinden bir başarı elde edilmek isteniyorsa Anadolu ve Şam bölgesinin güvenilir olması ve desteğinin sağlanabilecek olması gerekmektedir. Kuyucu Murat Paşa bunun farkında olmalı ki ilk önce iç

¹³³ Kuyucu Murat Paşa'nın doğum yeri tam olarak bilinmemektedir. Doğum tarihi de bilinmemekte fakat 1611 yılında vefat ettiğinde doksan yaşının üzerinde olduğu kabul edilirse takriben 1522 yılında doğmuştur. Kuyucu Murat Paşa, Hırvat asıllıdır ve "Koca" lakabıyla ün salmıştır. Devşirme olarak Osmanlı Devleti hizmetine alınan Kuyucu, daha sonra Enderun'da eğitim almış ve buradan sipahi olarak çıkmıştır. 1554'te Mısır Valisi Mahmut Paşa'nın kethüdası, 1567'de Mısır sancakbeyliği görevlerinde bulunmuştur. 1571 yılında ise Mısır valisi Mahmut Paşa'nın kızıyla evlenmiş ve 1576'da Yemen valisi olmuştur. Rivayetlere göre 1585 yılında İran ile yapılan bir savaşta atıyla birlikte derin bir kuyuya düştüğü için lakabı Kuyucu olarak kalmıştır. 1590'da Kıbrıs, 1592'de Trablusşam, 1595'de Diyarbakır beylerbeyi olarak görev yapmıştır. I. Ahmet döneminde ise 1606 yılından 1611 ölümüne kadar sadrazamlık görevinde toplam beş yıl bulunmuştur. Daha geniş bilgi için bkz. İşbilir, Ömer, "Kuyucu Murat Paşa", *DİA*, XXVI, Ankara, 2002, ss. 507-508.

isyanları yok etmeye karar verdi. Bunun içindir ki neredeyse sadaret süresinin tamamını isyanları bastırmak için harcamıştır.¹³⁴

Sultan Ahmet, Kuyucu'dan Canbolatoğlu Ali meselesini hallettikten sonra Taval, Kalenderoğlu, Karasaid gibi Celali isyanlarını da sonlandırmasını emretti. Kuyucu Murat Paşa, Canbolatoğlu Ali Paşa'nın göstermelik olan ve devleti oyalamaya yönelik bağlılık bildirimini kabul ederek, Canbolatoğlu'nun vergilerini ödemesini de göz önünde bulundurarak zaman kazanmayı istemiştir. Çünkü Kuyucu Murat Paşa Canbolatoğlu'nu gafil avlama niyetindeydi. Sadrazam bu şekilde Canbolatoğlu Ali Paşa'yı oyalarken, diğer taratan da silah ve asker toplayarak altı ay boyunca savaş hazırlıkları yaptı.¹³⁵ Bu hazırlıklar çerçevesinde Kuyucu Murat Paşa, Kırım Hanı'na mektup göndererek oğlu Toktamış'ı yardıma göndermesini istedi.¹³⁶

Canbolatoğlu Ali Paşa ise bu arada ihtiyacı olan para ve silah problemini halletmek için çabalıyordu. Canbolatoğlu, kurmayı istediği devlet için dış desteğin gerekli olduğunun farkındaydı. Bu yardımın ise İran tarafından sağlanabileceğini düşünmekteydi. En azından başarısız olsa bile İran'a sığınmayı planlamaktaydı ki özellikle İran ile arasının çok iyi olmasını istemekteydi. Fakat Canbolatoğlu Ali Paşa'ya destek önerisi İran'dan önce Toksana Dükü Ferdinand'dan geldi. Ferdinand, yukarıda da belirttiğimiz gibi Hıristiyan aleminin Kudüs haç yolunu eline geçirmek ve Şam bölgesinin ticari gelirlerinden faydalanmayı arzuluyordu. Bu amaçla Halepli bir Hıristiyan olan Michelangiolo Corai'den, Canbolatoğlu ile görüşmesini ve desteklerini bildirmesini istedi.¹³⁷ Toksana Büyükelçisi, Canbolatoğlu Ali Paşa'ya Papa V. Paul ve İspanya Kralı III. Fhlip'in de imzaladıkları bir anlaşma sundu. İmzalanan bu anlaşma metninde *“Tanrının yardımıyla Osmanlı İmparatorluğunu zayıflatıp yok etmek, Canbolatoğlu hanedanının gücünü artırmak için geç kalmaksızın harekete geçmek ve Canbolatoğlu'na uygun zamanda yardım*

¹³⁴ İşbilir, “Kuyucu Murat Paşa”, *DİA*, XXVI, 507-508.

¹³⁵ Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet*, s. 221.

¹³⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 106.

¹³⁷ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 106.

gönderileceği"¹³⁸ şeklinde söz ve vaatlerle sözü geçen devletler ve liderler Canbolatoğlu'nu isyana teşvik ettiler.

Yine Griswold'un aktardığı metinde Canbolatoğlu Ali Paşa'nın bin adet tüfek namlusu, beş adet sahra topu ve yedek parçaları, bir aslan yontusu, iki adet tekerlek üzerinde götürülebilen döner tüfek, bir bahçıvan ile bir top nişancısı, on iki tabanca, hem beyaz, hem de karışık renklerde sütunlar ile bir fıçı şarap gönderilmesini istediği belirtiliyor.¹³⁹ Anlaşmada dikkat çeken unsur bahsi geçen devletler tarafından her hangi bir askeri yardımın geleceğinden söz edilmemesi. Bu durum ise bu devletlerin Canbolatoğlu İsyanı'nın netice vereceği hususunda endişeli olmalarından kaynaklanabileceği gibi mücadelenin gidişatına göre de yardımın şekillenebileceğine işaret edebilir. Söz konusu bu listedeki ihtiyaçların karşılanması bile Canbolatoğlu için fazlasıyla isyanına yardım edebilecek düzeyde olduğu aşikardır. Ancak Osmanlı Devleti karşısında yine de aciz kalacağı açıktır.

Griswold yapılacak yardımları sıraladıktan sonra Canbolatoğlu'nun, Toksana Büyük Dükası'nın ödeyeceği belli bir ödenek karşılığında Hıristiyan hacıların vergisiz bir şekilde haç görevlerini yerine getirebileceği ve Halep'te ticaretin serbest olacağını taahhüt ettiği bildiriliyor. Bu anlaşma Toksana Dükalığı'na avantaj sağladığı gibi isyanın olumlu neticelenmesi olasılığında ve Canbolatoğlu'nun bölgenin hakimi olması halinde Toksanalılara bölgede hakimiyet kurabilme imkanı da sağladığı açıktır. Ayrıca söz konusu anlaşmada Şam'a yerleşen Toksanalılar'ın kendi aralarında yaşayacağı herhangi bir problemde sorunların aşılabilmesi için Osmanlı hukuk sisteminde olduğu gibi kendi kanunlarına göre, yani Floransa yasalarının geçerli olması hususunda fikir birliği ettiklerinden bahsedilmektedir.¹⁴⁰

Anlaşmaya baktığımız zaman Canbolatoğlu Ali Paşa'nın kendisini Şam beldesinin koruyucusu ve prensi ilan etmesi dışında herhangi bir ittifaktan veya Osmanlı ordusuna karşı savaşmak amacıyla bu silahlanmayı gerçekleştirdiğinden bahsedilmiyor. Ayrıca anlaşmada Canbolatoğlu ismi bir hanedan ismi olarak geçmektedir. Bu durum ise Ali Paşa ile yapılan anlaşmanın bir bağlayıcı tarafının

¹³⁸ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, ss. 153

¹³⁹ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 154.

¹⁴⁰ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, ss. 155-156.

olmadığını göstermektedir.¹⁴¹ Ayrıca anlaşma Toksanlıların emperyal zihniyetlerini ön plana çıkarması açısından da önemlidir. İsyanın başarılı olması halinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu müşkül durumdan istifade etmek isteyen batılılar, İran'dan başlayıp Halep ve Kıbrıs üzerinden devam eden ve Livorno'da son bulan ticaret yolunun getirilerinden faydalanabileceği bir kapitülasyon elde etmiş olacaktı.

2.1.3.9. Kuyucu Murat Paşa'nın Asilere Karşı Hazırlığı

Kuyucu Murat Paşa, stratejisini uygulamaya koyan, planlı hareket eden, tecrübeli, son derece dirayetli olup bir işi neticelendirmeden bırakmayan¹⁴², davasına, İslam'a ve sultanına sınıksız bağlı olan bir mizaca sahipti.¹⁴³ Ziya Nur Aksun'un yorumuna göre Kuyucu Murat Paşa dünya malına çok kıymet vermeyen, ehli tarik, din ve devlet işlerinden başka gayeye sahip olmayan birisiydi. Hırvat asıllı olup Anadolu'da, Şam ve Trablusşam'da senelerce hizmet etmişti. Muhtemeldir ki bu dönemlerde Canbolatoğlu ailesini görev yaptığı yerlerde yeterince tanımıştır. Sultan I. Ahmet Sadrazam Derviş Paşa'nın müsrif ve şeriat dışı eylemlerinden rahatsız olarak onu idam ettirmiş ve yerine özelliklerini saydığımız Kuyucu Murat Paşa'yı getirmiştir.¹⁴⁴

Kuyucu Murat Paşa göreve gelir gelmez ise kendisine Canbolatoğlu İsyanı'nı bertaraf etme vazifesi verilmiştir. Bütün bu özellikleriyle Kuyucu, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu müşkül durumun farkındaydı. Bu müşkül durum Anadolu'da Kalenderoğlu, Karasaid, Canbolatoğlu isyanlarının artmasına neden oluyordu. İran tehlikesini de göz önünde bulunduran Kuyucu Murat Paşa, iyi bir istihbarat ve plan yapmak zorundaydı. Bu amaçla Kuyucu Murat Paşa, Canbolatoğlu'nu gafil avlayabileceği iyi bir plan yapmıştı.¹⁴⁵

¹⁴¹ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 156.

¹⁴² White, *Osmanlı'da İsyan İklimi*, s. 248.

¹⁴³ Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, V, İstanbul, 1977, s. 115.

¹⁴⁴ Aksun, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, II, İstanbul, 1994, s. 19.

¹⁴⁵ Solakzade, Mehmet Hemdemi Çelebi, *Solak-Zade Tarihi*, Haz. Vahit Çubuk, II, Ankara, 1989, s. 459.

Kuyucu Murat Paşa, 1016/1607 yılında doğu seferine çıkmış ve Osmanlı'nın belirlediği şartlarda Zitvatoruk Anlaşması yapmış ve bu anlaşmayla birlikte Rumeli askerlerini ve bütün Osmanlı askerlerini emri altına almıştı. Kuyucu Murat Paşa, Celalilikle çoğunun ilişkisi olması, ilişkisi olmasa da daha öncesinde bir bağlantısı olması hasebiyle Anadolu'daki askerlere pek güvenmemektedir. Ancak Rumeli taraflarında, Tuna boylarında Tiryaki Hasan Paşa'nın komutasında gazilerden toplanan ordulara son derece güvenmektedir.

Anadolu'daki askerleri, Avrupa'da Habsburglar ile yapılan savaşlarda oldukça deneyim kazanmış olan Maryol Hüseyin Paşa'nın komutasına vermişti. Bu kuvvetleri desteklemesi için ise eski bir Celali olan Maraş Beylerbeyi Zülfikar Paşa ve Urmiye Savaşında oldukça faydalar gösteren Karakaş Ahmet Paşa'yı görevlendirmişti.¹⁴⁶ Sadrazam Kuyucu Murat Paşa bir taraftan ordusunu güçlendirmeye çalışırken, diğer taraftan da sefer esnasında ordunun ikmalini sağlamak için, yolların ve köprülerin onarımı, konaklama alanları gibi problemlerin halledilmesi için gizlice kadılar ve çeşitli beylerle görüşmeler tertiplemekteydi.

Kuyucu Murat Paşa bağımsız bir devletin sembolü olan para bastırma ve hutbe okutma gibi durumları üzerine aldığı için Canbolatoğlu Ali Paşa'yı en tehlikeli ayaklanma olarak görüyordu. Bu yüzden diğer celali liderler yerine ilk önce Canbolatoğlu Ali probleminin halledilmesi gerektiğini düşünmekteydi.¹⁴⁷

Kuyucu Murat Paşa, 19 Rebiülevvel 1016/10 Temmuz 1607 tarihinde İstanbul'dan hareket etti. Üsküdar üzerinden Maltepe, Gebze ve oradan da Konya üzerine doğru harekete geçti. Kuyucu Murat Paşa yol güzergahında pişman olan bazı Celali liderlerin affedileceği haberinin yayılmasını sağladı. Kuyucu Murat Paşa bu hamlesiyle arkasını sağlama alma gibi bir düşünce içerisinde olabilir. Nitekim Canbolatoğlu bazı Celali liderlerle ittifak kurmuş ve onların göstereceği mukavemet neticesinde Devleti oyalayabileceğini düşünmüştü. Devlet bazen asileri affetme yolunu tercih ederek onların desteklerini alma politikası bilinen bir gerçektir zaten. Kuyucu da kendi ordusunu yıpratmadan, Anadolu'da tehlikeli gördüğü Celali

¹⁴⁶ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 159.

¹⁴⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 105.; Naima, *Tarih-i Naima*, II, s. 560.; Çakar, Enver, *Halep Eyaleti Türkmenleri*, Elazığ, 2006, ss. 43-45.

liderleri bu şekilde bertaraf etme yolunu tercih etmiştir. Ayrıca bazı Celali liderleri de mevki teklifleriyle saflarına çekmiş ve ordusunu diri tutmayı başarmıştır.¹⁴⁸

Kuyucu Murat Paşa Anadolu'daki eşkıya guruplarını bu şekilde bertaraf etmekle hem ordusunu diri tutmuş, hem de arkasında tehlike oluşturabilecek bir eşkıya gurubu bırakmamıştır. Bu amaçla Konya'ya varmadan önce Sultanönü Beyi Parmaksız'ın isyanına son vermiştir.¹⁴⁹ Daha sonra Bolvadin, Akşehir, Konya şehirlerinde eşkıya gurupları temizlendi ve Kuyucu Murat Paşa Konya'da Mevlana Celeleddin Rumi'nin türbesini ziyaret etti. Kuyucu Murat Paşa daha sonra bölgede ün salmış olan Sıraçoğlu, Mankaracıoğlu, Deli Hüsrev, Atçekenağası, Gögerçinli, Ekleki Arslan, Kara Abdi, Kunduralı Ahmet, Hekimoğlu gibi eşkıyaları bertaraf etti.¹⁵⁰

Kuyucu Murat Paşa, Canbolatoğlu'nun müttefiği olan ve tehlikesi büyük gözükten Muslu Bey, Cemşit, Kalenderoğlu, Karasaid gibi ağaların isyanları hususunda bir divan toplayarak müzakereler yapmış ve Canbolatoğlu ordusuna dahil olabileceği düşünülen Cemşit ve Muslu Bey isyanlarına önceliğin verilmesi kararı çıkmıştır. Kuyucu Murat Paşa divanda çıkan karar doğrultusunda hareket ederek ilk önce Anadolu'dan Canbolatoğlu Ali Paşa'ya gidebilecek yardımları önlemek için Kalenderoğlu Mehmet'i Ankara sancak beyliğini vererek etkisiz hale getirmiştir. Kalenderoğlu Mehmet, Kuyucu Murat Paşa'ya devlet güçlerine katılarak yardımda bulunmayı teklif ettiyse de Kuyucu bu teklifi reddetmiş ve Kalenderoğlu'nun kontrolünü sağlamak amacıyla bir alay askeri Ankara'da bırakarak seferine devam etmiştir.¹⁵¹

Yoluna devam eden Kuyucu Murat Paşa daha sonra Şam bölgesinin denetiminin sağlanması için elzem olan ve Anadolu ile bağlantı noktası olan Toroslar ve Kilikya boğazlarını tutan asilerin üzerine gitmiştir.¹⁵² İlk önce İçel'de bulunan Muslu Çavuş'un üzerine birlikler gönderilmiştir. Fakat Muslu Çavuş tebdil-i

¹⁴⁸ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, III, s. 105.

¹⁴⁹ Çelik, Gökür, *Vasiti'nin "Gazavat-ı Murat Paşa" Adlı Eserinin İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 16.

¹⁵⁰ Çabuk, Vahid, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi*, V, İstanbul, 2002, s. 212.

¹⁵¹ Naima, *Tarih-i Naima*, II, s. 540.

¹⁵² Çelik, *Vasiti'nin "Gazavat-ı Murat Paşa" Adlı Eserinin İncelenmesi*, s. 16.

kıyafetle kaçarak canını kurtarmış, geride kalan askerleri ise katledilmiştir. Ardından Sepetli Boğazi'nde Tavail isminde eşkiya yok edilmiş ve Kuyucu Murat Paşa Şam'a doğru hareket etmiştir. Harekat güzergahında yer alan Tekirbeli'ne vardığı zaman Cemşit'in dar bir boğaz olan Bakras yakınlarındaki Taşköprü denilen mevkiye mevzilendiğini öğrenmiştir.¹⁵³ Bunun üzerine Kuyucu Murat Paşa Cemşit'e haber salarak kendi saflarına katılmasını teklif etmiştir.¹⁵⁴ Fakat Cemşit bu çağrıya uymamış ve isyanına devam etmiştir. Kuyucu Murat Paşa ise yaklaşık üç bin kişilik birliği Cemşit'in üzerine salarak Tekirbeli'nde Cemşit'in ordusunu imha etmiştir. Cemşit ise kaçarak Canbolatoğlu'nun ordusuna dahil oldu. Adeta Canbolatoğlu'nun korunması için tampon bir bölge olan Kilikya geçidi bu şekilde ele geçirildikten sonra Canbolatoğlu'na yardım ulaşabilecek önemli bir geçiş noktasına da hakim olundu. Bu arada Cemşit'in kaçtığı gece Canbolatoğlu Ali Paşa, Kuyucu Murat Paşa'ya haber salarak bağlılığını bildirmiştir.¹⁵⁵

Uzunçarşılı'nın aktardığına göre Kuyucu Murat Paşa sadece Celalileri değil yakınlarını, onlara yardım edenleri hatta çocuklarını bile ileride Celalilere katılabileceği ihtimaline karşı öldürmüştür. Ona göre bu çocukların ileride babaları gibi Celali olma ihtimali vardı. Bu tutum sert devlet adamlarının isyanlar karşısında sınırlarının nerelere kadar dayanabileceğini göstermektedir. Ayrıca eyaletlere emirler göndererek mahkemelerde haklarında takip kararı alınan suçluların, eşkiyaların teftişi için görevlendirilen Mehmet Paşa'ya teslim edilmesini emretmiştir.¹⁵⁶

Kaynaklarda her ne kadar Kuyucu Murat Paşa'nın çocukları öldürebileceğinden bahsetse de biz buna katılmamaktayız. Çünkü her ne kadar belli bir stratejiyle hareketle Anadolu'daki birçok asiye mevkiler teklif ederek ya da affedildiklerini bildirerek savaşmaktan kaçınsa da elindeki güç ve imkan onları yok etmeye yetebilecek ölçüdeydi. Ayrıca Canbolatoğlu İsyanı bastırıldıktan sonra, değil Canbolatoğlu'nun çocuklarından birisi, yakınlarından birisi dahi öldürülmemiş ve karar İstanbul'a bırakılmıştır. En büyük tehlike olarak görülen Canbolatoğlu ailesine böyle bir muamelede bulunan Kuyucu Murat Paşa, ondan daha az tehlikeli gözükten

¹⁵³ Çelik, *Vasiti'nin "Gazavat-ı Murat Paşa" Adlı Eserinin İncelenmesi*, s. 17.

¹⁵⁴ Naima, *Tarih-i Naima*, II, s. 439.

¹⁵⁵ Safi, *Zübdetü't-Tevarih*, s. XCII.; Naima, *Tarih-i Naima*, II, s. 547.

¹⁵⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 112.

asilerin çocuklarına varıncaya kadar katledilmesi mantıklı gözükmemektedir. Üstelik yargı işleri şeriat perspektifinde yürütülen bir sisteme sahip devletin adamlarının bunu göze alamayacağı aşikardır.

Kuyucu Murat Paşa'nın çocukları öldürdüğü bilgilerini sunan kaynaklardan hareketle bazı yazarlar, Kuyucu Murat Paşa hakkında kara propaganda yapmaya devam etmektedirler. Hatta bu bilgiler çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin zihniyeti bu şekildeydi düşüncesini lanse ederek kendi ideolojilerini desteklemeye çalışan yazarlar dahi vardır.¹⁵⁷ Ancak her ne kadar Kuyucu Murat Paşa'nın çocuk katili olmadığını düşünsek de, sert müdahaleleri olan bir komutan olduğu da açıktır.¹⁵⁸ Bazı kaynaklar ise Kuyucu Murat Paşa'nın bu sert tutumunu, devletin artık asilere karşı makam, mevki ya da af ile değil, onların kökünü kazıyarak halletme yolunu tercih etmesine bağlamaktadır.¹⁵⁹ Peçevi ise Kuyucu Murat Paşa'nın öldürdüğü Celalilerin ne imanına, ne Müslümanlığına ne de tevbesine bakmadan, ancak asiliği ölümün temizleyeceğine olan inancından söz ederek sertliğini bu inancına bağlar.¹⁶⁰

Kuyucu Murat Paşa bazı Celalileri affetmiş olsa da, tehlikeli Celalileri idam ettirmiştir. Bütün bu gelişmelere rağmen Kuyucu Murat Paşa'nın tecrübeli tutumundan dolayı ordunun ne amaçla sefere çıktığı kestirilememektedir.¹⁶¹ Ancak ordu Konya'ya ulaştıktan sonra Celaliler ile olan bu tür münasebetler Kuyucu Murat Paşa'nın asıl hedefinin ilk başta açıklandığı gibi İran üzerine olmadığı anlaşılmıştır.¹⁶²

2.1.3.10. Oruç Ovası Savaşı

Cağalazade Sinan Paşa'nın oğlu Mahmut 1016/1607 yılında Şam Beylerbeyliği'ne getirilmişti. Bu hamle Canbolatoğlu'nu iyice zayıflamasına neden

¹⁵⁷Bkz. Güneş, Mustafa, "Kürt Liderler Canpolat Ali Paşa", www.urfahaber.net/yazar/-----kurt-liderler--3-----canpolat-ali-pasa-632.html (et. 02.01.2018).

¹⁵⁸ Ahmet Hezarfen yazdığı eserinde Kuyucu Murat Paşa'nın sert müdahalelerine Osmanlı belgelerinden çeşitli deliller getirmiştir. Bkz. Hezarfen, Ahmet, *Rumeli ve Anadolu Ayan ve Eşkıyası, Osmanlı Arşiv Belgeleri*, İstanbul, 2002, ss. 81-84.

¹⁵⁹ Kunt, Metin, Akşin, Sinan, Faruki, Süreyya, vd. *Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti*, III, İstanbul, 1995, s. 22.

¹⁶⁰ Peçevi, İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Haz. Bekir S. Baykan, II, Mersin, 1992, s. 313.

¹⁶¹ Akdağ, Mustafa, *Genel Çizgileriyle 17. Yy. Türkiye Tarihi*, Ankara, 1966, ss. 210-211.

¹⁶² Acun, "Celali İsyancıları", *Türkler Ansiklopedisi*, IX, ss. 348-358.

olmuştu. Bu arada Toksana Büyükelçisi Leoncini, Livorno'ya dönüyordu. Tekrar Şam bölgesine ulşması ancak ertesi yıl bahar ayına denk gelebilirdi. Dönüşünde ise geride de bahsettiğimiz gibi anlaşma gereği bin tüfek, beş top ve diğer savaş malzemelerini getirecekti. Canbolatoğlu ayrıca Kalenderoğlu'nun olası bir saldırıda destek çıkacağını düşünüyordu ancak Kuyucu Murat Paşa tarafından Kalenderoğlu da bertaraf edilmişti. Bütün bu sebeplerden dolayı Canbolatoğlu'nun eli kolu bağlanmış olmalı ki Kuyucu Murat Paşa'ya adam göndererek Devlete olan bağlılığını bildirme zorunluluğu hissediyordu. Fakat iş işten geçmiş ve Canbolatoğlu da üzerine ordunun gelmekte olduğunun farkına varmıştı.

Canbolatoğlu Ali Paşa, Kuyucu Murat Paşa'nın Payas Boğazı'ndan geçeceğini düşünerek askerlerini oraya yönlendirmiş ve güçlü bir savunma setti oluşturmuştu. Kuyucu Murat Paşa ise Bakras Boğazı'ndan Halep'e geçecek gibi yapıp ordusunu Arslanbeli tarafına yönlendirdi.¹⁶³ Daha sonra Maraş Beylerbeyi Zülfikar Paşa'yı Arslanbeli'nin doğu kanadını korumakla ve Canbolatoğlu'nun ordusu hakkında istihbarat toplamakla görevlendirdi. Diyarbakır'dan hareket eden Topal Yusuf'a ise Zülfikar Paşa'ya destek olma emrini verdi. Nasuh Paşa da Bağdat'ta olduğu için Kuyucu, doğu cephesinden endişe etmemekteydi.¹⁶⁴ Canbolatoğlu Ali Paşa'nın en büyük destekçilerinden Tavail Mehmet de öldürülmüştü. Böylelikle artık doğudan herhangi bir yardımın Canbolatoğlu'na ulaşması mümkün değildi.

Kuyucu Murat Paşa ordusunu Dereme denen yerde üç gün dinlendirmişti. Yorgun Osmanlı ordusu burada gücünü toplamaya çalışırken Kuyucu Murat Paşa, Canbolatoğlu Ali Paşa'nın üzerine Zülfikar Paşa komutasında öncü birlikler gönderdi. Kimi kaynaklara göre 2 Recep 1016/23 Ekim 1607, kimilerine göre ise 2 Ramazan 1016/21 Aralık 1607¹⁶⁵ tarihinde gönderilen bu öncü birlikler Canbolatoğlu'nun yardımcılarında Cin Ali Bölükbaşı'nı öldürseler de Köstendil ve Selanik sancakbeyleri yaralı olarak döndüler. Bu mücadeleler sonucunda ele geçirilen esirler Canbolatoğlu'nun bağımsız bir devlet kurma niyetinde olduğunu,

¹⁶³ Topçular Katibi, *Abdulkadir Efendi Tarihi*, Haz. Ziya Yılmaz, Ankara, 2003, s. 496.

¹⁶⁴ Topçular Katibi, *Abdulkadir Efendi Tarihi*, s. 497.

¹⁶⁵ Safi, *Zübdetü't-Tevarih*, s. XCII.

hatta Mısır'ı ele geçirme gibi bir niyet taşıdığını itiraf ettiler.¹⁶⁶ Ayrıca Kuyucu Murat Paşa çeşitli öncü birlikler de göndererek Canbolatoğlu Ali Paşa'nın ordusu ve gücü hakkında istihbari bilgiler edinmeye devam ediyordu. Bu istihbaratlarda Canbolatoğlu Ali Paşa'nın ordusu, Osmanlı Ordusu'nun yarısı kadar olduğu bilgileri verilmiştir. Kuyucu Murat Paşa'nın emrinde 75 bin asker¹⁶⁷ olduğu bilgisinden hareketle Ziya Nur Aksun'un da ifade ettiği gibi Canbolatoğlu'nun ordusu en fazla 40 bin kişiden oluştuğu anlaşılabilir.¹⁶⁸ De Le Martine ise Osmanlı askerlerini çokluğunu çekirge sürülerine benzeterek Canbolatoğlu'nun ordusunu perişan ettiklerini belirtmektedir.¹⁶⁹ Mustafa Cezar da bu sayıyı biraz daha az göstererek Canbolatoğlu ordusunun 20 bin kişiden oluştuğunu belirtmiştir.¹⁷⁰

Kuyucu Murat Paşa kimi kaynaklara göre Belen Geçidi'nden,¹⁷¹ kimi kaynaklara göre ise Arslanbeli'nden Oruç Ovası'na inerek Maraş Beylerbeyi Zülfikar Paşa'nın yanına gitmiştir. Canbolatoğlu Ali Paşa kaçınılmaz sonun yaklaştığını düşündüğünden olsa gerek son hamlelerle Kuyucu Murat Paşa'ya mektuplar göndererek devlete olan bağlılığını bildirmiş ve İran seferi için ordusuyla birlikte Murat Paşa'nın emrine girmeye hazır olduğunu beyan etmiştir.¹⁷² Kuyucu Murat Paşa, Canbolatoğlu'nun bütün isteklerini reddederek problemi kökünden halletme yolunu tercih etmiştir. Eşkiyaya karşı asla güler yüz göstermemiş ve bir kez dahi olsa isyan bayrağı altında bulunanların itaatini kabul etmemiştir.¹⁷³ Artık savaş kaçınılmaz olmuş ve iki ordu Oruç Ovası'nda 2-3 Recep 1016/23-24 Ekim 1607 tarihinde şiddetli bir çarpışmaya girişmişti.

Savaş öncesinde Rumeli askerlerinin komutanı Tiryaki Hasan Paşa ric'at taktiğinin uygulanmasını teklif etti. Buna göre Osmanlı Ordusu yenilmiş gibi yaparak geri çekilecek ve orduyu kovalayan Canbolatoğlu'nun askerleri Osmanlı topraklarının menziline girince imha edilecekti. Bu taktik uygulandı ve işe de yaradı. Rumeli askerleri topçu birlikleriyle birlikte düşman askerlerinin arasına girerek Canbolatoğlu

¹⁶⁶ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 162-165.

¹⁶⁷ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 169.

¹⁶⁸ Aksun, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 20.

¹⁶⁹ De Le Martine, Alphonse, *Osmanlı Tarihi*, Çev. Serhat Bayram, İstanbul, 1992, s. 580.

¹⁷⁰ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, s. 1744.

¹⁷¹ İlgürel, "Canbulatoğulları", *DİA*, II, ss. 144-146.

¹⁷² Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, ss. 316, 317, 547.

¹⁷³ Peçevi, *Peçevi Tarihi*, II, s. 310.

ordusunu bozguna uğratmışlardır.¹⁷⁴ Bu bozgundan sonra ordu dağılmış, Maanoğlu Fahrettin başta olmak üzere kaçmışlardır. Osmanlı Ordusu kaçan bu asilerin peşine düşerek birçok esir edinmişlerdir. Zamanın güçlü şairlerinden olan Mevci bu zaferi meşhur olan “*Bin on altıda kırıldı sekban*” sözüyle ifade etmiştir.¹⁷⁵ Safi'nin yorumuna göre Canbolatoğlu'nun başarısız olmasının asıl nedeni mühimmat yetersizliğinden değil, ordudaki şahısların tek bir gaye ile birleşmiş olmadıklarından kaynaklanmaktadır. Çoğu paralı asker olan Canbolatoğlu'nun ordusu, herhangi bir disiplin ve eğitime de sahip değildi.¹⁷⁶ Dolayısı ile her hangi bir amacı olmayıp sadece maaş alma niyetinde olan askerlerden oluşan böyle bir ordunun bertaraf edilmesi kolay bir iştir ve öyle de olmuştur.

Canbolatoğlu hezimete uğratıldıktan sonra Kuyucu Murat Paşa asileri cezalandırmaya başladı. Naima, Kuyucu Murat Paşa'nın çadırının önüne gece geç saatlere kadar süren toplu idamlar yaptırıldığını belirtir. Hatta Kuyucu Murat Paşa'nın 26 bin kelleden oluşan bir zafer pramidinin yapılmasını emrettiğini belirtir.¹⁷⁷

Canbolatoğlu isyandan zaferle ayrılan Osmanlı ordusu, Anadolu'da diğer Celali isyanlarında rol oynayan şahısların takibini sürdürmek için ve gerekli müeyyideleri uygulamak için teftişe çıkmıştır. Bu teftişlerde Celali olduğu tespit edilen binlerce kişi idam ettirilmiştir. Daha önce de Kalenderoğlu gibi asiler, belli ki siyaseten çeşitli rütbelere verilerek etkisiz hale getirilmişti. Ancak Kuyucu Murat Paşa artık Celali illetinden tamamen ülkeyi temizlemeyi düşünüyor olmalı ki, tekrar isyan etme ihtimali olan Celalileri idam ettirmiştir. İlgürel'in yorumuna göre Kuyucu Murat Paşa'nın Celalilerin kökünü kazıma isteği Anadolu'da ayaklanmaya teşebbüs edebilecek insan kaynağını da yok etmiştir. Hatta İlgürel, Sultan İbrahim döneminde dahi Anadolu'da sükunetin olmasını Kuyucu Murat Paşa'nın bu sert tutumuna bağlar.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Naima, *Tarih-i Naima*, II, s. 547.

¹⁷⁵ Peçevi, *Peçevi Tarihi*, II, s. 311.

¹⁷⁶ Safi, *Zübdetü't-Tevarih*, s. XCIII.

¹⁷⁷ Naima, *Tarih-i Naima*, II, s. 548.

¹⁷⁸ İlgürel, “Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı” *Tarih Dergisi*, Sayı:32, ss. 300-318

2.1.3.11. Zaferden Sonra Kuyucu Murat Paşa'nın Faaliyetleri

Canbolatoğlu Ali Paşa, Oruç Ovası yenilgisinden sonra İran Şahı'na mektuplar yazarak sığınma talebinde bulunmuştur. İran Şahı'nın Canbolatoğlu Ali Paşa'yı kabul etmemesi üzerine Canbolatoğlu, Kilis'e giderek ailesini yanına aldı ve Halep'e gitti. Canbolatoğlu burada ailesini iki sene yetecek kadar erzakla Halep'in iç kalesine bıraktı ve kaleyi koruma görevini de Cuma Bölükbaşı isminde bir adamına verdi.¹⁷⁹ Kendisi ise yüz kırk kadar adamıyla birlikte Halep'ten ayrılarak Bankos'a gitti. Bankos'a hareket eden Canbolatoğlu Ali Paşa ve adamlarının üzerine halk, tepelerine pis sular döküp hakaret ettiler. Daha sonra Canbolatoğlu Ali Paşa Bakras'tan da ayrılarak Mardin ve Diyarbakır'a, oradan da Malatya üzerinden Eskişehir'e doğru hareket etti. Canbolatoğlu Ali Paşa burada amcası Haydar Bey'e bir mektup yolladı ve hakkında af dilemesi için Haydar Bey'i İstanbul'a padişahın yanına gönderdi.¹⁸⁰ Canbolatoğlu Ali Paşa, İstanbul tarafından affedileceğini ümit etmiş olmalı ki amcasını padişahla görüşmeye göndermiştir. Ancak yine de her ihtimale karşı tedbirlerini almış ve bizatihi padişahın huzuruna kendisi gitmemiş, amcasını göndermiştir.

Kuyucu Murat Paşa ise bu zaferinden sonra Halep'e geçmiştir. Halep'e giderken Kilis ve Reis-ül Osman kalelerine sığınmış olan asileri de yok etmiştir. Canbolatoğlu Ali Paşa'nın ise bütün mal varlığına el koymuştur. Ardından da fazla bir direnişle karşılaşmadan Halep'e girmeye muvaffak olmuştur.¹⁸¹ Fakat Griswold'a göre Kuyucu Murat Paşa, Halep'i dört gün kuşatmanın ardından beşinci günde teslim alabilmiştir. Beşinci gün kaledeki Canbolatoğlu taraftarı asiler, aman dilemişler ve kendilerine Kuyucu Murat Paşa tarafından aman verildikten sonra kaleyi teslim alabilmiştir.¹⁸² Sonuçta Kuyucu Murat Paşa 18 Recep 1016/8 Kasım 1607 tarihinde Halep'e girmiştir. Ancak Halep iç kalesi birkaç kez kuşatılmasına rağmen içeri girilememiştir. Bunun üzerine Kuyucu Murat Paşa kaledekilere haber salarak

¹⁷⁹ Peçevi, *Peçevi Tarihi*, II, s. 311.

¹⁸⁰ Peçevi, *Peçevi Tarihi*, II, s. 311.; Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 318.; Hammer, Prugstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. Mümin Çevik, IV, İstanbul, 2010, s. 1209.; İlgürel, "Canbolatoğulları", *DİA*, II, s. 145.

¹⁸¹ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 318.; Naima, *Tarih-i Naima*, II, s. 549.

¹⁸² Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 174.

kendilerinin ve Canbolatoğlu Ali Paşa'nın eşlerinin bağışlanacağını bildirmiştir. Kaledeki asiler bunun üzerine teslim olmuşlar ve Kuyucu Murat Paşa sۆzünde durmayarak hepsini idam ettirmiştir. Bu durum ise Kuyucu Murat Paşa'nın tek bir asi kalmayıncaya kadar mۆcadelesinde gۆstereceđi dirayeti bir kez daha ortaya koymuştur.

Kuyucu Murat Paşa, Halep'i tamamen zaptettikten sonra idaresini Dişlenk Hۆseyin Paşa'ya, kadılık gۆrevini ise eşmi Efendi'ye bırakmıştır.¹⁸³ Kuyucu Murat Paşa her ne kadar tekrar İstanbul'a dۆnmeyi istese de, ordunun yorgun olması, isyanın yeniden alevlenme riskinin hala devam ediyor olması, kış mevsiminin gelmiş olması gibi gerekçelerle ordusunun Halep'te kışlamasını istemiştir. Tۆm bۆlgeyi bu sۆre zarfında kontrol altında tutmak amacıyla da silahtarları Trablusşam'a, sipahileri şam'a, ulufecileri de Antep ve Maraş'a gۆndermiřtir. Kendisi ise kışı Halep'te geçirmiş ve bu sırada yeni yۆneticiler atamıştır. Canbolatoğlu Ali Paşa'nın geri dۆnme ihtimali ve yeni Celali isyanlarının çıkma ihtimalini de gۆzetken Kuyucu Murat Paşa, olası mۆcadeleler için de asker toplamıştır.¹⁸⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde ettiğimiz bilgiye gۆre Canbolatoğlu'nun adamlarından Turan ve ağırhanoğlu Recep'in yakalanıp şer'an cezalarının verilmesi noktasında Kuyucu Murat Paşa tarafından Halep ve Antep kadılarına mektuplar gۆnderilmiřtir.¹⁸⁵

Kuyucu Murat Paşa, 1016/1607 yılını 1017/1608 yılına bağlayan kış ayları boyunca hem Canbolatoğlu'nun geri dۆnme ihtimaline karşı, hem yeni Celali isyanlarının çıkması ihtimaline karşı, hem de İran'a dۆzenlenecek seferler için askerler toplamanın yanı sıra, Canbolatoğlu Ali Paşa'nın atadığı idarecileri de değiştirerek bۆlgede tam bir hakimiyet kurmaya çalışmıştır. Kuyucu Murat Paşa'nın asker toplama buyruğuna uyanlar arasında Canbolatoğlu'nun mۆttefiklerinden Maanoğlu Fahrettin ve Seyfoğlu Yusuf da bulunmaktaydı. Kuyucu Murat Paşa, Maanoğlu Fahrettin ve Seyfoğlu Yusuf'u paylarına dۆřen asker ve ücret karşılığında affetmişti. Sadrazam'ın bu tedbirleri şam bۆlgesinde devletin otoritesini

¹⁸³ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 319.

¹⁸⁴ Griswold, *Anadolu'da Bۆyۆk İsyân*, s. 175.

¹⁸⁵ BOA, 80 Numaralı Mۆhimme Defteri, No: 971-973.

güçlendirmiştir.¹⁸⁶ Zaten Sultan I. Ahmet'in Kuyucu Murat Paşa'dan isteği de bölgede otorite sağlayıp İran seferi için asker toplaması yönündeydi. Sadrazam, I. Ahmet'e önceliğin İran'ın değil, Celalilerin temizlenmesi gerektiğini vurgulayan bir mektup göndermiştir.¹⁸⁷ Gönderdiği mektuptan da anlaşılıyor ki Kuyucu Murat Paşa Celalileri temizlemeden bölgeyi terk etmeyeceği gibi farklı bir planla da meşgul olmak istemiyordu. Nitekim 18 Aralık 1608 tarihinde İstanbul'a giren Kuyucu Murat Paşa, Celalilerin çokluğunu ve gücünü simgeleyen dört yüz Celali sancağıyla İstanbul'a giriş yapmıştır.¹⁸⁸

2.1.3.12. Hezimetinden Sonra Canbolatoğlu Ali Paşa

Canbolatoğlu Ali Paşa, Taval Ahmet'e haber göndererek birlikte hareket etmeyi önerdi fakat Taval Ahmet bu öneriyi reddetti. Canbolatoğlu Ali Paşa diğer Celali liderlerle de görüşerek yeni bir oluşum içerisine girme çabası göstermiştir. Bunlardan birisi de Kara Said ve Kalenderoğlu ile yaptığı görüşmelerdir. Canbolatoğlu bu iki asiye her ne kadar saflarına çekmeyi istemişse de, Kara Said ve Kalenderoğlu'nun afları için Sadrazamla görüşme içerisinde olduklarını öğrenince bu niyetinden vazgeçmiştir. Malatya üzerinden İstanbul'a giderken uğradığı Eskişehir'de bu tür girişimlerden netice elde edemeyen Canbolatoğlu Ali Paşa, Eskişehir'den yola çıkarak İznik'e hareket etti. İznik'te daha önce padişahın adına af dilemesi için gönderdiği amcası ve kethüdası ile karşılaştı ve padişahın kendisini affettiğini öğrenince İstanbul'a hareket etti.¹⁸⁹

Canbolatoğlu Ali Paşa padişahın huzuruna çıkarak affını dilemiş ve fermanın padişahın olduğunu belirterek boyun eğmiştir.¹⁹⁰ Sulatan I. Ahmet Canbolatoğlu'nu affederek muhtemelen diğer asi liderlerin de devlete boyun eğmelerini sağlamak istiyordu. Sonuçta Canbolatoğlu ve adamları affedilmiştir. Canbolatoğlu Ali Paşa'nın adamları bir gemiyle 28 Ramazan 1016/16 Ocak 1608 tarihinde İstanbul'a getirtilmiştir. Bunun üzerine Sultan I. Ahmet, Canbolatoğlu'nun durumunu müzakere

¹⁸⁶ Topçular Katibi, *Abdulkadir Efendi Tarihi*, ss. 504-510; Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 175.

¹⁸⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 119.

¹⁸⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 119.

¹⁸⁹ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IV, s. 1210.

¹⁹⁰ Naima, *Tarih-i Naima*, II, s. 553.

etmek amacıyla divanı topladı ve Sultan, niyetini belli etmeksizin divanı bitirdi. Divanda bulunan bazı paşalar, Canbolatoğlu'nun idam fermanının çıkmasını istemekteydiler. Fakat Sultan Ahmet, beklentilerin aksine Canbolatoğlu'nu bir misafir gibi eski Sadrazam Derviş Paşa'nın konağında tutarak gayet yumuşak davrandı.¹⁹¹ Sultan I. Ahmet, Canbolatoğlu Ali Paşa'ya isyan gerekçesini sorduğu zaman Canbolatoğlu, Nasuh Paşa ve diğer devlet görevlilerinin kendisini isyan etmeye teşvik ettiklerini, üzerine gelen askerlere karşı memleketini koruma maksatlı direnişte bulunduğunu fakat ordusu Celali askerlerden oluştuğu için onlara engel olamadığını belirtmiştir.¹⁹² Canbolatoğlu'nun bu iddiası elbette ki tutarlı gözükmemektedir. Padişahın da tutarsız olan böyle bir savunmaya karşı onu affetmesi realiteye uygun düşmemektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi devlet bazen bu gibi durumlarda af yolunu tutarak farklı politikaları da göz önünde bulundurmaktadır. Bu tür politikalarla devlet, Canbolatoğlu gibi asi olan liderlerin devlete bağlılığından faydalanmayı arzu etmektedir. Canbolatoğlu Ali Paşa'nın affedilmesini de bu kapsamda değerlendirmek yerinde olacaktır. Sultan, sonuçta Canbolatoğlu Ali Paşa'yı affetmiş ve 1608'in Nisan ayında Temeşvar'ın sancakbeyliği görevini vermiştir.

Canbolatoğlu Ali Paşa, İstanbul'a af dilemek için gelirken yanında kardeşi Hüseyin Paşa'nın oğlu Mustafa'yı da getirmişti. Canbolatoğlu Ali Paşa sancakbeyi olarak görevlendirildikten sonra yeğeni Mustafa saray hizmetine alınmıştır. Daha sonra Mustafa IV. Murat döneminde sadrazamlığa kadar yükselecek ve 1045/1636 yılında birini öldürmek suçundan idama mahkum edilecektir.¹⁹³

2.1.3.13. Canbolatoğlu Ali Paşa'nın İdamı

Canbolatoğlu Ali Paşa, Temeşvar'da bir yıl ya da Peçevi'nin ifadesiyle iki yıl adil bir şekilde bölgeyi yönettikten sonra¹⁹⁴ ve halk kendisinden memnun olduğu

¹⁹¹ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, ss. 320-321.; Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 178.

¹⁹² Hasan Beyzade, *Tarih*, III, Haz. Nezihi Aykut, Ankara, 2004, s. 862.; Andreason, Hrant D., *Polonyalı Siemon'un Seyahatnamesi(1608-1619)*, İstanbul, 1964, ss. 40-41.

¹⁹³ İlgürel, "Canbulatoğulları", *DİA*, II, s. 145; Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 440.

¹⁹⁴ Peçevi, *Peçevi Tarihi*, II, s. 313.

halde canından endişe ederek Muharrem 1018/Nisan 1609'da Belgrad'a kaçmıştır.¹⁹⁵ Her ne kadar Sultan Ahmet kendisini affetse de idamını isteyen, sert tedbirden yana olan paşalar ve özellikle de Kuyucu Murat Paşa'nın varlığı kendisini endişelendirdiğinden dolayı kaçtığını söyleyebiliriz. Jorga ve Acun, Sultan'ın Kuyucu Murat Paşa'nın Halep'te kalıp İran için sefer hazırlıklarında bulunmasını istemesini İstanbul'daki iktidar mücadelelerine bağlamaktadır.¹⁹⁶ Jorga ve Acun'un bu yorumunu da göz önüne alırsak halk da kendisinden memnunken Canbolatoğlu Ali Paşa'nın Belgrad'a kaçmasının altında başka bir neden görülmemektedir.

Kuyucu Murat Paşa Halep'te kışladıktan sonra İstanbul'a geri dönmüştür. Geri döndüğünde ise Canbolatoğlu Ali Paşa'nın affedildiğini öğrenerek damadı olan Budin Beylerbeyi Ali Paşa'ya haber salarak Canbolatoğlu'nu yakalatmıştır. Canbolatoğlu'nu birkaç ay hapsedtikten sonra Belgrad'ta 5 Zilhicce 1018/1 Mart 1610 tarihinde boğdurarak öldürmüştür.¹⁹⁷ Adet olduğu üzere Canbolatoğlu Ali Paşa'nın kesik başını da İstanbul'da meydanlarda ibreti alem için dolaştırmıştır.¹⁹⁸ Peçevi'ye göre Sultan'ın Canbolatoğlu Ali Paşa'nın öldürülmesine gönlü razı değildi.¹⁹⁹

Sonuç olarak Canbolatoğlu İsyanı kısa sürede bastırılmış ve isyanının bedelini de Canbolatoğlu canıyla ödemiştir. Bu isyan göstermiştir ki, ne kadar geniş çaplı ve donanımlı olursa olsun, dış güçler tarafından hem maddi, hem de manevi olarak ne kadar desteklenirse desteklensin, Osmanlı Devleti'nin bu tür isyanları dahilinde ve hariçte bastırmaya gücü vardır. On yedinci yüzyılın başından itibaren eyalet yöneticileri elde ettikleri olağanüstü güç ve yetkileri kendi şahsi menfaatleri uğruna kullansalar bile²⁰⁰ Osmanlı yönetimi bunlara cevap verebilecek güçte olduğunu göstermiştir. Shaw'ın da yorumladığı gibi Osmanlı Devleti'nin hem doğu hem de batıda çeşitli tehlikelere maruz kaldığı sıralarda gerçekleşen Canbolatoğlu ve

¹⁹⁵ Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Nilüfer Epçeli, IV, İstanbul, 2005, s. 359; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IV, 1210; Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 320.

¹⁹⁶ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, 360; Acun, "Celali İsyanları", *Türkler Ansiklopedisi*, IX, ss. 348-358.

¹⁹⁷ Peçevi, *Peçevi Tarihi*, II, s. 313.

¹⁹⁸ Topçular Katibi, *Abdulkadir Efendi Tarihi*, s. 458.

¹⁹⁹ Peçevi, *Peçevi Tarihi*, II, s. 313.

²⁰⁰ Yücel-Sevim, *Türkiye Tarihi*, III, s. 22.

benzeri isyanları bastırması, iç meselelerini halledebilecek güçte olduğunun delilidir.²⁰¹

Canbolatoğlu İsyanı da dahil olmak üzere Kuyucu Murat Paşa'nın bu seferler esnasında atmış beş bin kişiyi öldürdüğü belirtilmektedir.²⁰² Akdağ'ın yorumuna göre Kuyucu Murat Paşa, Celaliliğin son bulmasını sekbanların yok edilmesine bağlı bulmaktaydı. Fakat o kadar çok sekban vardı ki neredeyse onları yok etmek mümkün değildi.²⁰³ Kuyucu Murat Paşa, Canbolatoğlu ve benzeri isyanların tekrar ülkeye hakim olmaması için Halepli sekbanlar ve Canbolatoğlu'nun adamlarının öldürülüp mallarına el konulmasını Halep valisi Ahmet Paşa ve Halep kadısına ilettili. Bunun üzerine gerekli yargılamalar yapılarak suçlular en ağır şekilde cezalandırıldı.²⁰⁴ Her ne kadar Kuyucu Murat Paşa Celalilerin kökünü kazımak için en ağır şekilde ve büyük bir dirayetle mücadele etse de elbette ki kaynağı insan olan bu tür isyanların kökü tamamen kazınmazdı. Nitekim daha sonraki süreçte de ulusda olmasa da yerelde bu tür isyanlar devam etmiştir.²⁰⁵

Oruç Ovası Zaferi'nin akabinde Osmanlı Devleti bölgeyi yine aynı taktikle yönetmeye devam etmiştir. Seyfoğlu Yusuf ve Maanoğlu Fahrettin gibi liderler affedilerek barışı bozmadıkları ve vergilerini vermeye devam ettikleri müddetçe özerk bir yapıyla bölgeyi yönetmeye devam edeceklerdi.²⁰⁶ Bu durumun Osmanlı Devleti'nin genel bir siyaseti olduğunu daha önce vurgulamıştık. Bunun avantajları olabileceği gibi dezavantajları da mevcuttur. Affedilmesine rağmen Maanoğlu Fahrettin'in Toksanlılarla görüşmeye başlaması, hak edenlerin zamanında cezalandırılması gerektiğini ortaya koyan bir durumdur şüphesiz. Bu yüzden Kuyucu Murat Paşa'nın Canbolatoğlu ve diğer isyanlarda gösterdiği sert ve katı durumu bir nebze de olsa anlamaktayız. Çok ihtiyar olan Kuyucu Murat Paşa da yaşamı boyunca elde ettiği tecrübelerden olsa gerek ki bu isyanların bastırılmasında bu kadar katı davranmıştır.

²⁰¹ Shaw, Stranford, J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, I, İstanbul, 2004, s. 235.

²⁰² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 113; Akdağ, *Genel Çizgileriyle 17. Yy. Türkiye Tarihi*, s. 211.

²⁰³ Akdağ, *Genel Çizgileriyle 17. Yy. Türkiye Tarihi*, s. 211.

²⁰⁴ BOA, 80 Numaralı Mühimme Defteri, no:971

²⁰⁵ Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet*, s. 227.

²⁰⁶ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 175.

2.1.3.14. Ali Paşa'dan Sonra Canbolatoğulları

Oruç Ovası Savaşı'ndan sonra Canbolatoğlu ailesinin etkinliğinin kırıldığını söyleyebiliriz. Nitekim 1022/1613 yılına gelindiğinde Kilis'te hala etkin bir aile olmasına rağmen herhangi bir isyana teşebbüs etmediklerini görmekteyiz. Bu durum ise Canbolatoğlu ailesinin Osmanlı Devleti için bir tehlike olmaktan çıktığını göstermektedir.²⁰⁷

Canbolatoğlu Ali Paşa'nın oğlu olduğu tahmin edilen Canbolat bin Said ve onun oğlu Ribah, bir müddet Kilis ve Halep'te ikamet etmişler ve Canbolatoğlu ailesine mensup bir kısım ise Maanoğlu Fahrettin'in daveti üzerine Lübnan'a giderek Şuf denilen mevkiye yerleşmişlerdir. Kaynaklara göre 1039/1630 tarihinden sonra ise Sunniliği bırakarak Dürzî olmayı tercih etmişlerdir. Fakat bazı kaynaklar Canbolatoğlu ailesinin Dürzî olmadığını, sadece Dürzî Maanoğlu Fahrettin ile birleştiklerinden dolayı böyle sanıldıklarını belirtmektedirler.²⁰⁸ Canbolatoğulları'nın Kilis'te kalan kısmı bugün Türkiye ve Suriye bölgelerinde yaşamaktadır. Lübnan'a göç eden kısmı ise günümüzde Dürzî aileler olarak bilinmekte ve hala Lübnan siyasetinde etkin konumlarını devam ettirmektedirler.

Canbolatoğlu Said'in ölümünden sonra ailenin başına önce oğlu Ribah, ardından da onun oğlu Ali liderlik etmiştir. Ali, Lübnanlı Tanuh ailesine mensup Kadı Şeyh Kaplan'ın kızıyla evlenerek nüfuzlu bir aileye damat oldu. Kadı Şeyh Kaplan öldükten sonra yerine erkek bir evlat bırakamaması üzerine Ali, bu ailenin de lideri oldu ve "Şeyhü'l-Meşayih" ünvanının sahibi oldu. On sekizinci yüzyıldan sonra Canbolatoğlu ailesi Canbolati ve Yezbeki isimleriyle iki farklı kola bölündü. Canbolati koluna mensup olan Kasım bir süre sonra Şihaboğulları ile anlaşmazlıklar yaşadı. Kendisinden sonra ise yerine ailenin başına Beşir geçti. Beşir, Cebelidürz bölgesine emir tayin olundu.

Yine bu aileye mensup olan Said isminde bir asi 1275/1860 yılında Lübnan'da yaşanan karışıklıklara öncülük etti ve 1276/1861 yılında öldükten sonra

²⁰⁷ Eldem, Ethem-Goffman, Daniel-Masters, Bruce, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir, İstanbul*, Çev. Sermet Yalçın, İstanbul, 2003, s. 35.

²⁰⁸ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 441.

bu ailenin kolları kesilmiş oldu.²⁰⁹ Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi bir bütün halinde ailece olmasa da günümüzde bu aileye mensup olan şahıslar hala Lübnan siyasetinde etkinliğini devam ettirmektedirler. Nitekim şair, araştırmacı ve mutasavvıf olan Cemal Canbolat, 1946 yılından 1977 yılına kadar Lübnan Meclisi'nde İlerici Sosyalist Parti'nin bireyi olarak etkinliğine devam etmektedir. 1977 yılında öldükten sonra oğlu Velit aynı iştiyakla davasını devam ettirmiştir. Türkiye'de ise Griswold'un iddiasına göre TBMM'de bir dönem milletvekilliği yapan Muzaffer Canbulad da bu aileye mensup bir kimsedir.²¹⁰ Yine Konyalı'nın tesbitine göre Canbolatoğulları'na mensup olan Hacı Ahmet Canbulad da bir dönem Kilis belediye başkanlığı görevinde bulunmuştur. 1917-1920 yılları arasında ise yine bu aileye mensup olan Abdullah Canbulad Kilis kaymakamlığı vazifesinde bulunmuştur.²¹¹

Canbolatoğlu Ali Paşa'nın diğer adamlarına gelince; Canbolatoğlu Ali Paşa'nın adamlarının çoğu Oruç Ovası Savaşı'ndan sonra kaçmışlardır. Bunların çoğu da Antep vilayetine gelerek burada yakalanmışlar ve yargılanmışlardır. Nitekim Cuma Çam'ın Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığı *11 Numaralı 1608-1609 yıllarına ait Antep Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu*'nun incelenme esnasında 18 adet davanın mahkemeler tarafından görüldüğüne şahitlik etmekteyiz. Bu davaların hemen hemen hepsi Canbolatoğlu sekbanlarının mal ve mülklere el koymalarından bahsedilmektedir.²¹²

2.2. MAANOĞLU FAHRETTİN

Günümüz Lübnan sınırlarında gerçekleşen Maanoğulları isyanı Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıl başlarında Şam eyaletine bağlı bir sancaktı. 1022/1614

²⁰⁹ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 441; Eldem vd., *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir, İstanbul*, s. 35; İlgürel, "Canbulatoğulları", *DİA*, II, 145.

²¹⁰ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 183.

²¹¹ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 272.

²¹² Söz konusu davalar için bkz. Çam, Cuma, *11 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2008.

yılında Sayda, Beyrut ve Safed sancakları Şam eyaletinden ayrılarak müstakil eyaletler statüsüne kavuşmuştur.²¹³

Sayda, Safed ve Beyrut eyaletleri 1040/1631 yılında Maanoğlu Fahrettin'e bırakılmıştır. Maanoğlu Fahrettin bu eyaletlerin yönetimini oğlu Emir Ali'ye vermişse de isyanıyla birlikte 1042/1633 yılında Mustafa Bey bu sancakların idarecisi konumuna gelmiştir. 1046/1637 yılında Erzurum Beylerbeyi Mehmet Paşa, 1049/1640 yılında da Mısır Beylerbeyi Zülfikar Paşa bu eyaletlerin yöneticisi olmuşlardır.²¹⁴

İşte konumuzu teşkil eden bu isyanın baş aktörü Maanoğlu Fahrettin geniş bir otoriteyle Lübnan bölgesinde bahsi geçen eyaletlerde emirlik yapmış fakat yeni bir devlet kurma sevdasından olsa gerek ki büyük bir isyana kalkışarak Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır.

2.2.1. Maanoğulları'nın Kökeni ve Lübnan'daki Vazifeleri

Maanoğlu Fahrettin'in bağlı olduğu aşiret Lübnan bölgesinde yaşayan Dürzî bir aşirettir. Her ne kadar kaynaklarda Dürzîliğin menşei hakkında tam bir tespit yapılamamış olsa da genel olarak XI. yüzyılda Mısır inanç sistemi etrafında şekillenen bir inanç sistemi olduğu kabul görmektedir.²¹⁵ Buna göre bu mezhep, Tanrının Fatımi Halifesi Hakim bi-Emrillah'ın bedeninde tecelli ettiği inancını ortaya koyan vezir Hamza b. Ali tarafından oluşturulmuştur. Daha sonra el-Muktena Bahauddin tarafından Dürzîlik inançları sistemleştirilmiş ve Suriye-Lübnan bölgesine yayılmıştır.²¹⁶

XV. yüzyılda Yemeni ve Kaysi olmak üzere iki kola ayrılan Dürzîler, XVI. yüzyıllarda Suriye ve Lübnan bölgelerine yerleşmeye başlamışlardır. Bu yüzden bu

²¹³ Kılıç, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı ve Sancak Tevcihati*, Elazığ, 2007, s. 57.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 290.

²¹⁴ Çelik, Kürşat, *Osmanlı Hakimiyetinde Beyrut*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2010, s. 21.

²¹⁵ Tekindağ, Şehabettin, "Dürzi Tarihine Dair Notlar", *Tarih Dergisi*, VII, Sayı: 10, s. 143.

²¹⁶ Dürzîliğin inanç sistemiyle alakalı daha geniş bilgi için bkz. Fırlıklı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul, 2001.

bölgenin ismi “*Cebel-i Dürûz*” ismiyle meşhur olmuştur.²¹⁷ Osmanlı Devleti bu bölgeyi fethettiği zaman pek çok aşireti bünyesinde barındıran Lübnan’da feodalizm hakimdi. Grek Ortodokslar, Mârûnîler, Dürzîler, Şîiler ve daha nice guruplar bu bölgede varlıklarını devam ettirmektedirler²¹⁸. Osmanlı Devleti etnik gurupların dini yaşantılarına müdahale etmeksizin merkezden atadığı valiler aracılığıyla bölgeyi idare etmeye çalışmasının yanı sıra, bölgeyi Şam idaresine bağlayarak yönetmeyi tercih etmiştir. Lübnan’ın yönetimini ise yarı özerk bir biçimde Tenuhilere bırakmıştır.²¹⁹ Osmanlı’nın bölgedeki gurupların dini yaşantılarına müdahale etmemesi yaklaşık 400 yıllık bir hakimiyeti de beraberinde getirmiştir.²²⁰

Yavuz Sultan Selim Lübnan Emirliği’ne getirdiği Tanuhiler ise Güney Arabistan’ın savaşçı kabilelerinden biri olan Maanoğulları’nı Lübnan’a getirerek Şuf bölgesine yerleştirmiştir. Maanoğulları Lübnan siyasetinde 922-1108/1517-1697 yılları arasında etkin bir şekilde rol almışlardır. Şuf bölgesinde bazı köylerin mültezimliğine getirilen Maanoğulları, 923/1518 tarihinde Muhammed b. Haraş’ın Memlûk karşıtı isyanlarına katılarak Osmanlı Devleti’nin saflarında yer almışlardır. 921-950/1516-1544 yılları arasında Şuf’ta mültezimlik vazifesinde bulunan Maanoğulları, daha sonra Sayda ve Beyrut sancakbeyliği görevlerinde bulunmuşlardır.²²¹

Maanoğulları’nın kökeni hakkında çeşitli bilgiler mevcuttur. Mustafa Öz, ailenin kökeninin Maan b. Rebia el-Eyyübi’ye dayandığını ve Rebiatü’l-Fürs’e mensup olduğunu söylemektedir. Maanoğulları’nın Dürzî olduklarını ise şüpheli görmektedir.²²² Şenzeybek de Muhibbi’nin “Hülasat-ül-Eser” isimli eserinden naklettiği bilgiye göre Maanoğulları’nın kökeni Emevi ve Abbasi devirlerinin cesur isimlerinden olan Maan b. Zaide’ye dayandığını zikreder. Ayrıca Fahrettin

²¹⁷ Ziya, Saliha, *Lübnan’da Dini Gurupların Şekillenmesinde İç ve Dış Dinamikler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, ss. 77-78.

²¹⁸ Ziya, *Lübnan’da Dini Gurupların Şekillenmesinde İç ve Dış Dinamikler*, s. 91.

²¹⁹ İkinci, Ekrem Buğra, “Lübnan’ın Esas Teşkilat Tarihçesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, XXXI, Sayı: 3, 1998, s. 18.; Öz, Mustafa, “Dürzilik”, *DİA*, X, 1994, s. 46.

²²⁰ Keleş, Erdoğan, “Cebel-i Lübnan’da İki Kaymakamlı İdare Uygulaması ve 1850 Tarihli Nizamname”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2008, Sayı: 27, s. 132.

²²¹ Ziya, *Lübnan’da Dini Gurupların Şekillenmesinde İç ve Dış Dinamikler*, s. 78.

²²² Öz, “Dürzilik”, *DİA*, X, s. 46.

Korkmaz'ın²²³ torunlarına; köklerinin Kürtlere dayandığından, Dürzî diye isimlendirilmelerinin nedeninin Dürzîlerle iç içe yaşamalarından kaynaklandığından bahsettiğini zikreder. Fakat Şenzeybek'in ifadesiyle Muhibbi her iki iddiayı da sabit görmez. Yine Şenzeybek'in İsa İskender el-Ma'luf'tan aktardığı bilgiye göre Maanoğulları Müslüman Arap'tırlar.²²⁴ Bu iddialar çerçevesinde hareket edecek olursak Maanoğulları'nın Arap olmaları kuvvetle muhtemeldir. Kesinlik arz etmese de Maanoğulları'nın ataları olarak zikredilen isimlerin hepsinin Arap oldukları göze çarpmaktadır. Fakat inançları noktasında Dürzî inancına sahip oldukları kanaatindeyiz. Çünkü Dürzîlik inancına göre mezhebe sonradan dahil olmak gibi bir kriter yoktur. Maanoğulları'nın torunlarının Dürzî inancına sahip olduklarını bildiğimize göre ve Dürzî inancında misyonerlik faaliyetleri olmadığına göre, Maanoğulları'nın atalarından kalma olan bu inanç mirasına sahip çıktıklarını düşünmekteyiz.

Maanoğulları, bölgeye geldiklerinde Şihabilerle ittifak içinde hareket etmişlerdir. Akrabalık bağlarıyla da bu ittifakı güçlendirmişlerdir. Bölgenin hakimi olan et-Tenuh kabilesinin rakipleriyle mücadelelerinden dolayı güç kaybetmeleri neticesinde Maanoğulları nüfuzunu daha da artırmıştır. XVI. asırda ise Osmanlı'nın bölgeyi almasıyla birlikte Maanoğulları hakim güç olmaya başlamıştır.²²⁵

Maanoğulları'nın nüfuzunun artmasında I. Fahrettin'in etkisi büyüktür. Ataları Maan devrinde Halep'e yerleşen Maanoğulları ailesine Maan'dan sonra Fahrettin liderlik etmeye başlamıştır. 921/1516 yılında Mercidabik Savaşı'nda başlangıçta Kansu Gavri'nin safında yer alan Maanoğulları, harbin en şiddetli zamanında Osmanlı Devleti'nin galip geleceğini anlayarak saf değiştirmişler ve Osmanlı ordusuna geçmişlerdir. I. Fahrettin zamanında önemli faaliyetlerde bulunan aile, 921/1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in maiyetine girerek çeşitli iltifatlara mazhar olmuştur. Ailenin bu faaliyetlerinden dolayı olsa gerek ki Yavuz Sultan Selim Maanoğulları'na "*Dağın Sultanı*" ünvanını vermiştir.²²⁶ Her ne kadar Osmanlı

²²³ Konumuzun ana temasını oluşturan Maanoğlu Fahrettin'in atalarından. I. Fahrettin olarak nitelendirilir.

²²⁴ Şenzeybek, *Dürzîlik, Doğuşu ve Temel Prensipleri*, s. 38.

²²⁵ Şenzeybek, *Dürzîlik, Doğuşu ve Temel Prensipleri*, s. 39.

²²⁶ Bağlıoğlu, Ahmet, *Ortadoğu Siyasi Tarihinde Dürzîler*, Elazığ, 2006, s. 22.

tarafından bu aile desteklense de 923/1518 yılında İbnü'l-Haneş isyanına Maanoğullarından bazı kimselerin katılmış olması ve devletin bunu keşfetmiş olması sebebiyle Dürziler üzerine 923/1523 ve 924/1524 yıllarında iki sefer tertip edilmiştir. Bu seferlerle birlikte Maanoğulları tekrar itaat altına girerek itibarlarını artırmaya devam ettiler.²²⁷

Fahrettin'in ölümünden sonra yerine oğlu Emir Korkmaz geçmiştir.²²⁸ 950-991/1544-1584 yılları arasında Maanoğulları'nın reisi Emir Korkmaz, III. Murat devrinde asi davranışlarda bulunmaya başladı. Mısır ve Suriye'den gelen vergileri gasbetti. Bunun üzerinde Mısır Valisi İbrahim Paşa Emir Korkmaz'ı Şam'a çağırttı fakat Emir Korkmaz gelmedi ve İbrahim Paşa Emir Korkmaz'ın üzerine yürüyerek onu 992/1585 yılında mağlup ederek öldürdü.²²⁹

Mehmet Cavit Baysun'un nakline göre ise Mısır ve Şam'dan gelen vergileri İstanbul'a götüren kervan Cun Akkar mevkiinde baskına uğrayarak eşkıyalar tarafından yağma edildi. Fakat bu baskın işi Emir Korkmaz'ın üzerine kaldı. İbrahim Paşa'nın Şam'a davetine icabet etmemesi ve asi tavırlar göstermesinden dolayı da İbrahim Paşa, Emir Korkmaz'ın üzerine yürüdü. Emir Korkmaz kaçarak Şakif Tirun ismiyle bilinen sarp kayalıklı bölgeye sığındı. Burada da ya kahrından, ya da zehirlenerek öldü.²³⁰

Emir Korkmaz'ın ölümünden sonra yerine oğlu II. Fahrettin geçmiş ve Fahrettin önce Cebel-i Dürüz'a mültezim olarak atanmış, sonra Sayda ve Beyrut sancakbeyliği görevine getirilmiştir.²³¹ Fahrettin 979/1572 yılında doğmuştur. Fahrettin Mârûnî Hazin ailesinin yanında yetişmiştir.²³² Fahrettin büyüdüğü zaman dayısı tarafından Şuf emirliği kendisine iade edilmiştir.²³³

Zekasıyla kısa sürede sivrilen Fahrettin, Kuyucu Murat Paşa ile de kurduğu yakınlıktan dolayı babasının 992/1585 yılında ölümünden sonra aileye liderlik

²²⁷ Bağlıoğlu, *Ortadoğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 22.

²²⁸ Öz, "Dürzilik", *DİA*, X, s. 46.

²²⁹ İlgürel, Mücteba, "Zirveden Dönüş: II. Selim'den III. Mehmet'e", *Türkler Ansiklopedisi*, Ed. Hasan Celal Güzel, IX, Ankara, 2002, s. 1191.

²³⁰ Baysun, Mehmet Cavit, "Ma'n", *İ.A.*, VII, s. 268.

²³¹ Ziya, *Lübnan'da Dini Gurupların Şekillenmesinde İç ve Dış Dinamikler*, s. 91.

²³² Emecen, Ferudun, "Fahrettin Ma'noğlu", *DİA*, XII, Ankara, 1995, s. 80.

²³³ Baysun, Mehmet Cavit, "Ma'n", *İ.A.*, VII, s. 269.

etmeye başlamıştır.²³⁴ II. Fahrettin önderliğinde Osmanlı Devleti'ne karşı çeşitli ayaklanmalar gerçekleştiren aile, 1023/1615 yılında Beyrut'u işgal ederek Lübnan'ın kontrolünü tamamen ellerine geçirmişlerdir.²³⁵

II. Fahrettin döneminde en güçlü yıllarını geçiren Maanoğulları 1001-1042/1593-1633 yılları arasında sınırlarını kuzeyde Kesrevan, doğuda Palmira'ya kadar genişletmiştir. Daha sonra Sayda Sancağı'nı Şam Valiliği'nden alan Maanoğlu Fahrettin, siyasi özerkliğe kavuşma girişiminde bulunmuştur. Aslında II. Fahrettin aileye liderlik edinceye kadar Maanoğulları bölgede istikrarlı bir yönetim sergilemişlerdir. Fakat II. Fahrettin'in yönetime gelmesiyle birlikte karışıklıklar devri başlamıştır.²³⁶

Maanoğlu Fahrettin isyana kalkışması nedeniyle devlet tarafından görevinden alınarak 1042/1633 yılında yerine yeğeni Mülhim getirilmiştir. 1067/1657 yılında Mülhim'in ölümü üzerine yerine oğlu Ahmet geçmiştir. 1108/1697 yılında Emir Ahmet'in ölmesiyle birlikte aileye liderlik edebilecek bir kimsenin kalmaması üzerine güç ve otorite Maanoğulları'ndan Şihap ailesine geçmiştir.²³⁷

Bölgede Şihap ailesinin iktidarlığı döneminde Dürzî aileler arasında çekişmeler meydana gelmiş ve 1122/1711 yılında Suriye'nin iç bölgelerine sürgün edilmişlerdir. Gitgide otoritesini kaybeden Maanoğulları bölgede hakim güç haline gelen Mârûnîler ile çatışmalara girmişlerdir. Bu çatışmaların en şiddetlileri 1260-1276/1845-1860 yılları arasında yaşanmıştır. Fransızların desteğini alan Mârûnîler'e karşı İngilizlerle işbirliği yapan Maanoğulları arasında yıllarca kanlı çatışmalar yaşanmıştır.²³⁸ Bu yüzden 1256-1277/1842-1861 yılları arasında bölgede "Çifte Kaymakamlık Sistemi" benimsenmiştir. Bu sistemin sonuçları olumlu olmaması üzerine 1277/1861'den sonra "Müstakil Mutasarrıflık" ile bölge idare edilmeye

²³⁴ Emecen, "Fahrettin Ma'noğlu", *DİA*, XII, s. 80.

²³⁵ Öz, "Dürzilik", *DİA*, X, s. 46.

²³⁶ Acun, *Türkler Ansiklopedisi*, IX, s. 704.

²³⁷ Ziya, *Lübnan'da Dini Gurupların Şekillenmesinde İç ve Dış Dinamikler*, s. 92.

²³⁸ Ziya, *Lübnan'da Dini Gurupların Şekillenmesinde İç ve Dış Dinamikler*, s. 78.

başlanmıştır. 1915 yılına kadar 8 mutasarrıfın görev yaptığı bu yıllarda kısmi de olsa siyasi istikrar sağlanmıştır.²³⁹

2.2.2. Maanoğlu Fahrettin'in Ayaklanma Teşebbüsü

Maanoğlu Fahrettin Osmanlı Devleti'ne karşı tek başına ayaklanmaktan çekindiği için 1013-1015/1605-1607 tarihlerinde Halep merkezli isyan başlatan Canbolatoğlu Ali Paşa isyanını fırsat bilerek ona destek veren en büyük müttefiklerinden birisiydi. İşte Maanoğlu Fahrettin'in ilk isyan teşebbüsü Canbolatoğlu Ali ile kurduğu bu ittifakla gerçekleşmiştir.

2.2.3. II. Fahrettin'in Canbolatoğlu Ali Paşa İsyanı'na Verdiği Destek

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Canbolatoğlu Ali Paşa'nın isyanına da 1013-1015/1605-1607 yılları arasında en büyük desteği veren emirlerden birisi Maanoğlu Fahrettin'dir.²⁴⁰ Maanoğlu Fahrettin, Canbolatoğlu'na 10.000 askeri ile yardımda bulunmuştur.²⁴¹ İşte Maanoğllu Fahrettin ilk isyanını Canbolatoğlu Ali Paşa'nın isyana katkı vermek suretiyle gerçekleştirmiştir.

Canbolatoğlu Ali Paşa isyan ettiği sıralarda bölgede en büyük rakibi Trablusşam taraflarında bulunan Seyfoğlu Yusuf'tu. Canbolatoğlu Ali Paşa, Seyfoğlu Yusuf ile giriştiği mücadeleler için Maanoğlu Fahrettin'den yardım istemişti. Seyfoğlu Yusuf ile kız alıp veren fakat aralarındaki düşmanlıkları hiçbir zaman bitmeyen Maanoğlu Fahrettin, Canbolatoğlu Ali ile anlaşarak Seyfoğlu Yusuf'un peşine düştüler. Canbolatoğlu Ali ile Maanoğlu Fahrettin birlikte hareket ederek Seyfoğlu Yusuf'u ortadan kaldırmanın ya da itaat altına almanın planlarını yapmaya başladılar. Bu amaçla Trablusşam'a birlikte hareket ederek burayı yağmaladılar. Fakat Seyfoğlu Yusuf yenilmesine rağmen Şam'a kaçarak yeni bir ordu toplama yoluna gitti.²⁴²

²³⁹ Çınar, Zafer, *Lübnan'daki Mârûnî ve Dürzilerin Siyasi Mücadelesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2015, ss. 18-19.

²⁴⁰ Çelik, *Osmanlı Hakimiyetinde Beyrut*, s. 11.

²⁴¹ Emecen, "Fahrettin Ma'noğlu", *DİA*, s. 80.

²⁴² Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 138.

Canbolatoğlu Ali ve Maanoğlu Fahrettin Şam'a hareket ederek Seyfoğlu Yusuf'u bir kez daha bozguna uğrattılar. Seyfoğlu Yusuf buradan da kaçarak Hisnül Ekrad'a sığındı. Üç gün sonra Maanoğlu ve Canbolatoğlu Hisnü'l-Ekrad kalesini kuşattılar. Sonuçta Seyfoğlu Yusuf teslim olmuş ve Canbolatoğlu Ali'nin isyanı üç büyük ailenin ittifakıyla devlet için daha da tehlikeli hale gelmiştir.²⁴³ Bu anlaşmayla birlikte bu üç aile aralarında kız alıp verdiler.²⁴⁴

Bu arada Kuyucu Murat Paşa, Oruç Ovası savaşından önce Maanoğlu Fahrettin'e emir göndererek çıkacağı İran seferine asker göndermesini istemiştir. Fahrettin, Canbolatoğlu ile ittifak kurduğu için Kuyucu Murat Paşa'nın bu isteğini cevapsız bırakmayı tercih etmiştir.²⁴⁵

Maanoğlu Fahrettin, Canbolatoğlu Ali'nin en büyük müttefiki olarak hareket ediyordu. Canbolatoğlu isyanının genişlemesi ve Şam bölgesini tamamen kontrol altına almak maksadıyla güney bölgesine yapılan akınlarda birlikte hareket ediyorlardı. Bu amaçla Baalbek'i ele geçirdiler. Daha sonra Bekaa Vadisi'ne geçerek et-Teyim kabilesini isyana teşvik ettiler. Griswold'a göre Maanoğlu Fahrettin bölgede bulunan Akka, Hayfa, Kaysariye gibi kentleri kendisi için ayırmıştır.²⁴⁶

Yine Griswold'a göre Maanoğlu Fahrettin her ne kadar Canbolatoğlu ile hareket etse de, Kuyucu Murat Paşa'nın Oruç Ovası'nda Canbolatoğlu'nu mağlup ettiği savaşta Maanoğlu Fahrettin'in bulunmadığını iddia etmektedir.²⁴⁷ Fakat kaynaklarda Maanoğlu Fahrettin'in Canbolatoğlu ile birlikte Kuyucu Murat Paşa'nın sefer yolu üzerinde Yılan Boğazı'nı tuttuğu geçmektedir.²⁴⁸ Buna göre Maanoğlu Fahrettin'in Oruç Ovası'nda bulunmasının kuvvetle muhtemel olduğu anlaşılmaktadır. Zaten Uzunçarşılı da Maanoğlu Fahrettin'in Oruç Ovası'ndan bütün Dürzî aileleri de yanına alarak kaçtığını belirtir.²⁴⁹

²⁴³ Haşşi, *Ali Paşa Canbulad*, ss. 66-67; Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 439; Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, ss. 141-142.

²⁴⁴ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 138.

²⁴⁵ Emecen, "Fahrettin Ma'noğlu", *DİA*, XII, s. 80.

²⁴⁶ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 139.

²⁴⁷ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 172.

²⁴⁸ Danişman, Zuhuri, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, VIII, İstanbul, 1965, s. 251.

²⁴⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 119.

Sonuçta Canbolatoğlu Ali Paşa yenilmiş ve daha sonra idam edilmiştir. Maanoğlu Fahrettin ise Ben-i Kelb ve bütün Dürzî tebaalarıyla birlikte firar etmiş ve Şakik kalesine çekilmiştir.²⁵⁰ Kuyucu Murat Paşa'dan af dileyerek kellesini kurtarmıştır.²⁵¹ Savaştan sonra Kuyucu Murat Paşa'nın yanına gelen Fahrettin, vergilerini teslim etmiş, özrünü dileyerek Kuyucu Murat Paşa tarafından hilat giydirilmiş ve affedilmiştir. Seyfoğlu Yusuf ile de araları bulunmuştur.²⁵²

Affedilmesine rağmen Maanoğlu Fahrettin faaliyetlerine devam etmiş ve asi Canbolatoğlu ailesinin firari mensuplarına kol kanat germiştir. Canbolatoğlu ailesine mensup bir kısım kimseler Maanoğlu Fahrettin'in daveti üzerine Lübnan'a giderek Şuf denilen mevkiye yerleşmişlerdir.²⁵³

Maanoğlu Fahrettin'in Canbolatoğlu İsyanı'na verdiği destek Toksana yönetimi tarafından da takip edilmiş ve desteklenmiştir. Akdeniz'deki en aktif Avrupalı güç olan Toksanalılar tarafından desteklenmesinin nedenlerini tekrar vurgulamak gerekirse, Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılda güç kaybettiği gerçeği ortaya çıkmaya başlamıştı. Amerika kıtasının keşfinden sonra Avrupalı devletler zenginleşmeye başlamışlar ve sömürü toprakları edinme sevdasına düşmüşlerdi. Osmanlı Devleti ise Avrupalı devletlerin önünde en büyük engel gözükmekteydi. Her ne kadar Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'nin güç kaybettiğini düşünseler de açıkça Osmanlı Devleti'ne cephe açmaya çekinmekte oldukları için planladıkları bölgelerde isyana meyilli olan liderlere bazen açıktan bazen de gizlice destek vermekteydiler. Maanoğlu Fahrettin ise Mârûnî Hıristiyan bir ailede yetiştiği için, Hıristiyan bir toplum olan Avrupalı devletlere karşı hoşgörülü tavırlarıyla bilinen bir kimseydi. Zayıf halka olarak gördükleri Canbolatoğlu İsyanı'nı bu amaçlar doğrultusunda gizli görüşmelerle destekleyen Toksana Dükalığı, Maanoğlu Fahrettin'den de bu isyana destek vermesini istemekteydi. Ancak bu şekilde burada kurulacak özerk bir devleti daha kolay sömürü haline getirebilirlerdi ve Şam diyarının zengin ticaret potansiyelinden faydalanabilirlerdi. Dönemin Papası XIII.

²⁵⁰ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IX, s. 96.

²⁵¹ Topçular Katibi, *Abdulkadir Efendi Tarihi*, ss. 504-510; Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 175.

²⁵² Topçular Katibi, *Abdulkadir Efendi Tarihi*, ss. 413-414.

²⁵³ Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 441.

Gregory de, Kisirvan bölgesinin valisi konumunda bulunan Mansur Asaf ile irtibata geçerek Maanoğlu Fahrettin'i desteklemesini istemiştir.²⁵⁴

Oruç Ovası hezimetinden sonra kaçarak canını kurtaran Maanoğlu Fahrettin daha önceden de bildiği ve güvenini kazandığı Muzaffer Kuyucu Murat Paşa'dan af dilemiş, bunun üzerine affedilerek kendisine Sayda Eyalet valiliği verilmiştir. Bunun karşılığında Murat Paşa 12.000.000 akçe Maanoğlu Fahrettin'den, 12.140.000 akçe de Seyfoğlu Yusuf'tan vergi almıştır. Ayrıca yapılacak İran seferine de asker desteği vermeleri istenmiştir.²⁵⁵

Fakat Maanoğlu affedilmesine rağmen Osmanlı Devleti'nin aleyhine faaliyetlerini sürdürmüştür.

2.2.4. II. Fahrettin'in Avrupa ile Kurduğu İlişkiler

Maanoğlu Fahrettin, affından sonra da dış devletlerle irtibata geçmekten çekinmemiştir. İtalyan şehir devleti olan Toksana ile ilişkilerini güçlendiren Maanoğlu Fahrettin, ekonomiyi modernize etmek amacıyla buradan çeşitli mühendisler, mimarlar, tarım uzmanları getirmiş ve bu sayede ipek endüstrisinde büyük bir yol katetmiştir.²⁵⁶

Maanoğlu Fahrettin aynı zamanda kayınpederi olan Seyfoğlu Yusuf ile uzun süre çatışma yaşamıştır. Fahrettin'in bölgedeki en büyük rakibi Seyfoğlu idi. 1006/1598'de Seyfoğlu ile giriştiği mücadelede zaferle ayrılarak egemenliğini bölgenin güneyine kadar yayma fırsatı elde etmiştir. Fakat mücadeleleri devam etmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Canbolatoğlu isyanıyla birlikte kayınpederiyle defalarca karşı karşıya gelmiş ve bunların çoğundan da zaferle ayrılmıştır. Kayınpederiyle olan bu mücadeleleri sayesinde sınırlarını genişletme imkanı elde etmiştir. Ordusunu bu sayede güçlü tutmayı başarmıştır. İktisadi gücünü artırarak düzenli ordular kurmuş ve tüfekli askerler edinmiştir.²⁵⁷

²⁵⁴ Traboulsi, Fawwaz, *A History Of Modern Lebanon*, London, 2007, s. 6.

²⁵⁵ Polat, Süleyman, "Kuyucu Murat Paşa'nın Celali Seferi Finansmanı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/2, E.Ü.E.F.T.B., İzmir, 2014, s. 569.

²⁵⁶ Ziya, *Lübnan'da Dini Gurupların Şekillenmesinde İç ve Dış Dinamikler*, s. 92.

²⁵⁷ Emecen, "Fahrettin Ma'noğlu", *DİA*, XII, s. 80.

Hammer, Maanoğlu Fahrettin'in 1018/1610 tarihinde Floransalı korsanların Osmanlı kadırgalarına karşı yaptığı terör faaliyetleri döneminde, bu terör faaliyetlerini organize eden Amiral Burager'i misafir ettiğinden bahsetmektedir.²⁵⁸ Uzunçarşılı ise aynı yılda Floransalı korsanların Osmanlı gemilerini rahatsız etmesinin üzerine Maanoğlu Fahrettin'in bu donanmayı Sayda emiri sıfatıyla Şam bölgesine bizzat davet ettiğini ve Floransa donanmasının Maanoğlu Fahrettin vesilesiyle Sayda ve Beyrut sahillerine kadar sokulduğunu aktarmaktadır.²⁵⁹ Traboulsi de 1019/1611 yılında Mârûnî Piskoposu ile Toksana idaresi arasında Osmanlı aleyhine olan bir ittifak oluşturulduğundan bahsetmektedir. Zaten Canbolatoğlu Ali Paşa isyanından sonra Maanoğlu Fahrettin, Toksanalılarla ittifak yaptığı bütün kaynaklarda yer almaktadır.

Fahrettin, Toksana Dükalığı ile olan bu iyi ilişkileri ve derin siyasi aklıyla birlikte bölgenin en güçlü lideri konumuna gelmeyi başarmıştır. 1019/1611 yılına gelindiğinde bu sayede 30.000 kişilik bir ordu kurmuş, aynı zamanda 30 adet kalenin hakimiyetini ele geçirmiştir.²⁶⁰ Osmanlı Devleti'nin daha sonra bunu anlaması üzerine Fahrettin Floransa'ya kaçmak zorunda kalmıştır.²⁶¹

Osmanlı Devleti, Maanoğlu Fahrettin'in Toksanalılarla ittifakını ve misyonerlik faaliyetlerini öğrenince Hafız Paşa'yı Sayda ve Beyrut sahillerine göndererek zaten vergilerini göndermeyen Maanoğlu Fahrettin'den vergileri göndermemesini de bahane ederek Hafız Paşa'dan vergileri tahsil etmesini istemiştir. Bunun üzerine Hafız Paşa 60 gemi ile desteklenen bir kara harekatı tertiplemiştir. İşte bu baskılardan dolayı Fahrettin yerine büyük oğlu Ali'yi ve yanına da yardımcı olarak kardeşi Yunus'u tayin edip bir Fransız gemisiyle 1022/1613'te Floransa'ya kaçmak zorunda kalmıştır.²⁶² Ali ve Yunus ise bu vazifeyi ancak Bab-ı Ali yönetiminin yerel idarecilerine rüşvet vermek suretiyle yerine getirebilmişlerdir.²⁶³

²⁵⁸ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, s. 96.

²⁵⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 148.

²⁶⁰ Traboulsi, *A History Of Modern Lebanon*, s. 6.

²⁶¹ Acun, *Türkler Ansiklopedisi*, IX, s. 704.

²⁶² Tekindağ, Şehabettin, "Dürziler", *İ. A.*, III, s. 669.

²⁶³ Traboulsi, *A History Of Modern Lebanon*, s. 6.

Fahrettin, Floransa'dan da bir gemiye binerek 30 Recep 1022/15 Eylül 1613 tarihinde²⁶⁴ Malta'ya gitmiştir.

Maanoğlu Fahrettin, kendisinin Godefroy de Bouillon neslinden geldiğini ve Lorraine Hanedanı'na mensup olduğunu ve Toksana Dükaları ile akraba olduğunu iddia etmiştir. Buna göre Selahattin Eyyübi, Kudüs'ü fethettiği zaman buradan kaçan Fransız askerleri ile İsmaili mezhebine bağlı kimseler bir araya gelmişler ve Dürzîlik mezhebi meydana gelmiştir. Fransız askerleri tek bir prensle idare edilmeye alıştıkları için bu cemaati de tek liderle yönetilmeye alıştırmışlardır. Ortak bir anlaşmayla da prensliği Godefroy de Boillon ailesinden olan bir Frenk senyörüne teslim ettiler. Krallık tacı nesilde nesle geçtiği için, doğal olarak bölgede hakimiyet kuran Fahrettin bu hakimiyetini irsi olarak elde ettiğinden dolayı Toksana Dükaları ile akraba olduğunu iddia etmiştir.²⁶⁵

Maanoğlu Fahrettin, İtalya'da V. Paul tarafından karşılanmış ve çok iyi ağırlanmıştır.²⁶⁶ Papalığın her fırsatta Müslüman milletlerin üzerine haçlı seferleri düzenleme gibi bir alışkanlığını göz önüne alacak olursak, kendisinde isyan etme ve hain emeller taşıma potansiyelini Maanoğlu Fahrettin'de gören dönemin papası V. Paul'un, Maanoğlu ile görüşmüş olması ve onu karşılamış olması kuvvetle muhtemeldir.

XVII. yüzyılda Maanoğlu Fahrettin'in Papalık ve İtalyan devletiyle kurduğu bu ilişkiler üzerine Fahrettin'in mensup olduğu Dürzîlerin menşei hakkında da bir hikaye yazıldığı kaynaklarda yer almaktadır. Bu hikayeye göre, "*Druzes*" ismi "*Comte de Dreux*" ismine dayanmaktadır. Comte de Dreux isimindeki şahıs XII. yüzyılda Haçlıların safında Müslümanlarla yapılan savaş neticesinde ordunun dağılmasından sonra bir dağa kaçmıştır. Zamanla bir takım dindaşlarının da bu dağa gelerek Comte de Dreux'un etrafında toplanmasıyla büyük bir topluluk meydana gelmiştir. İşte bu topluluğa "*Dürzî*" denmiştir. Şehabettin Tekindağ'ın belirttiğine göre, bu hikaye XVII. yüzyılda bütün Avrupa'ya yayılmış ve bu, Maanoğlu

²⁶⁴ Emecen, "Fahrettin Ma'noğlu", *DİA*, XII, s. 80.

²⁶⁵ Tekindağ, "Dürzi Tarihine Dair Notlar", *Tarih Dergisi*, VII, Sayı: 10, ss. 145-146.

²⁶⁶ Üçel-Aybet, Gülgün, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, s. 268.; Emecen, "Fahrettin Ma'noğlu", *DİA*, XII, s. 80.

Fahrettin'i destekleme maksatlı yapmıştır. Bununla beraber bu hikayenin Maanoğlu Fahrettin'den önce Papalık tarafından bilindiği de ifade edilmektedir. Çünkü Dürzîlerin 845/1441 yılında Roma'da Papa tarafından sanki Hıristiyan kolonilerinden gelen elçiler gibi kabul gördüğü belirtilmektedir.²⁶⁷

Maanoğlu Fahrettin'in kendisinin Lorraine Hanedanı'na mensup olduğu iddiasının arkasında da yukarıda bahsi geçen hikayenin yatması muhtemeldir. Çünkü Şehabettin Tekindağ'ın aktardığı bu hikayeye göre Fahrettin, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi I. Kudüs Kralının soyundan geliyordu. Fakat hikayenin aslının olmadığına dair delilleri de Tekindağ makalesinde izah etmektedir.²⁶⁸

2.2.5. II. Fahrettin'in Tekrar Affedilmesi

Yaklaşık beş yıl Floransa'da kalan Maanoğlu, Avrupa'dan beklediği yardımları da almayı başarmıştır. Bu yardımlar sayesinde beş Floransa gemisi ile Şam bölgesi sahillerine asker ve top yığmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti kuvvetleri bu durumu fark ederek araya girmiş ve neticesinde Dürzîler dağlara, Frenkler ise gemilerine binerek kaçmak zorunda kalmışlardır. Asiler bir süre daha dirense de daha fazla mücadele edemeyerek Emir Ali ve kardeşi Yunus teslim olmuşlardır.²⁶⁹ Osmanlı Devleti bu sıralarda İran ile meşgul olduğu için Dürzîlerle daha fazla uğraşmak istemeyerek emirliği tekrar Ali'ye teslim etmiştir. Fahrettin'in ise bir takım şartlarla evine dönebileceği iznini vermiştir.

Devleti'nden aldığı özel izinle 1026/1618 yılında tekrar Lübnan bölgesine geri dönen Maanoğlu Fahrettin, eski emellerinden asla vazgeçmemiştir. Islah olmuş gibi kendisini göstermeye çalışan Fahrettin, diğer taraftan güç toplamaya devam ediyor ve Fransızlara hoş görünmeye çalışıyordu. Maanoğlu Fahrettin bu yeni emirlik döneminde halk tarafından bu yüzden kabul görmemiştir. Bölgedeki nüfuzlu Arap kabilelerinin muhalefetleriyle de karşılaşmıştır. Muhalefet eden Arap kabileleri Maanoğlu Fahrettin'e Müslümanları küçük düşürmek, camileri kiliseye çevirmek,

²⁶⁷ Tekindağ, "Dürzi Tarihine Dair Notlar", *Tarih Dergisi*, VII, Sayı:10, ss. 145-146.

²⁶⁸ Daha detaylı bilgi için bkz. Tekindağ, "Dürzi Tarihine Dair Notlar", *Tarih Dergisi*, VII, Sayı:10, ss. 143-156.

²⁶⁹ Şenzeybek, *Dürzilik, Doğuşu ve Temel Prensipleri*, s. 41.

Toksana ve Malta korsanlarıyla ilişkiler kurup Sayda sahillerini korsan gemilerine yağmalattırmak, mukaddes yerleri ele geçirmek amacıyla Hıristiyan devletlerle anlaşmak gibi suçlar isnat ediyorlardı ve bu yüzden Fahrettin'e muhalefet ettiklerini söylüyorlardı.²⁷⁰ Nesrin Taşkesenoğlu da hazırladığı yüksek lisans tezinde Fahrettin'in döneminde Mârûnîlerin kiliseler inşa ettiklerinden, devlet kademelerinde daha rahat görevler almaya başladıklarından, Maanoğlu Fahrettin'in birliklerinin çoğunun Hıristiyanlardan oluştuğundan ve danışmanlarının çoğunun da Mârûnî olduğundan bahsetmektedir.²⁷¹

Dönemin padişahı Sultan Osman Şam bölgesinde isyan içerisinde olan Maanoğlu Fahrettin'i itaat altına almak amacıyla bizzat ordunun başında gitmeyi planladıysa da dönemin vezir ve uleması bunun caiz olmadığını kendisine iletiler.²⁷² Buna mukabil bir vezirin ve kaptan-ı deryanın sefere çıkmasının daha doğru olacağı görüşü üzerinde karar kılındı. Bunun üzerine Sultan Osman 1031/1622 tarihinde yüz kadirga hazırlanıp bunların teçhizatı için 80.000 altın verilmesini emretti. Tunus ve Cezayir beylerbeylerine de gemileriyle bu donanmaya katılmalarını emretti.²⁷³

Hammer'e göre Sultan Osman'ın Mekke'ye Hac vazifesini yapmak amacıyla yol güzergahındaki asilerin dikkatini başka tarafa yönlendirmek için böyle bir hamle yaptığını bildirmektedir. Çünkü bu sırada Floransalı Prens Filiber, Fahrettin'e yardım etmek ve Halil Paşa'nın Manfredonia zaferinin intikamını almak amacıyla Messina'da 60 kadirga ve 6 kalyonu silahlandırmaktaydı.²⁷⁴

1031/1622 yılında Seyfoğlu Yusuf'un yerine Trablusşam valisi olarak görevlendirilen Ketenci Ömer Paşa'ya aynı zamanda Maanoğlu Fahrettin ve Seyfoğlu Yusuf'un işini halletmesi emri de verilmişti. Fakat Seyfoğlu Yusuf'un yeni

²⁷⁰ Emecen, "Fahrettin Ma'noğlu", *DİA*, XII, 81. Vahit Çabuk da eserinde bu dönemde Ak Deniz korsanlarının Osmanlı donanmalarına verdiği zararlardan bahsetmektedir. Birçok kez Ak Deniz'de savaş olmuş ve korsanlık faaliyetleri artmıştı. Çoğu Floransalı olan bu korsanların Maanoğlu Fahrettin ile iş birliği yapması kadar doğal bir şey gözükmemektedir. Çabuk, Vahit, *Sultan IV. Murat Han*, İstanbul, 1995, s.173.

²⁷¹ Taşkesenlioğlu, Nesrin, *Arap Milliyetçilik Hareketleri ve Lübnan Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 26.

²⁷² İnalçık, Halil, *Devlet-i Aliyye*, II, İstanbul, 2009, s. 168.

²⁷³ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, s. 212.

²⁷⁴ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, s. 213.

tain olunan vezir Mere Hüseyin Paşa'ya rüşvet vermesi sonucunda herhangi bir değişiklik olmadı.²⁷⁵

Osmanlı Devleti'nin geçirdiği iç burhanlardan istifade eden Maanoğlu Fahrettin 1032/1623 yılında Ancar mevkiinde Hannak Mustafa Paşayı esir etti. Maanoğlu Fahrettin 1033/1624'te de devlete vermeyi taahhüt ettiği vergileri devletin içinde bulunduğu bu karışıklıklardan istifade ederek vermemeye başlamıştır.²⁷⁶ Bunun üzerine Şam valisi Küçük Ahmet Paşa kendisine baskı yapmaya başlamış, bu baskılara dayanamayan Maanoğlu Fahrettin, Frenklere rica ile Şam bölgesine müdahaleye teşvik etmeye başlamıştır. Hatta bu teşviklere dair Maanoğlu'nun gönderdiği mektuplar devletin de eline geçmiştir.²⁷⁷ Maanoğlu Fahrettin zaten Hammer'in de ifadesiyle ve daha önce de belirttiğimiz gibi devlet düşmanlarına sahip çıkmaktaydı.

Hammer, Osmanlı Devleti'nin Tunus ve Cezayir'de bulunan gemilerini sürekli gasbeden ve devlete karşı Ak Deniz'de korsan faaliyetlerinde bulunan Floransa Dükası'nın Maanoğlu Fahrettin ile 1033/1624'de ahitname imzaladığını beyan etmektedir.²⁷⁸ Uzunçarşılı ise bu anlaşmaya binaen Floransa'nın Maanoğlu Fahrettin'in ayaklanmasına destek olması için beş kalyon, asker ve top gönderdiğini ilave ederek bizlere aktarmaktadır.²⁷⁹ 1036/1627'de ise Trablusşam valisi Seyfoğlu Yusuf ile giriştiği mücadelede zaferle ayrılarak Seyfoğlu Yusuf'un topraklarını da yağmaladı.²⁸⁰

1041/1631 yılına gelindiği zaman Maanoğlu Fahrettin Lübnan'daki egemenliğini Kesrevan'a kadar uzatmış bulunuyordu. Kesrevan'da bulunan Şîf halkı Güney Lübnan-Cebel Amil uçlarına ve Bekaa Vadisi'ne sürgün ederek yerlerine Mârûnîlerin yerleşmesini sağladı. Bunun sebebi olarak ise o döneme kadar Dürzî-Mârûnî yapılanmasının içerisinde Şîf karakterli bir yapılanmanın bölgede

²⁷⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 160.

²⁷⁶ Bu sıralarda Sultan II. Osman asiler tarafından katledilmiş ve yerine I. Mustafa tahta çıkmıştı. Bir yıl kadar ancak tahtta kalabilen Sultan Mustafa'dan sonra henüz çocuk yaşta olan IV. Murat tahta geçti. Maanoğlu Fahrettin ise devleti meşgul eden otorite boşluğundan faydalanmayı tercih etti.

²⁷⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 213.

²⁷⁸ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IX, s. 31.

²⁷⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 149.

²⁸⁰ Naima, *Naima Tarihi*, II, s. 202.

istikrarsızlık getireceği iddiası gösterilmekteydi. Ayrıca Dürzîlerin ikincil bir konumda olması ve çeşitli baskılara maruz kalması da Şîîlerin sürgününde etkin olduğu söylenebilir. Diğer taraftan da Kuzeyde Palmira, Güneyde ise Sina yarımadasına kadar sınırlarını genişletmiş ve isyan bayrağını çekmişti.²⁸¹

2.2.6. Maanoğlu Fahrettin'in Tekrar İtaat Altına Girmesi ve İdamı

19 Receb 1043/19 Ocak 1634 tarihinde Şam valisi olarak atanan Küçük Ahmet Paşa, Halep ordugahında 30 senedir isyan faaliyetleri içinde bulunan Maanoğlu Fahrettin hususunda neler yapılacağı hakkında İstanbul'dan gelecek emirleri beklemeye başladı. Canbolatoğlu isyanından sonra affedilen Maanoğlu Fahrettin boş durmayarak Floransa ile işbirliği içerisinde olmuş ve otuz yıl boyunca Osmanlı Devleti'ne karşı aleni isyan içerisinde bulunmuştu. Floransa'nın örf ve adetlerini benimseyen Maanoğlu Fahrettin, bölgesinin imar ve mühendislik faaliyetleri için de Toksana'dan çeşitli ilim adamlarını Şam bölgesine getirtmişti.²⁸²

Maanoğlu Fahrettin bu süre zarfında Lübnan'ın Deyrû'l-Kameri bölgesine çekilmiş, oğlu Ali'yi de kendi yerine vekil bırakmıştır. Bu arada Maanoğlu Fahrettin, Sadrazam Hüsrev Paşa'nın Şam bölgesinde kışlaması için gönderdiği sipahileri düşman kabul ederek katletmiştir. Bu duruma sinirlenen Padişah, 40 gemiden oluşan donanma ile Kaptan-ı Derya'yı ve Şam Valisi Küçük Ahmet Paşa'yı isyanı bastırması için vazifelendirdi. Küçük Ahmet Paşa, kethüdası İbrahim ve bir miktar askeri Fahrettin'in üzerine gönderdi. Müzeyreb mıntıkasında cereyan eden çarpışmada Küçük Ahmet Paşa'nın ordusu mağlup oldu. Bunun üzerine Ahmet Paşa, askeri birliklerin kumandasını Hac Emiri Ferahoğlu'na verdi. Maanoğlu Fahrettin'in oğlu Ali kumandası altındaki on bin kişiden müteşekkil olan orduyla 22 Rebiulahir 1044/15 Ekim 1634 tarihinde karşılaşan bu birlikler Emir Ali'nin ordusunu mağlup etmeye muvaffak oldular.²⁸³ Reisleri ağır bir şekilde yaralandı ve başı harp meydanında Şamlı Yeniçeri Deli Hüseyin tarafından kesildi. Buna karşılık Deli

²⁸¹ Taşkesenlioğlu, *Arap Milliyetçilik Hareketleri ve Lübnan Örneği*, s. 26.

²⁸² Ziya, *Lübnan'da Dini Gurupların Şekillenmesinde İç ve Dış Dinamikler*, s. 92.

²⁸³ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IX, 162.

Hüseyin'e 100 altın ve 100 baş hayvan ile birlikte Trablusşam hükümeti verilmiştir.²⁸⁴

Küçük Ahmet Paşa, Kethüdasının muharebelerde öldürülmesine kederlenmiş ve bizzat Maanoğlu Fahrettin'in üzerine hareket etmiştir. Yapılan çarpışmalarda Maanoğlu'nu bozguna uğratmış, Dürzîlerin birçoğunu ve Şihapoğullarını telef etmeye muvaffak olmuştur.²⁸⁵ Mağlup olan Maanoğlu Fahrettin, Şuf bölgesindeki mağaralara çekildi. Küçük Ahmet Paşa Maanoğlu'nun takip ederek sığındığı mağaraları muhasara altına aldı. Küçük Ahmet Paşa, teslim olmayan Maanoğlu Fahrettin'i mağaralardan çıkarabilmek için kayaları sirke ile parçaladı ve dağlardan kesilen çalılıarı yakarak mağaraları duman altında bıraktı. Küçük Ahmet Paşa'nın bu taktiği karşısında sığındığı yerden çıkmak zorunda kalan Maanoğlu Fahrettin ise teslim olmaya mecbur kaldı.

Küçük Ahmet Paşa Maanoğlu'nu esir ederek mallarına el koydu. Maanoğlu Fahrettin'in Hüseyin ve Mesut isimlerinde iki oğlunu da yakalayarak İstanbul'a gönderdi.²⁸⁶ Sulatan IV. Murat'ın Revan'a sefere çıktığı esnada Üsküdar'da konakladığı bir sırada İstanbul'a gelen Maanoğlu Fahrettin, padişahın huzuruna getirilerek Bostancıbaşı nezaretine kondu.²⁸⁷ İki oğlu ise Galata Sarayı hizmetine tevdi edildi.

Sultan Murat Solakzade'nin ifadesine göre Maanoğlu Fahrettin'i affetme taraftarıydı. Fakat çevresindeki çeşitli paşaların telkinleriyle bu isteğinden vazgeçti.²⁸⁸ Padişahın gidişinden iki ay sonra 25 Şevval 1044/13 Nisan 1635 tarihinde İstanbul kaymakamı Bayram Paşa, bir kapıcıbaşından Maanoğlu Fahrettin ve oğlunu idam üzere emir aldı. Fahrettin'in başı kesilerek bir mızrağa takıldı ve "*asi Fahrettin'in başıdır*" yazısıyla birlikte saray kapısına asılarak teşhir edildi. Nermin Yıldırım'ın transkribesini yaptığı Karaçelibî Zade'nin *Zafername* isimli

²⁸⁴ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IX, s. 163.

²⁸⁵ Süreyya, Mehmet, *Sicill-i Osmani*, Haz. Nuri Akbayan, II, İstanbul, 1996, s. 505.

²⁸⁶ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IX, s. 163.

²⁸⁷ Yıldırım, Nermin, *Kara Çelebi-Zade Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri Tahlil ve Metin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 18.

²⁸⁸ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, II, s. 533.

eserinde ise ibreti alem için cesedinin At Meydanı'nda üç gün sergilendiği ifade edilmiştir.²⁸⁹

Galata Sarayı'na hizmete gönderilen Fahrettin'in iki oğlundan büyük oğlu Mesut ise boğularak idam edildi ve cesedi denize atıldı. Hüseyin ise daha sonra has odaya girerek hazine kethüdası olmuş,²⁹⁰ IV. Mehmet zamanında da Hindistan'a elçi olarak görevlendirilmiştir. Hindistan'a giderken Sayda ve Hasbeya'ya uğramış ve burada amcasının oğlu Ahmet ve Şihaboğulları tarafından karşılanarak kendisinin emir olmasını istemişlerdir. Fakat Hüseyin devletin üzerinde emeğinin çok olduğunu söyleyerek bu teklifi reddetmiştir.²⁹¹ 1102/1691 yılında ise vefat etmiştir.²⁹²

Bu arada Fahrettin'in torunu Mülahha, Şam valisi Küçük Ahmet Paşa ile girdiği mücadeleden muzaffer ayrılarak Sayda, Beyrut, Akka ve Sur şehirlerini yağmalamıştır.²⁹³ Fakat Şam mütesellimi Abdullah Paşa kısa sürede bu isyanı bertaraf etmeye muvaffak olmuştur.²⁹⁴

2.2.7. Fahrettin İsyanının Neden ve Sonuçları

Maanoğlu Fahrettin'in isyanına bu kadar uzun süre göz yumulmasının nedeni daha çok Fahrettin'in takip ettiği siyasetten kaynaklanmaktaydı. İstanbul'daki durumlara göre bazen başkaldırıyor, bazen de itaat ediyormuş gibi görünüyordu. Devletin İran ile çeşitli savaşlarla uğraşmasını ve İstanbul'da o dönemlerde meydana gelen isyanlardan istifade eden Maanoğlu Fahrettin ince siyaseti sayesinde Osmanlı Devleti'nin müdahalesinin gecikmesini sağlamıştır.²⁹⁵

²⁸⁹ Yıldırım, *Çelebi-Zade Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri Tahlil ve Metin*, s. 18.

²⁹⁰ Süreyya, *Sicill-i Osmani*, II, s. 505.

²⁹¹ Baysun, "Ma'n", *İ.A.*, VII, s. 272.

²⁹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 202. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IX, s. 163.

²⁹³ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IX, s. 186.

²⁹⁴ Çelik, *Osmanlı Hakimiyetinde Beyrut*, s. 11.; Sultan Murat'ın Maanoğlu Fahrettin'in kızı Sitti ile evlendiği rivayet edilmiştir. Buna göre Sultan Murat Fahrettin'in idam emrini verdikten sonra Diyarbakır'a hareket etmiş ve simyacı özelliğine sahip olan Sitti ile burada nikahlanmıştır. Fakat daha sonra bu kızın bir simyacı değil, dolandırıcı olduğu anlaşılmış ve nehirde boğdurularak idam edilmiştir. Bu kızın Sultan Murat'a tavsiye eden şeyh de aynı akıbete uğramıştır. Özyalçiner, Adnan, *IV. Murad ve Mirgün Bahçeleri*, İstanbul, 1998, ss. 227-229.

²⁹⁵ Gül, İsmail, *Osmanlı Devleti'nde Sultan IV. Murad Dönemi Yeniçeri İsyanları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2006, s. 41.

Osmanlı Devleti XVII. Yüzyıldan itibaren duraklama devrine girmişti. Ayrıca Osmanlı Devleti içte Celali zorbalarıyla, dışta ise Avusturya gibi düşmanlarla uzun yıllardır mücadele ediyordu. Fahrettin, devletin bu müşkil durumundan istifade ederek başına buyruk hareket ediyordu. Fakat yine de Osmanlı'yı küçümsemiyor ve dikkatli hareket ediyordu. Bu yüzden dikkatleri üzerine çekmemek için vergilerini zamanında ödüyor ve baş kaldırdığı vakitte de, devlette ya saltanat değişikliği meydana geliyor ya da kendisiyle uğraşılmasına fırsat vermeyecek daha müşkil bir durum zuhrediyordu. Mesela; Canbolatoğlu İsyanı'na destek vermesinin en büyük nedeni Urmiye Gölü Savaşı'nda, Osmanlı ordusunun İran karşısında mağlup olması ve İran'ın Anadolu'nun içlerine kadar sokulması neticesinde devletin güç duruma düşmesini fırsat bilmekten başka bir şey değildir.²⁹⁶ İşte Maanoğlu Fahrettin bu fırsatları da değerlendirerek ve Canbolatoğlu isyanı gibi bizatihi içinde yer aldığı faaliyetlerden de ders çıkararak zekice hareket etmeye çalışıyor, bir nevi siyasi dehasını konuşturuyordu.

Yukarıda bahsi geçen hususlar çerçevesinde şöyle bir soru akla gelmektedir. Maanoğlu Fahrettin neden bu kadar kararlı ve asi hareket ediyordu? Basit bir gerekçeden ziyade inandığı bir davası olması gerekirdi. Çünkü Canbolatoğlu isyanına verdiği destekten dolayı daha önce Kuyucu Murat Paşa ile olan hukukundan ötürü kellesini kurtarabilmişken neden arka arkaya isyan faaliyetlerine girişsin ki? Kanaatimizce Maanoğlu Fahrettin'in, ulaşması imkansız dahi olsa yeni bir devlet kurma gibi bir ütopyası mevcuttu. Bazı araştırmacılar da yukarıda ifade ettiğimiz gibi zaten bu durumu ifade etmişlerdir:

Baysun'un ifadesine göre Fahrettin, babasından dolayı Osmanlı'ya karşı kin beslemekteydi. Bu yüzden müstakil bir Lübnan devleti kurma hülyalarına kapılmaya başladı. Bütün faaliyetlerini de bu noktada ortaya koyma gayretine düştü. Bu yüzden defalarca devlete karşı isyan bayrağını açtı. Hatta dış devletlerle işbirliği yapmaktan çekinmedi.²⁹⁷

²⁹⁶ Mantran, Robert, *Osmanlı Tarihi*, Çev. Servet Tanilli, I, İstanbul, 1995, s. 280.

²⁹⁷ Baysun, "Ma'n", *İ.A.*, VII, s. 269.

Philip Hitti ise, II. Fahrettin'in bu kadar asi hareket etmesini üç gayeye bağlamaktadır. Bunlar; Büyük Lübnan Devleti'ni kurmak, Bölgeyi İstanbul'a bağlayan silsilenin son halkasını koparmak ve Lübnan'ı çağdaş ve ileri düzeyde bir belde kılmak.²⁹⁸

Bu manada Ferudun Emecan'ın ifadesiyle modern Lübnan'ın kurucusu olarak Maanoğlu II. Fahrettin kabul edilmektedir.²⁹⁹ Zaten Fahrettin, Hitti'nin bahsettiği büyük Lübnan'ı kurduktan sonra devlet politikası olarak batı yönlü bir politika izleyeceğinin emarelerini daha önce de vermişti. Daha doğrusu Fahrettin, çağdaş ve ileri düzeyde Lübnan ütopyasından kastının batı ve haçlı zihniyeti çerçevesinde şekillenen bir Lübnan olduğunun emarelerini göstermişti. Yerli kalkınmadan ziyade batıdan getirdiği mimarlar, mühendisler, ziraatçiler sayesinde Lübnan'ı emirliği döneminde şekillendirmeye çalıştığından daha önce bahsetmiştik. Ayrıca camileri kiliseye çevirme çabalarından ve devlet kademelerine Mârûnî Hıristiyanları yerleştirdiğinden de bahsetmiştik. Bütün bunlar gösteriyor ki, Fahrettin'i Modern Lübnan'ın kurucusu olarak kabul edersek, Fahrettin'in Modern Lübnan ütopyasından kastının ifade ettiğimiz gibi batı ve haçlı yönünde bir değişim arzu ettiği gerçeği ortaya çıkacaktır. Zaten Traboulsi de, Maanoğlu Fahrettin'in ardı arkası kesilmeyen bu isyanların altında Batı ile olan ilişkilerin yattığını ifade etmektedir.³⁰⁰ Bu minvalde düşünecek olursak Osmanlı Devleti'nde Batı yönlü yenilikçi hareketin belki de ilk temsilcisinin Maanoğlu II. Fahrettin olduğunu söyleyebiliriz.

Emir Fahrettin'in bu çabaları Lübnan bölgesinin ecnebilerin kontrolüne geçişini hızlandırmıştır. Fahrettin'den sonra özellikle yabancı okullar vesilesiyle bölgede misyonerlik faaliyetleri artmış ve bu acı gerçeği Payitaht, 1309/1892 yılında bir mektupta önlem alınacak hususları dile getirirken açıklamak zorunda kalmıştır.³⁰¹

Bu noktada cevaplamamız gereken bir soru daha bulunmaktadır. Maanoğlu Fahrettin halk tarafından nasıl destek bulabildi? Maanoğlu Fahrettin her ne kadar batılı, haçlı ve taklitçi bir zihniyetle hareket etse de bölgesinin kalkınması noktasında

²⁹⁸ Hitti, Philip K., *The Near East in History*, New York, 1961, s. 451.

²⁹⁹ Emecan, "Ma'noğlu Fahrettin", *DİA*, XII, s. 82.

³⁰⁰ Traboulsi, *A History Of Modern Lebanon*, s. 6.

³⁰¹ Söz konusu mektubun içeriği için bkz. Sadawi, Salih, *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, İstanbul, 2013, s. 92.

önemli adımlar atmıştır. Zaten Lübnan limanları Akdeniz ticaretinin önemli limanları arasında yer alıyordu. XIV. yüzyıldan itibaren Venedik ve Cenevizli tüccarların uğrak yeri haline gelen Lübnan limanları, II. Fahrettin zamanında önemini daha da artırmıştır. II. Fahrettin, Toksanalılar ile yaptığı ticari anlaşmalarla bu limanları ithalat ve ihracat merkezi haline getirmiştir. Ekonomiyi modernize etmek için Toksana'dan mühendisler getiren Fahrettin, ipekçiliğin gelişmesi için de Kesrevan gibi kuzey bölgede yaşayan Hıristiyanları işçi olarak çalıştırmak amacıyla Dürzîlerin kontrolündeki bölgelere getirmiştir. Böylelikle bölge kültürel açıdan farklı kimliğe bürünmeye başlamıştır.³⁰² Bu durum ise 1860'lı yıllara gelindiğinde Hıristiyan tebaa olan Mârûnîler ile Dürzîlerin yıllarca süren iç çatışmasına zemin hazırlayacaktır. Fakat Maanoğlu Fahrettin'in bu hamlesi, bulunduğu zaman içinde bölge halkının refah düzeyinin artmasına bir nebze de olsa katkı sağlamıştır. Ayrıca bu dönemde Avrupa da sanayileşmenin artmasıyla birlikte hammadde ihtiyacını karşılamaya çalışan devletler özellikle Lübnan bölgesini ipek ticareti için merkez haline getirmişlerdir. Bu yüzden bu bölgede ulaşım ve depolama gibi gelişmeler göze çarpmıştır ve bu gelişmeler Batı ülkelerinin kontrolünde ilerlemiştir.³⁰³

Özetle Maanoğlu Fahrettin'in yerel kalkınmayı sağlaması ve halkı zenginleştirilmesi, halk tarafında destek görmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle Hıristiyan Mârûnîler ve Dürzîlerden tam destek almaktaydı. Fakat destek veren halk kitlesi olduğu kadar aleyhinde fikirlere sahip guruplar da mevcuttu. Özellikle Şîî ve Sunni guruplar Maanoğlu Fahrettin'in faaliyetlerine karşı olumsuz bakış açısına sahiptiler. Çünkü Maanoğlu Fahrettin, daha önce de ifade ettiğimiz gibi Toksanalılara güzel gözükebilmek için camileri kiliseye çeviriyor, Hıristiyanların devlet kademelerine yerleşmesine öncelik veriyordu. Bu durum ise Müslüman tebaa tarafından tepkiyle karşılanıyordu.³⁰⁴

³⁰² Hafeez, Malik, "Lebanon as an Experiment in Multicultural Interdependence", *Lebanon's Second Republic Prospects for the Twenty-first Century*, ed. Kail C. Ellis, University Press of Florida, Florida, 2002, s. 16.

³⁰³ Ortaylı, İlber, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar", *Osmanlı Araştırmaları*, IV, ed. Halil İnalçık, İstanbul, 1984, s. 90.

³⁰⁴ Taşkesenlioğlu, *Arap Milliyetçilik Hareketleri ve Lübnan Örneği*, s. 26.; Emecen, "Fahrettin Ma'noğlu", *DİA*, XII, s. 81.

Kendisine karşı her ne kadar tepkiler olsa da Lübnan bölgesinde özerk hareket etmesi ve Hıristiyan-Mârûnî ve Dürzîlerden yeterli destek alıyor olması Fahrettin'in isyan etme teşebbüslerine yardımcı olmaya yetiyordu.

Sonuç olarak; Maanoğlu Fahrettin isyanıyla birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan ayaklanmaların içerisinde bağımsızlık gibi bir iddia ile gerçekleştirilen bu ayaklanma da bastırılmış oldu. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Canbolatoğlu ve Maanoğulları isyanını diğer isyanlardan ayıran en önemli husus şüphesiz ki bağımsız bir devlet kurma gayesi gütmeleridir. Kendilerine bu cesareti veren güç ise Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta zafiyetler göstermeye başladığı duraklama evresine girmesidir. Fakat Osmanlı Devleti her ne kadar İran, Avusturya gibi dönemin en güçlü devletleriyle mücadele etse de, ayrıca içte de çeşitli bahanelerle gerçekleştirilen ayaklanmalarla meşgul olsa da, çeşitli devletlerin desteğini almasına ve güçlü bir ordu oluşturmaya rağmen basit hamlelerle Maanoğlu gibi asilerle kolayca başa çıkabileceğini göstermiş oldu.

Osmanlı Devleti her ne kadar yeni bir devlet kurma ideolojisiyle ortaya çıkan bu isyanı kolaylıkla bastırmış olsa da etkisi yüzyıllar süren bir isyan hareketi olma özelliğini taşımıştır. Çünkü Maanoğlu Fahrettin'in yaklaşık 30 yıl süren bu isyan hareketi sürecinde Floransa ile kurulan bağlar sayesinde birçok misyoner; Lübnan, Halep, Şam, Trablusşam bölgelerine gelme fırsatı elde etmişlerdir.³⁰⁵ Fahrettin'in ipek ticaretinin gelişimini sağlaması ve bunu yaparken Hıristiyan aileleri kullanması, bu bölgede gayri Müslimlerin daha da zengin olmasını sağlamış ve sınıf farklılıkları meydana gelmiştir. Bu iki durum ise Osmanlı Devleti'nin sunni kimliğine zarar vermesinin yanı sıra misyonerlik faaliyetleriyle orta doğu bölgesine birçok ajanın yerleşmesine sebep olmuştur. Belki de ilerleyen süreçte Ortadoğu bölgesinin Müslümanlardan oluşan bir nüfusa sahip olmasına rağmen, bu Müslümanların çeşitli devletlerin oyunları ile aldatılarak Osmanlı Devleti'ne sıklıkla isyan etmelerinin altında bu gerçek yatmaktadır. Osman Cilacı da bu gerçeğe kısmen de olsa

³⁰⁵ Karakışla, Mehmet Deniz, *1840-1861 Tarihleri Arasında Cebel-i Libnan'da Dürzi-Mârûnî Çatışması ve Bu Çatışmanın Bölgeye Etkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 2016, s. 73.

“*Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*” isimli eserinde vurgu yaparak Misyonerlerin Ortadoğu bölgesinde ajan gibi çalıştıklarını ima etmektedir.³⁰⁶

2.3. SEYFOĞLU YUSUF

Bu isyanı dış destekli isyanlar içerisinde değerlendirmemizin nedeni dış devletler tarafından desteklenen Canbolatoğlu İsyanı’na yardım etmesinden kaynaklanmaktadır. Yoksa Seyfoğlu Yusuf ileride de değineceğimiz gibi menfaatleri uğruna mücadele eden bir asiden başkası değildir.

Seyfoğulları’nın ataları ve soyu hakkında kaynaklarda detaylı bir bilgiye rastlayamadık. Ancak Maraşlı bir Türkmen ailesi olduğu bilinmektedir. Ulaşabildiğimiz en büyük Seyfoğlu atası Seyfettin Türkmani’dir.³⁰⁷ Muhtemelen de aile ismini Seyfettin Türkmani’den almaktadır. Seyfettin Türkmani 1520’li yıllarda Akka şehrine yerleşmiş ve Trablusşam’da mevcut vali Muhammet Ağa ile rekabet etmiştir. Aile hakkında bazı kaynaklarda Kürt ailesi olduğu zikredilmekle birlikte Arap kökenli olabilecekleri de geçmektedir.³⁰⁸ Bölge halkı tarafından “Al Sife” diye isimlendirilmektedirler. Yusuf Paşa da, Yusuf b. Sife olarak zikredilmektedir.³⁰⁹

Ailenin en bilindik lideri daha önce de bahsettiğimiz ve Canbolatoğlu ve Maanoğlu isyanlarında hem rakipleri hem de müttefikleri olarak karşımıza çıkan Yusuf’tur. Seyfoğlu Yusuf, uzun süre Trablusşam beylerbeyi olarak görev yapmıştır. Kendisi gibi iki oğlu olan Ali ve Asaf’ın da isyan ettiği kaynaklarda ayrıntılı bir şekilde yer almasa da geçmektedir.

Trablusşam şehri günümüz Lübnan’ın Suriye sınırlarına yakın bir noktada yer almaktadır. Bir liman şehridir. Bu şehir de diğer Şam diyarı şehirlerinde olduğu gibi Yavuz Sultan Selim tarafından 922/1516 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Memlükler’e bağlı olarak çalışan ve şehrin idaresine sahip olan Kutbay, Yavuz Sultan Selim’in gelmesiyle şehri Osmanlı Devleti’ne teslim etmiştir. Şam’a bağlı bir

³⁰⁶ Daha detaylı bilgi için bkz. Cilacı, Osman, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara, 2005. s. 36.

³⁰⁷ Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trabulus*, Lübnan, 1987, s. 107.

³⁰⁸ Haşşi, *Ali Paşa Canbulad*, s. 65.; Konyalı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, s. 438.

³⁰⁹ Bayat, Fazıl, “Trablusşam”, *DİA*, XLI, s. 294.

sancak iken 987/1579 yılında müstakil bir eyalet olmuştur. İlk fethedildiği yıllarda Canbirdi Gazali İsyanı dışında XVI. yüzyıl boyunca şehirde sükunet hakim olmuştur. Bu sessizlik XVII. yüzyılın başlarında Halep valisi Canbolatoğlu Ali Paşa'nın isyanıyla bozulmuştur.³¹⁰ Bu isyandan önce XVI. yüzyılın sonlarına doğru Seyfoğlu Yusuf Paşa boş durmayarak çeşitli karışıklıklara sebebiyet vermiştir.

Bu karışıklıklardan birisi 992/1584 yılında Sultan III. Murat'ın ulaşı İstanbul'a doğru emirlik hazinesiyle birlikte giderken Cevn-u Akkar'da Seyfoğlu Yusuf tarafından yağmalanmasıdır. Bu yağmanın üzerine Trablusşam valisi Cafer Paşa, sultan tarafından suçluların cezalandırılması için görevlendirilmiş, O da bölgedeki aşiretleri sıkıştırmaya başlamıştır. Bu sıkıştırmadan Seyfoğlu Yusuf da nasibini alması üzerine Akkar Beldesi'ni yağmalayarak birçok köyü ateşe vermiştir. Cafer Paşa ise Sultan'a durumu anlatarak bölgede Seyfoğlu Yusuf Paşa ve çeşitli Dürzîler'in karışıklık çıkardıklarından bahsedip, Mısır valisi İbrahim Paşa'nın çıkardığı emirle Seyfoğulları ve Lübnanlı Dürzîler'in yağmalamalarına karşı Halep, Şam ve Mısır'dan askerler toplanmaya başlamıştır. Bunun üzerine Cafer Paşa el-Beka Vadisi'ne giderek yağmalamalar hakkında tahkikata başlamıştır. Seyfoğlu Yusuf Paşa bu tahkikattan sonra suçunun ortaya çıkacağını bildiği için dağa kaçmış Cafer Paşa ise tutukladığı yağmacılarla birlikte Trablusşam'a geri dönmüştür.³¹¹

Cafer Paşa yağmacılar arasında temize çıkan isimlerden çeşitli valiler atamıştı. Bunlardan birisi de Emir Muhammet İsaf'tır. Emir Muhammet 1002/1592 yılında Seyfoğlu Yusuf'un Akkar'dan topladığı askerler tarafından öldürülmüştü. Emir Muhammet'in çocuğu olmadığı için nesli kesilmişti. Seyfoğlu Yusuf, öldürdüğü Emir Muhammet'in karısıyla nikahlanmıştı.³¹²

Daha önce devecilik yapan ve sonradan levent olan³¹³ Seyfoğlu Yusuf, Trablusşam'da 1002/1592 tarihinde yönetimi eline geçirmiştir. Seyfoğlu Yusuf burada otoriteyi eline almıştı. Öyle ki artık Şam halkı Seyfoğlu hakkında "*Yusuf, Osmanlı Paşasından bile daha egemen*" demeye başlamıştı. Bu yüzden Osmanlı

³¹⁰ Bayat, "Trablusşam", DİA, XLI, s. 294.

³¹¹ Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trabulus*, s. 108.

³¹² Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trabulus*, s. 108.

³¹³ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, s. 239.

Devleti İskenderun limanını kullanma hakkını Trablusşam'a değil de Halep'e vermiştir. Böylelikle Seyfoğlu Yusuf'un ekonomik olarak güçlenmesinin önüne geçilmek istenmiştir.³¹⁴

1004-1007/1595-1598 yılları arasında Seyfoğlu Yusuf ile Maanoğlu Fahrettin arasında çeşitli mücadeleler yaşanmıştır. Fahrettin tarafından bu mücadelelerde Seyfoğlu Yusuf bozguna uğramıştır. Fahrettin bu çarpışmalar neticesinde Beyrut ve Kesrevan'da hüküm sürse de daha sonra geri çekilerek bölgeyi Seyfoğlu Yusuf'a bırakmıştır. 1009/1600 yılına gelindiğinde ise Seyfoğlu Yusuf, çeşitli entrikalarına devam etmiştir. Mesela bölgenin komutanlarından birisi olan Cav el- Mevran'ı bir pusuyla adamlarına öldürtmüştür.³¹⁵

Otoriteyi iyice ele alan Yusuf Paşa 1011/1602 yılına gelindiğinde de büyük bir katliama neden olmuştur. Yusuf Paşa, Cebba el Büşra'ya baskın yapıp şehri yağmalayan Musa el Harfuş'un üzerine, Baalbek'e 5.000 askeriyle gitmiştir. Şehri ele geçiren Yusuf Paşa, kenti yağmalamış, kadın ve çocuklar hariç yaklaşık 1.000 kişiyi herkesin gözü önünde katletmiştir. Elli gün boyunca şehri elinde tutan Yusuf Paşa Trablusşam'a muzaffer bir komutan edasıyla geri dönmüştür.³¹⁶

Bu tarihten sonra Yusuf Paşa, Canbolatoğlu Ali ve Maanoğlu Fahrettin ile çeşitli mücadelelere girişmiştir. Bu mücadelelerden daha önce bahsetmiştik. İleride de bu mücadeleler hakkında detaya girmeden çeşitli değerlendirmelerde bulunacağız.

Seyfoğlu Yusuf'un vefat tarihi tam olarak bilinmese de Sultan İbrahim devrinde (1640-1648) vefat etmiştir. Fakat bu tarihi Mehmet Süreyya vermektedir. Bazı kaynaklarda ise vefat tarihi olarak 1035/1625 yılı verilmektedir.³¹⁷ Hikmet b. Şerif ise 1034/1624 yılında vefat ettiğini söylemektedir. Ona göre Yusuf Paşa cesur, kuvvetli, kudretli, azametli ve birçok güçlüğe göğüs germiş bir kimsedir.³¹⁸ Mehmet Süreyya'nın tarifine göre ise Seyfoğlu Yusuf yüzü çopur ve hilekar olan birisiydi.

³¹⁴ Demirtaş, Hüseyin, *Celali İsyamları ve Canboladoğlu Ali Paşa İsyamının Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2018, s. 58.

³¹⁵ Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trabulus*, s. 109.

³¹⁶ Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trabulus*, s. 110.

³¹⁷ Bkz. Bayat, "Trablusşam", *DİA*, XLI, 294.

³¹⁸ Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trabulus*, s. 117.

Pek çok mal biriktirip bunları başkalarının yağmalamalarında ele geçmesin diye gömerdi. Ayrıca vefat ettiğinde yaşı yüzü geçmişti.³¹⁹

2.3.1. Seyfoğlu Yusuf'un Canbolatoğlu ve Maanoğlu İsyanlarına Yardımı

Canbolatoğlu Ali Paşa ve Maanoğlu Fahrettin isyanlarını daha önceki bölümlerde incelerken Seyfoğlu Yusuf ile olan irtibatları ve mücadelelerinden bahsetmiştik. Bu yüzden bu konuya çok fazla girmeden Seyfoğlu Yusuf'un kanaatimizce bu mücadelelerdeki gaye ve hedeflerinden bahsetmeye çalışacağız.

Seyfoğlu Yusuf Şam bölgesinin güçlü liderlerinden birisiydi. Fakat bu otorite ve güç Canbolatoğulları ve Maanoğulları tarafından paylaşılmaktaydı. Seyfoğlu Yusuf'un bu bölgede mücadelesi sadece Canbolatoğlu Ali ve Maanoğlu Fahrettin ile olmamıştır. Trablusşam'da iktidarı ele geçirdiği vakitten itibaren diğer eyalet beyleriyle de mücadeleye tutuşmuştur. Hatta Canbolatoğlu Ali Paşa'dan önce aileye liderlik eden amcası Hüseyin Paşa ile dahi mücadele ettiği bir gerçektir.³²⁰

İktidar kimi zaman Canbolatoğlu ailesine, kimi zaman da Seyfoğlu ailesine geçmiştir. Kimi zaman ittifak yapmışlar, kimi zaman da kız alıp vermişlerdir. Fakat aralarındaki sürtüşme hiçbir zaman son bulmamıştır. Seyfoğulları ile Canbolatoğlu ve Maanoğlu aileleri arasındaki sürtüşme en çok Canbolatoğlu Ali Paşa isyan ettiği zaman yaşanmıştır. 1013-1015/1605-1607 yılları arasında defalarca karşı karşıya gelen bu üçlü arasındaki mücadelelerde Maanoğlu Fahrettin ve Canbolatoğlu Ali aynı saflarda yer alarak isyanlarını genişletebilmek için Seyfoğlu Yusuf'un üzerine defalarca gitmişlerdir. Hama, Trablusşam, Şam, Hısnü'l-Ekrad Kalesi gibi yerlerde gerçekleşen savaşlarda Yusuf canını zor kurtarmıştır. En sonunda Canbolatoğlu'nun anlaşma teklifine sıcak bakmış ve neticesinde aralarında anlaşma yapılarak barış sağlanmış gibi gözükmiştir. Aralarında kız alıp vererek bu anlaşmayı kuvvetlendirmeye çalışmışlardır. Neticede Canbolatoğlu Ali Paşa, Seyfoğlu Yusuf Paşa ve Maanoğlu Fahrettin tarafından kurulan bu güçlü ittifak Kuyucu Murat Paşa tarafından bozguna uğratılmış ve Ali Paşa İstanbul'a gönderilmiştir. Maanoğlu Fahrettin ise kaçarak af dilemiş ve eski görevine dönmüştür. Yusuf Paşa da aynı

³¹⁹ Süreyya, Sicill-i Osmani, V, s. 1700.

³²⁰ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan*, s. 72.

şekilde Kuyucu Murat Paşa'dan af dilemiş ve çeşitli vergiler ve asker desteği verme sözüyle birlikte affedilmiştir ve Trablusşam'a geri dönmüştür.³²¹

Seyfoğlu Yusuf mecburiyetten ya da menfaatleri uğruna Avrupa devletleri tarafından yakından takip edilen ve muvaffak olunması arzu edilen, çeşitli desteklerle teşvik olunan Canbolatoğlu isyanına yardım etmiştir. Ne var ki Celali sıfatı taşıyan hiçbir kimseye merhamet etmeyen Kuyucu Murat Paşa yakınlığı dolayısıyla olsa gerek ki Maanoğlu Fahrettin ve Seyfoğlu Yusuf'u affetmiş ve eski görevlerini iade etmiştir. Kanaatimizce Celalilerin kökünü kazımaya niyetli olan Kuyucu Murat Paşa, Seyfoğlu Yusuf'un Oruç Ovası Savaşı'nda fazla direnmemesi ve teslim olmasını da göz önünde bulundurarak affetmiştir. Ayrıca İran üzerine sefere çıkma planları yapan Kuyucu, Seyfoğlu ve Maanoğlu gibi aşiret liderlerinin toplayıcı özelliklerinden faydalanıp asker sayısını da artırmayı planlamış olabilir. Ancak İran seferine çıkmadan önce Kuyucu Murat Paşa'nın ölümü planının ne olduğunu kestiremememize sebebiyet vermektedir. Kaynaklar çerçevesinde düşünecek olursak yakınlığı sebebiyle Seyfoğlu ve Maanoğlu affedilmişlerdir.

Fakat Kuyucu Murat Paşa'nın diğer Celalilere karşı olan affetmez tutumunu Fahrettin ve Yusuf için sergilemeyip merhamet göstermesi ileride Osmanlı Devleti'nin başına dert olacaktır. Maanoğlu Fahrettin'in ne gibi problemlere sebebiyet verdiğini daha önce gözler önüne sermiştik. Aynı şekilde Seyfoğlu Yusuf da devletin başına bela olmuş liderlerden birisidir.

2.3.2. Seyfoğlu Yusuf ve Maanoğlu Fahrettin Arasındaki Münasebetler

1030/1620 yılında Seyfoğlu Yusuf ile Maanoğlu Fahrettin arasında maddi sebeplerden dolayı bir anlaşmazlık çıkmıştır. Bu anlaşmazlık üzerine Fahrettin tarafından Trablusşam kuşatılmıştır. Bu kuşatma üzerine Yusuf Paşa, Şam valisi, çeşitli Arap ve Türkmen aşiretlerinden yardım istemiştir. Yaklaşık 50 gemi Yusuf

³²¹ Topçular Katibi, *Abdulkadir Efendi Tarihi*, ss. 504-510.; Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 175.

Paşa'nın imdadına yetişmiştir. Bunun üzerine Maanoğlu Fahrettin muhasarayı kaldırmak zorunda kalmıştır.³²²

1032/1622'de Yusuf Paşa azledilip yerine Ketenci Ömer Paşa tayin olunduysa da, daha sonra Ömer Paşa Antakya'ya tayin olunmuş ve Yusuf Paşa Trablusşam'da görevine devam etmiştir.³²³ Hikmet b. Şerif, Yusuf Paşa ve Ketenci Ömer ile aralarında gerçekleşen münasebetle ilgili Yusuf Paşa'nın Ketenci Ömer Paşa'dan kaçarak bir haçlı kalesine sığındığını belirtmektedir.³²⁴

Yusuf Paşa görevden alınıp Ketenci Ömer Paşa tayin olduğu vakit şöyle bir hadise meydana gelmiştir. Ketenci Ömer Paşa emirlik mallarına el koyabilmek amacıyla Maanoğlu Fahrettin'den yardım istemiştir. Fahrettin olumlu bir cevap vererek adamlarını yardıma göndermiştir. Ömer Paşa, Fahrettin'in bu jestine karşılık Akkar başta olmak üzere birkaç vilayeti on bin kuruş karşılığında kendisine vermiştir. Fahrettin adamlarını da yanına alarak Trablusşam'a doğru hareket etmişti. Çeşitli şenliklerle karşılanan Fahrettin'in şehre gelmesiyle birlikte Yusuf Paşa akrabalarının yanına, Akkar'a kaçmıştı.³²⁵ İşte Ketenci Ömer Paşa'nın Trablus'a tayin olunup azline kadar geçen süre içerisinde bu hadiseler yaşanmıştır. Zaten kısa bir süre içinde Seyfoğlu Yusuf tekrar valilik görevine dönmüştür.

1033/1623 yılında ise Şam valisi Mustafa Paşa, Seyfoğlu Yusuf'tan Maanoğlu Fahrettin'i öldürmek için yardım talebinde bulunmuştur. Fahrettin isyanında bahsettiğimiz üzere bu tarihlerde Fahrettin dış destekli isyanını açık etmişti. Muhtemelen devlet Fahrettin'e harici bir müdahale ile karşılık vermek için Şam valisi Mustafa Paşa'ya bu işi tevdi etmişti. Mustafa Paşa ise önceden beri Fahrettin ile aralarında düşmanlık olan Seyfoğlu Yusuf'tan yardım istemiştir. Yusuf Paşa 10.000 askerle yardıma koştuysa da Fahrettin durumdan haberdar olmuştur. Bunun üzerine Fahrettin de adamlarıyla birlikte savaş için yola çıkar. Bu haberi olan

³²² Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trabulus*, s. 111.

³²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 160.

³²⁴ Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trabulus*, s. 111.

³²⁵ Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trabulus*, s. 116.

Yusuf Paşa yol değiştirerek Humus'a hareket etmiştir ve savaş olmadan hadise kapanmıştır.³²⁶

Bu arada Yusuf Paşa'nın oğlu Hüseyin Paşa Trablusşam'da vefat etmiştir. Hüseyin'in eşi ise Maanoğlu Fahrettin'in kızıdır. Yani Yusuf Paşa ile Fahrettin aynı zamanda dünyüdürler. Hüseyin vefat edince Fahrettin kızını tekrar geri almak ister. Olumsuz cevap alan Fahrettin kaleyi abluka altına almıştır. Sonuçta sulh sağlanarak problem halledilmiştir.³²⁷

Bu ikili arasında her ne kadar akrabalık bağı olsa da düşmanlık hiçbir zaman son bulmamıştır. Aralarındaki bu düşmanlık devlete zarar verdiği gibi halkı da mağdur ettiği zamanlar olmuştur. Birçok kişinin de katledilmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti ise zaman zaman bu münasebetlerden faydalanmayı bilmiş ve aralarındaki düşmanlığı denge unsuru olarak korumuştur.

2.3.3. Seyfoğlu Yusuf'un İkinci İsyanı

Sultan II. Osman'ın çeşitli hainler tarafından sarayda katledilmesi birçok kimseyi üzüntüye boğmuştur. Bunun neticesinde halkta yaşanan üzüntüyü bahane ederek ayaklanma teşebbüsünde bulunan kimseler olmuştur. İşte bu kimselerden birisi de Erzurum valisi Abaza Mehmet Paşa'dır.³²⁸

II. Osman'ın katledilmesini bahane eden ve intikam alacağını ileri süren Abaza Mehmet Paşa Erzurum'da bir ayaklanma başlatmıştır. Uzun süreli ve Devlet'e çok meşakkat veren bu ayaklanma IV. Murat'ın İran seferi öncesinde bastırılmıştır. Bizim konumuzla alakalı olan kısım ise bu ayaklanmaya Seyfoğlu Yusuf'un Trablusşam valisi sıfatıyla destek vermesidir.

³²⁶ Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trabulus*, s. 117.

³²⁷ Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trabulus*, s. 118.

³²⁸ Abaza Mehmet Paşa'nın Erzurum'da çıkardığı isyan ve devlete verdiği uğraşlar için daha detaylı bilgiler çeşitli eserlerde yer almıştır. Bu eserlerden bizim dikkatimizi çeken hem klasik olması bakımından hem de olayları detaylandırıp incelemesi bakımından Hüseyin Tuği'nin "*Musibetname*" isimli eseri olmuştur. Abaza Mehmet Paşa ile ilgili verdikleri bilgiler için bkz. Hüseyin Tuği, *Musibetname*, Haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara, 2010, ss. 180-210.

Seyfoğlu Yusuf 1032/1622 yılında Abaza Mehmet Paşa'nın isyanından sonra yeniçerileri kendisine düşman addederek katliama girişmiştir.³²⁹ Hammer'in ifadesine göre Yusuf Paşa şahsi menfaatlerini gözeterek isyanını Trablusşam hudutları çerçevesinde gerçekleştirmiştir.³³⁰ Yusuf Paşa kalabalık olan ailesiyle birlikte Şam ve Akka arasındaki bölgeye yerleşmiştir. Hammer'in deyimiyle Cezzar Paşa'nın rolünü oynayarak bu bölgede zora dayanan bir hakimiyet sürmüştür. Seyfoğlu Yusuf'un bölgede en ciddi rakibi Beni Kelb aşireti idi. Bu aşiretin liderleri ise Kasım ve Emir Ali adında iki kardeşti. Seyfoğlu Yusuf Paşa bu aşiretin direncini kırmak için çeşitli entrikalar çevirmeye başlamıştı ve neticesinde Emir Ali'nin eline bir mektubun geçmesini sağlamıştı. Planlı bir şekilde yazılan bu mektup güya Emir Ali'nin kardeşi Kasım'a gönderilmişti. Mektubun konusu Seyfoğlu Yusuf ile Kasım ittifak ederek Emir Ali'nin ortadan kaldırılmasını konu edinmekteydi. Bu komploya kanan Emir Ali ise kardeşi Kasım'ı öldürmüş ve neticesinde kendisi de Kasımın taraftarları tarafından öldürülmüştü. Böylelikle Seyfoğlu Yusuf Beni Kelb aşiretini başsız bırakmayı başarmıştı. Seyfoğlu Yusuf için ise başsız kalan bir aşireti emri altına almaktan daha kolay bir şey yoktu. Böylelikle Seyfoğlu Yusuf'un bölgede kendisine muhalif hareket eden en büyük aşiret yok edilmiş oldu. Aslında bu hadise bizlere Seyfoğlu Yusuf'un ne kadar sinsi bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaya yeterlidir. Zaten kaynaklarda kendisinin çok hilekar birisi olduğu zikredilmektedir. Hammer de Yusuf'u Kuyucu Murat Paşa ile kıyaslayarak şöyle der:

“Vahşilikte ihtiyar Kuyucu Murat Paşa'ya benzerdi. Şu farkla ki Kuyucu, cinayetlerinden korkmayarak bunları alenen itiraf ederdi. Yusuf ise caniyane fiillerini derin bir sır perdesi ile örter, şüphesini çeken şahısların ne suretle ortadan kaldırdıklarına kimse vakıf olamazdı. Yusuf hazinelerini saklamak üzere kuyular kazdırdığı zaman ameleyi öldürmek için katiller tayin eder, son katili de kendi eliyle öldürürdü.”³³¹

³²⁹ Küpeli, Özer, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009, s. 74.

³³⁰ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, s. 238.

³³¹ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, s. 239.

Bu kadar vahşi midir bilinmez ancak sinsiliği ve hileleriyle ön plana çıktığı aşikardır. Zaten bu hileli tavrını Ketenci Ömer Paşa ile olan münasebetlerinde de görmekteyiz.

Yusuf Paşa istiklalini ilan ettikten sonra yeniçerileri bölgesinden uzaklaştırması üzerine Sadrazam Lefkeli Mustafa Paşa, 1031/1622 yılında Ketenci Ömer Paşa'yı Trablusşam valisi olarak Seyfoğlu Yusuf ve Maanoğlu Fahrettin'i bertaraf etmesi için atamıştı. Fakat Yusuf Paşa Sadrazam Lefkeli Mustafa Paşa'nın yerine sadrazam olan Mere Hüseyin Paşa'ya rüşvet vermek suretiyle Trablusşam valiliğini tekrar almıştır.³³² Buna rağmen Seyfoğlu Yusuf Paşa'nın kindar karakteri Ketenci Ömer Paşa'nın peşini bırakmamıştır. Ömer Paşa'yı devlet nazarında suçlu göstermek için çeşitli hilelere başvurmuştu. Ömer Paşa'nın casuslarından birisi düzmece bir haber almıştı. Bu habere göre Yusuf Paşa'nın hazinelerini sakladığı kuyu bir kulede bulunmaktaydı. Ömer Paşa bu kuleye bir baskın düzenleyerek kapısını kırmış fakat kulede kum ve taş dolu sandıklardan başka bir şey bulamamıştı. Casus tarafından aldatıldığını düşünen Ömer Paşa casusunu öldürmüştü ancak bu haber İstanbul'da tam da Yusuf Paşa'nın planladığı şekilde yankı bulmuştu. İstanbul, Ömer Paşa'nın hazineyi ele geçirdiği ve tek şahidi olan casusu da öldürdüğü zannına kapılmıştı.³³³

Aynı şekilde Yusuf Paşa bir Venedik gemisini almak için de benzer hilelere başvurmuştu. Konsolos, Venedik gemilerine el koyan Yusuf Paşa'yı kadınlara şikayet edince konsolosun tercümanını öldürmekle tehdit ederek yanlış tercüme etmesini sağlamıştı. Bu sayede Yusuf Paşa istediğini elde etmiş oldu.³³⁴

³³² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 160.

³³³ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, s. 239.; Ketenci Ömer Paşa ve Seyfoğlu Yusuf arasında yaşanan mücadeleyle ilgili Hikmet b. Şerif eserinde şu bilgilere yer verir: Ketenci Ömer Paşa'dan kaçarak bir haçlı kalesine sığınan Seyfoğlu Yusuf, Halep ve Şam valilerine haber salarak şehrini yağmalayan ve kalesini muhasara altına alan Ketenci Ömer Paşa'ya karşı kendisine yardım etmelerini istedi. Bunun üzerine Halep ve Şam valileri Ketenci Ömer Paşa ve müttefiki Maanoğlu Fahrettin'e giderek Yusuf Paşa üzerindeki muhasarayı kaldırmalarını istediler. Fakat Maanoğlu Fahrettin ve Ketenci Ömer Paşa taviz vermeyerek muhasaraya devam ettiler. Taki Seyfoğlu Yusuf'tan 100.000 kuruş tahsil edinceye kadar. Sonrasında devlet tarafından Seyfoğlu Yusuf'a Trablusşam tekrar iade edilmiştir. Bkz. Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trabulus*, s. 110.

³³⁴ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, s. 239.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Seyfoğlu Yusuf hakkında kaynaklarda çok detaylı bilgiler mevcut değildir. Seyfoğlu Yusuf'un II. Osman'ın katlini bahane ederek gerçekleştirdiği, yeniçerileri katlederek devlet adamlarına yönelik çevirdiği entrikalar nasıl neticelenmiştir bilemiyoruz. Fakat kurnaz olan Yusuf Paşa'nın sadece fırsatlardan istifade etmeye çalışan bir asi ve menfaatleri doğrultusunda hareket eden bir şahıs olduğu elimizdeki bilgilerden ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden aleyhine döndüğü zaman isyanından da çabuk yüz çevirebilmesi normaldir. Daha önce Canbolatoğlu isyanında da işler ters gitmeye başlayınca saf değiştirmişti. İlk önce Şam beylerbeyliğini elde etme sevdasıyla devlet lehine çalışan ve isyana karşı mücadele eden Yusuf Paşa, menfaati doğrultusunda saf değiştirip Canbolatoğlu isyanının öncülerinden olmayı başarmıştı. Öyle zannediyoruz ki siyasi manevraları sayesinde uzunca bir müddet yaşayabilmiş ve sonunda bazı kaynaklara göre 1034/1625, bazılarına göre ise 1640-1648 yılları arasında eceliyle ölmüştür.

Döneme ait kaynakların daha büyük tehlike arz eden Abaza Mehmet Paşa isyanına yoğunlaşması nedeniyle Seyfoğlu Yusuf hakkında ayrıntılı bilgi mevcut değildir. Bunda Seyfoğlu Yusuf'un müstakil bir şekilde değil de, Abaza Mehmet Paşa'nın isyanına dolaylı olarak yardım eden bir konumda baş kaldırısının etkili olduğunu düşünmekteyiz. Yani isyanı farklı farklı değil, Abaza Mehmet isyanı çerçevesinde ele aldıklarından olsa gerek ki, Yusuf Paşa'nın bu isyanına kaynaklar fazla girmemişler, yüzeysel bilgilerle geçiştirmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KİŞİSEL ÇIKARLAR UĞRUNA GERÇEKLEŞTİRİLEN İSYANLAR

Tezimizin ikinci bölümünde değindiğimiz isyanlar doğrudan ya da dolaylı olarak dış devletlerin desteği ve teşvikiyle gerçekleştirilmiş isyanlardı. Bu bölümde ise dış devletlerin desteğiyle değil de, daha çok kaybedilen koltuk, maddi beklenti ve hırs, çeşitli makam ve mevki elde etme arzularıyla gerçekleşen isyanları inceleyeceğiz.

3.1. İPŞİR PAŞA’NIN İSYAN GİRİŞİMİ

Abaza Hasan ve İpşir Paşa birbirleriyle yakın ilişkiler kuran iki asidir. Her ikisi de Halep’te valilikleri esnasında devlete isyan etmişlerdir. Fakat bu isyanları sadece Seyfoğlu Yusuf Paşa, Maanoğlu Fahrettin Paşa ve Canbolatoğlu Ali Paşa’ların isyanları gibi Şam bölgesiyle sınırlı kalmamış bütün Anadolu’yu egemenlikleri altına almaya çalışmışlardır. Yani isyanın yayılışı Orta Doğu bölgesine yönelik seyretmemiş, Payitaht’a doğru seyir göstermiştir. Canbolatoğlu ve Maanoğlu isyanlarından ayrıldıkları nokta ise Abaza Hasan ve İpşir Paşa devleti yıkmak gibi bir gaye gütmemişlerdir. Daha çok isyan gerekçeleri makam ve mevki elde etmeye, halkı sömürmeye yöneliktir.

3.1.1. İpşir Paşa’nın Halep’te İsyani Zemini Araması

İpşir Paşa hakkında Abaza Mehmet Paşa’nın akrabası olduğu kaynaklar tarafından bildirilmiştir. Mehmet Paşa’nın kız kardeşinin oğlu, yani yeğenidir.³³⁵ Yani Abaza olduğu kuvvetli bir ihtimaldir. Ayrıca İpşir Paşa, Abaza Mehmet’e gerçekleştirdiği isyanda da destek vermiştir.³³⁶

Abaza Mehmet ile birlikte ölünceye kadar mücadele eden İpşir Paşa, 1045/1635 yılında Sultan IV. Murat ile birlikte Revan seferine, 1049/1639 yılında ise Bağdat seferine katılmıştır. XVII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise İpşir Paşa

³³⁵ Türkal, Nazife Karaçay, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 24.

³³⁶ Süreyya, *Sicill-i Osmani*, I, ss. 159-166.

devletin ileri gelenleri tarafından dikkate alınıyordu. İpşir Paşa 1056/1646 yılında ise Derviş Mehmet Paşa ile birlikte isyan ederek açıkça ilk isyanını gerçekleştirmiştir. Daha sonra devlet asilere makam vererek isyanı bertaraf etme yoluna gitmiş ve İpşir Paşa'ya da Anadolu Beylerbeyliği verilmişti. Bununla birlikte Kara Haydaroğlu Mehmet'in tedibi için görevlendirilen İpşir Paşa, bunun ardından Vardar Ali Paşa üzerine Serdar tayin olunmuştur.³³⁷

Abaza Hasan Paşa ilk defa huzursuzluk çıkardığı zaman İpşir Paşa Abaza Hasan'ın üzerine gönderilmek istendiyse de, İpşir Paşa buna pek yanaşmak istememiştir. Yerine Karaman'dan Katırcıoğlu Mehmet Paşa atanmıştı.³³⁸ İpşir Paşa, Abaza Hasan ile birlikte hareket etmeye başlamıştı. Siyavuş Paşa sadrazam olunca Abaza Hasan ve İpşir Paşa ile irtibata geçerek isyana son vermelerini istemişti. Fakat Abaza Hasan ocak ağalarının katledilmesini istemiş ve katledilmedikleri takdirde mücadelelerine devam edeceğini bildirmişti. Ocak ağalığını İstanbul'da son verilince İpşir Paşa Bağdat'a vali tayin edilmek istendiyse de İpşir Paşa bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine Siyavuş Paşa'ya İpşir Paşa'nın sadrazam olmak istediği bildirilince Siyavuş Paşa; "*Dağ başında mühür istenmez. Mühre talip ise buraya gelsin*" karşılığını vermişti. Bu arada İpşir Paşa'nın Bursa üzerine yürüyeceği haberleri yayılmaya başlamıştı. Bursa'da savunma tedbirleri alınırken diğer taraftan arabuluculardan Boynu Eğri Mehmet Paşa, Silahtar ağası Parmaksız Hüseyin Ağa ve ocaktan Samsuncu Mustafa Ağalar İpşir Paşa'ya gönderilerek barış sağlanmak istenmişti. Neticede aralarında bir senet yazılıp 200 kişi tarafından imza edilerek barış sağlanmış oldu.³³⁹ Ayrıca kendisine asilikten vazgeçmesi için 1062/1652'de Halep valiliği verilmiştir.

Görev yeri olan Halep'e giden İpşir Paşa, devletin kötü gidişatına son vermek için içten içe sadrazam olmayı arzulamaktaydı. Zaten Halep halkı da adilane yönetimi karşısında arkasında yer alacaktı. Hatta halka bu fikirlerini açmak için

³³⁷ Aktepe, M. Münir, "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler", *İÜEFĐ*, İstanbul, 1970, Sayı: 24, ss. 45-46.

³³⁸ Uluçay, Çağatay, *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, 1944, s. 303,320,321.; Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 24.; İlgürel, "Abaza Hasan", *DİA*, I, s. 11. Bir başka rivayete göre ise Kara Mustafa Paşa isyanı bastırmakla görevlendirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Denктаş, Mustafa, "İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, XXVI, Ankara, 1997, s. 193.

³³⁹ Danişman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, VIII, s. 18.

yemek dahi vermiştir. İleri gelenleri bir yemekte toplayan İpşir Paşa devletin kötü gidişinden rahatsız olduğunu, rüşvetin kalkmadan bu kötü gidişin son bulmayacağını, askerinin fitneden arınması gerektiğini, halkın zulüm gördüğünü dillendirmiştir. Ayrıca vali ve kadıların üç seneden önce azledilmeleri gerektiğinden ve para ayarının düzene konulması gerektiğinden bahsetmiştir. Yemeğe katılanlardan Kuran üzerine el bastırarak talak üzerine yemin alan İpşir Paşa, Bağdat, Erzurum, Diyarbakır, Sivas, Karaman gibi eyaletlerin idarecilerine mektuplar göndererek Maraş'a davet etmiştir.³⁴⁰

İpşir Paşa'dan mektupları alan beylerden Konya beyi Katırcıoğlu'nun verdiği cevap ilginçtir. Çünkü Katırcıoğlu da eski bir eşkıyadır. Şöyle cevap vermiştir:

*“Bakın bire herifler! paşanız beni öldürmek istedi, öldüremedi. Hala böyle suret-i salahda tuğyan etmek ister. Ben dağ başında bir harami iken Hak Teala bana böyle büyük ekmek verdi, asla padişah nusretinden dönmezim ve üzerime gelirse altı bin yarar askerim vardır; derbendleri kapayıp basıp kırarım ve size mektup dahi vermem, cevabım dahi budur; varın istediğiniz gibi söyleyin bire kahbe avrat gidiler”*³⁴¹

Bu cevaptan anlaşıldığı üzere Katırcıoğlu artık eski günlerine tekrar dönmeyi arzu etmemektedir. İpşir Paşa'nın mektubuna diğer beylerin de hemen hemen hepsi olumsuz cevap vermişlerdir. Hükümet ise bu duruma yeni bir isyana sebebiyet vermemek için sessiz kalmayı tercih etmiştir.

İpşir Paşa, devletin zulmettiğinden ve halkın zulüm gördüğünden bahsederek yegane kurtarıcı olarak kendini göstermiştir. Fakat kendi yaptığı zulümler açıkça ortadayken bu şekilde beyleri isyana teşvik etmesi makam ve mevki hırsıyla yanıp tutuştuğunu göstermeye kafidir. Münir Aktepe'nin makalesinde İpşir Paşa'nın her ne kadar Halep'te adilane bir yönetim sergilediğini belirtse de Karaman'da yaptıklarını örnek göstermektedir.³⁴² Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgeler de, İpşir Paşa'nın yaptığı zulümleri rtaya koymaktadır. Mesela; İpşir Paşa Karaman

³⁴⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 276.; Goffman, Daniel, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300–1700*, Çev.: Ülkün Tansel, İstanbul, 2004, s. 239.

³⁴¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 276.

³⁴² Aktepe, “İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler”, *İÜEFĐ*, s. 49.

Beylerbeyi olduğu dönemlerde Ahmet isminde birisinin atına haksız yere el koymuştur. Ahmet'in İstanbul'a şikayette bulunması üzerine İpşir Paşa iftir atarak "İmamı hutbeden zorla indirmiştir" demiştir. Bunun üzerine İstanbul, Ahmet'i haklı bularak mallarının telafisini İpşir Paşa'ya emretmiştir.³⁴³

3.1.2. Eşkivalıktan Sadrazamlığa

1064/1654 yılında sadrazam Mehmet Paşa felç olarak yatağa düştü. Bunun üzerine sadrazamlık görevi için en uygun aday İpşir Paşa gözükmekteydi. Sonuçta Padişah İpşir Paşa'yı sadrazam olarak görevlendirmek istedi. Bunun üzerine Zilkade 1064/Ekim 1654 tarihinde vazifeyi tebliğ etmesi için Halep'e Mirahur Mehmet Ağa gönderilmişti.³⁴⁴ Fakat İpşir Paşa ülkenin içinde bulunduğu vahim durumu bahane ederek, bu durumları düzelttikten sonra İstanbul'a geleceğini söylemiştir.³⁴⁵

İlgürel'in ifade ettiği gibi bu durumda İpşir Paşa'nın Celali olarak isminin çıkması etkili olmuştur. Çünkü İstanbul'a gittiği takdirde işinin kolay halledilmesi mümkündür. Bu yüzden görevi hemen kabul etmekten ziyade oyalanma yolunu tercih etmiştir.³⁴⁶ Solakzade'ye göre de aynı şekilde İpşir Paşa özellikle yeniçerilerden çekinmekteydi. Abaza Hasan Paşa, İpşir Paşa'nın müttefiki olarak Anadolu'da yer alan sipahilerine çeşitli görev vaatlerinde bulunarak İstanbul'a gelmelerini söylemiştir. Böylelikle İpşir Paşa'ya karşı yapılma ihtimali olan bir müdahale girişiminde yeterli destekçilerin İstanbul'da olması sağlanacaktı.³⁴⁷

Bu arada İpşir Paşa da boş durmamış, etrafına destekçi bulabilmek için kendisine yakın olan beylerbeyilere, sancak beylerine, yeniçeri ağalarına ve diğer ileri gelenlere Konya sahrasında toplanmaları için haber salmıştır. İsimleri kütükten silinmiş, ocaktan kovulmuş kapıkulu sipahilerine eski görevlerinin iade edileceğini

³⁴³ BOA, MD, 90, H. No: 180, (1056/1646)

³⁴⁴ Katip Çelebi, *Fezleke*, II, ss. 395-397.

³⁴⁵ Naima, *Naima Tarihi*, II, ss. 395-398.

³⁴⁶ İlgürel, "Abaza Hasan", *DİA*, I, s. 11.

³⁴⁷ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, II, s. 613.

bildirmiştir. Ayrıca paranın ayarını düzelterek, rüşvetin de son bulacağını mektubunda iletmiştir.³⁴⁸

İpşir Paşa devletin kötü gidişatını ancak kendisinin durdurabileceğine öyle inanmıştı ki kendisini Mehdi ile kıyaslayabilecek pozisyona sürüklenmişti. Bu hırsı ve inanmışlığı kendisine şu cümleleri sarfettirmiştir:

“Bu dünya huzur bulursa bizim elimizle gerçekleşir. Devlete düzen verirsek biz veririz. Eğer ahir zamanda bir Mehdi var ise biziz...”

İpşir Paşa İstanbul’un kolayca kabul edemeyeceği bir takım kimseleri başına toplayarak çeşitli görevler vermişti. Şam, Halep, Bağdat gibi önemli eyaletlere kendi yakınındaki adamları yerleştirmişti. Memleketi düzelttikten sonra İstanbul’a geleceğini söyleyen İpşir Paşa, Abaza Hasan Paşa’yı da yanına alarak işlerin idaresi için onu görevlendirmişti. Ayrıca daha önce de Konya’da toplanmalarını istediği ileri gelen kimseler Konya’ya doğru hareket etmişlerdi. Devlet, içinde bulunduğu ekonomik burhanı atlatabilmek için Anadolu’da bulunan mukaataların bir çoğunu, gelecek yıllar olan 1065-1066/1655-1656 yılları da dahil olmak üzere peşin olarak satmış, alınan paraları ise hazinenin çeşitli masrafları için değerlendirmişti. Durum bu iken İpşir Paşa sadrazamlık mührüne güvenerek çeşitli illerde 1065/1655 yılından itibaren geçerli olmak üzere zengin ve nüfuzlu ailelere bütün Anadolu’nun mukaatalarını satmıştı.³⁴⁹ Devletin içinde bulunduğu ekonomik burhan ve birçok isyanın nedeninin de ekonomik sebepler olduğu bilindiğine göre İpşir Paşa’nın bu hamlesi çok tehlikeli gözükmektedir.

İpşir Paşa’nın bu hamlesine karşı da zaten devlet erkanı seslerini yükseltmeye başlamıştır. İtirazlarını dillendiren devlet ricali ne pahasına olursa olsun sadrazamlık mührünün İpşir Paşa’dan alınması gerektiğini Padişah IV. Mehmet’e iletiler. Sultan da İpşir Paşa’dan pek memnun olmadığı halde, İpşir Paşa’nın İstanbul’daki destekçisi konumunda olan Kaptan Murat Paşa, aksi sesleri susturabilmek için İpşir Paşa’nın görevden alınmasının isyan başlatılabileceğini söyleyerek sultanı kararından vazgeçirmişti. Kaptan Murat Paşa’nın bu şekilde davranmasının asıl nedeni

³⁴⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, ss. 272-274.

³⁴⁹ Aktepe, “İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler”, *İÜEFĐ*, s. 50.

muhtemeldir ki İpşir Paşa'yı bir şekilde bertaraf ettikten sonra mührü kendisinin alabilmesi için zemin oluşturma çabasıdır.

3.1.3. İpşir Paşa'nın İstanbul'a Hareketi ve İdamı

Konya'ya gelen İpşir Paşa İstanbul'a mektup göndererek kış şartları nedeniyle İstanbul'a gelemeyeceğini, kışı Konya'da geçirdikten sonra bahar aylarında İstanbul'a gelebileceğini bildirdiyse de İstanbul bu mektuba olumsuz karşılık vererek hemen Payitaht'a gelmesini istemiştir.

Melek Ahmet Paşa, İpşir Paşa'nın İstanbul'a gelmesini ikna etmesi için Evliya Çelebi'yi İpşir Paşa'nın yanına gönderir.³⁵⁰ Evliya Çelebi beş günde İstanbul'dan Konya'ya varır. Konya'da toplanan kalabalığı gören Evliya Çelebi hayrete düşerek kalabalığın sayısını Allah bilir demektedir. Bu kalabalığın içinden dört saatte geçtiğini bildiren Evliya Çelebi, İpşir Paşa'nın yanına götürmesi için Abaza Hasan'ın yanına gider. Evliya Çelebi devamla İpşir Paşa'nın çadırına girince Afrasiyap çadırına girdiğini zannettiğini belirterek biraz da abartılı olsa da çadır kapısından İpşir Paşa'nın huzuruna varıncaya kadar takatsız kaldığını belirtir.³⁵¹ İpşir Paşayla selamlaşan Evliya Çelebi, Melek Ahmet Paşa'dan getirdiği mektubu Paşa'ya verir.

Evliya Çelebi Konya'da yedi gün kalmış ve İpşir Paşa'nın özellikle ocak ağaları hakkındaki çekincelerini gidermeye çalışmıştır.³⁵²

Sonuçta İpşir Paşa İstanbul'a gelmiş, İstanbul'a gelme haberini alan ileri gelenler ise paşa henüz İzmit'te iken korkularından hediyeler ve rüşvetler göndermeyi ihmal etmemişlerdir. İpşir Paşa'dan çekinen bazı guruplar ise zaten var olan tansiyonu "*İpşir askerleriyle gelip yeniçerileri kıracak*" sözleriyle yükseltmek istemişlerdir. Yeniçeriler de İpşir Paşa'dan çekinerek İstanbul'a hareket ettiler.

³⁵⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, III, İstanbul, 2006, s. 652

³⁵¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, III, s. 653.

³⁵² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, III, s. 654.

Neticede 18 Rebiulahir 1065/25 Şubat 1655 tarihinde Melek Ahmet Paşa Üsküdar'a giderek İpşir Paşa'yı İstanbul'a gelmeye ikna etmiştir.³⁵³

Aktepe'nin ifadesine göre İpşir Paşa nezaketten anlamayan, kaba, rüşvet ya da hediye almadığı kimseye devletin ileri gelenlerinden birisi dahi olsa iltifat etmeyen, alttan almasını bilmeyen bir mizaca sahi kimsedir.³⁵⁴ Dolayısıyla bu karakterdeki bir şahıs da elbette ki bazı kimselerin huzursuzluk duymasına neden olacaktır.

İpşir Paşa neticede ikna olarak Abaza Hasan ve binlerce sipahi ile İstanbul'a gelmiş ve sadaret makamına kurulmuştur.³⁵⁵ İpşir Paşa İstanbul'a gelirken çok güvendiği Seydi Ahmet Paşa'ya³⁵⁶ Anadolu Eyaleti idaresini vermiştir. Seydi Ahmet

³⁵³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, III, s. 657.

³⁵⁴ Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler", *İÜEFĐ*, s. 51.

³⁵⁵ İlgürel, "Abaza Hasan", *DİA*, I, s. 11.

³⁵⁶ Seydi Ahmet Paşa Çerkez asıllıdır. Saraya Kara Ahmet Paşa'nın kölesi olarak girmiştir. Sarayda iken bir kaza neticesinde bir ağanın ölümüne neden olmuştur. Bu sebepten dolayı saraydan uzaklaştırılarak Maraş sancak beyliğine görevlendirilmiştir. (1064/1654) Maraş'a giderken henüz yeni vezir olan İpşir Paşa ile tanışır ve İpşir Paşa kendisini çok sever. İpşir Paşa Seydi Ahmet Paşa'ya; senin gibi cesur birisine Maraş beyliği azdır diyerek saflarına almış ve Anadolu valiliğini Seydi Ahmet'e vermiştir. Kendisine de İstanbul'a götüremediği sekbanlarını teslim ederek herhangi bir ters gidişatta kullanılması için sahip çıkmasını tembihlemiştir. Seydi Ahmet Paşa Anadolu valisi iken İpşir Paşa'ya güvenerek Kütahya halkına zulmetmeye başladı ve bahanelerle istediği kişilerin mallarına el koymaya başladı. İpşir Paşa'nın bunları hoş besle ve tok tut tembihlerini yerine getirmeyen Seydi Ahmet hakkında halk, İstanbul'a şikayetleri iletmeye başladılar. Hatta İstanbul' giden halktan bir kısmı İpşir Paşa'nın atının yularından tutarak bu zalimi bizim başımıza sen musallat ettin diyerek Padişaha şikayet etmişlerdir. Bu şikayetler üzerine Padişah, Seydi Ahmet'i Çanakkale Boğaz'ı muhafazasına atamış ve Seydi Ahmet'te burada özellikle Venedikliler'e karşı başarılı bir duruş sergilemiştir. Bu başarılarından dolayı Seydi Ahmet' Karaman valiliği verilmiştir. Seydi Ahmet Karama'a doğru harekete geçerken Abaza Hasan İpşir Paşa'nın katlinden dolayı ayaklanmıştı. Ve İpşir Paşa'nın nasıl öldürüldüğüne dair Seydi Ahmet'e mektup göndermişti. Bu mektubu öğrenen ve bu sırada Konya'da bulunan Kürt Mehmet, korkup Seydi Ahmet Paşa'nın Konya'ya gelişini engellemek için Konya ahalisini toplayarak Seydi Ahmet'in ne derece zalim olduğundan bahsetmiştir. Konya halkı ise bu sözlerden yola çıkarak 3000 sipahi toplamış ve Seydi Ahmet'e mektup göndererek kendisini Konya'da istemediklerini belirtmişlerdir. Bunun üzerine mektubu alan Seydi Ahmet, hiddetlenip mektubu tekrar iade etmiştir. Abaza Hasan'dan yardım isteyerek Konya kalesini kuşatan Seydi Ahmet, Kürt Mehmet'in askerleriyle karşılaşarak bozguna uğratmış, Kürt Mehmet ve askerleri kaleye sığınmak için kaçışırken Seydi Ahmet eline geçirdiği sekbanları öldürmüştür. Fakat kalenin kapısı kapatılarak Kürt Mehmet savunmaya çekilmiştir. Bu sırada durumdan haberdar olan İstanbul, bir mektupla Seydi Ahmet Paşa'yı Halep Eyaleti'ne görevlendirmiştir. Abaza Hasan'a da Türkmen Voyvodalığı verilerek isyan etmesi önlenmiştir. Kürt Mehmet Abaza'ya Türkmen Voyvodalığının verildiğini öğrenince Konya'dan çıkarak Halep'e varmış ve azledilen valiyi tutarak devletin Seydi Ahmet'e olan kininden ve öldürmek için bahane aradığından bahsederek kıskırtmıştır. Aynı durumu Halep halkına da arzetti. Halk azledilen valilerine sahip çıkarak Seydi Ahmet'i şehre sokmamaya karar verdi. Sonuçta Seydi Ahmet yine Abaza'dan yardım isteyerek Halep'i kuşatmıştır. İki ay kuşatma altında kalan Halep, Seydi Ahmet'in Sivas valiliğine atanmasından sonra rahat nefes almıştır. Dört beş ay kadar Sivas valiliği yapan Seydi Ahmet, daha sonra Silistre valiliğine tayin olunmuştur.

Paşa ise Anadolu'da adet olduğu üzere yerine bir mütesellim görevlendirmiştir. Bu mütesellim ise halka çok zulüm etmiştir. Zulümden bıkan halk İstanbul'a şikayet mektupları göndermeye başlamıştır. Hatta Seydi Ahmet Paşa, yolda mütesellimini şikayet için İstanbul'a giden bir gurup kimseye rast gelmiş ve bunları hapsederek işkenceye tabi tutmuştur.

Halkın şikayetlerinin İstanbul'a yoğun bir şekilde ulaşması neticesinde zaten haz duyulmayan bir Paşa figürü olan İpşir Paşa, sadarete kaldığı altı ayın sonunda IV. Mehmet tarafından idam emri verilerek 4 Recep 1065/10 Mayıs 1655 tarihinde öldürülmüştür.³⁵⁷ Sarayda boğulan İpşir Paşa'nın cesedi Çarşıkapısı'nda eski efendisi Kemankeş Kara Mustafa Paşa türbesi haricinde defnedilmiştir; öldüğü sıralarda elli yaşlarındaydı.³⁵⁸

İpşir Paşa'nın öldürülmesinde Kaptan Murat Paşa'nın da rolü olduğu rivayetlerde yer almıştır. Buna göre Kaptan-ı Derya Murat Paşa, Kürt Mehmet'i teşvik etmiş, Kürt Mehmet de Yeniçerileri teşvik ederek bir isyanın çıkmasına neden olmuştur. Bu isyan neticesinde ise İpşir Paşa öldürülmüştür. Çünkü Kaptan-ı Derya Murat Paşa, İpşir Paşa'dan sonra sadarete kendisinin geçeceğinden emindir.³⁵⁹ Bu yüzden İpşir Paşa'nın sadarettten azledilmesi ve mümkünse idam edilmesi için tertiplerde bulunmuştur.

Solakzade'ye göre ise İpşir Paşa'nın çeşitli görev verme vaatleriyle kendisini korumaları için İstanbul'a getirdiği sipahilerin aradan vakit geçmesine rağmen herhangi bir görev alamamaları üzerine yeniçerilerle anlaşarak İpşir Paşa'nın üzerine gittiğini kaydetmektedir. Buna göre bu sipahiler 3 Recep 165/9 Mayıs 1655 tarihinde yeniçerilerle anlaşarak Orta Camii çevresinde toplandılar.³⁶⁰ Buna mukabil İpşir

Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, ss. 276-278.; Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, ss. 26-31.; Solakzade, *Solakzade Tarihi*, II, ss. 616-619.

³⁵⁷ Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler", *İÜEFĐ*, s. 52.; İpşir Paşa ile ilgili diğer belgeler için bkz. Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler", *İÜEFĐ*, ss. 53-58.

³⁵⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 409.

³⁵⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 240.

³⁶⁰ İ sazade'nin "*Tarih*" isimli eserinde bu isyan Murat Paşa'nın kişisel menfaatleri yüzünden Kürt Mehmet Paşa'yı teşvikiyle gerçekleşmiştir. Yani kalabalığı At Meydanı'na toplayan ve İpşir Paşa'nın sarayına baskın veren Kürt Mehmet Paşa'dır. İ sazade, *Tarih*, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul, 1996, ss. 16-18.

Mustafa Paşa da vezir ve ulemayı sarayında topladı. İstişare için toplanan bu heyetin varlığı yeniçeri ve sipahileri rahatsız ederek Paşa'nın kendilerini ortadan kaldırmak amacıyla bir toplantı gerçekleştirdiğini düşündüler. Bunun üzerine savaş aletleriyle İpşir Paşa'nın sarayına hücum ederek talan ettiler. İpşir Paşa'nın haremine kadar giren asiler sarayı yağmaladılar. Asiler bu gece de dağılmayıp Orta Camii'nde beklemeye devam ettiler. Amaçları Şeyhülislam ve İpşir Paşa'yı öldürmektir. Bunun için Padişaha birkaç sefer haber yolladılar. Asilerin durmayacağını gören İpşir Paşa ise Padişaha giderek fitne ve fesadın daha da büyümemesi için sadaret mührünü teslim etti. Bunun üzerine Murat Paşa sadrazam oldu. Asiler isteklerinden vazgeçmeyince İpşir Paşa idam edildi. Naşı cephane önüne bırakıldı ve başı kesilerek At Meydanı'na getirildi. Üç günlük teşhirden sonra cesedinin parçaları toplanarak Kara Mustafa Paşa türbesi dışına defnedildi.³⁶¹

İpşir Paşa her ne kadar birçok eşkıyanın zulümlerine engel olmuş olsa da kendisi de isyan etmekten geri durmamıştır. Makam ve mevki hirsından olsa gerek ki İpşir Paşa, Halep valisi olduğu dönemde adilane bir yönetim tarzını benimse de vezir olabilmenin yolunu bu adilane tutumunun devamında değil, devlete karşı isyan teşebbüsüyle bir göz dağı verme yolunu tercih etmesi devletin tepkisine neden olmuş ve belki de bertaraf edilebilmesinin kolaylaşması için kendisine sadrazamlık rütbesi verilmiştir. Halep'te halkın kendisine teveccüh göstermesini fırsat bilerek Halep merkezli olan fakat diğer bütün beyleri de çeşitli kılıflarla başkaldırısına ortak etmek isteyen İpşir Paşa sonunda idam edilmiştir.

Bizim açımızdan İpşir Paşa isyanının önemli olan tarafı incelediğimiz isyanlar içerisinde isyan etmesine rağmen sadrazamlık rütbesi verilen bir paşa olmasıdır. Ayrıca Abaza Hasan ile olan yakın münasebetleri de bizim için ayrı bir öneme sahiptir.

³⁶¹ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, II, ss. 614-615.

3.2. ABAZA HASAN PAŞA’NIN İSYANI

Abaza Hasan meşhur Erzurum Valisi Abaza Mehmet Paşa’nın oğludur.³⁶² Bazı kaynaklarda ise kardeşi olarak zikredilmiştir.³⁶³ Ayrıca Abaza Hasan, İpşir Paşa’nın kuzenidir. İpşir Paşa’ya yaveri diyebileceğimiz kadar yakın bir şahıstır. Başlattığı isyan belki de Celali isyanların en büyüğü niteliğindedir. Hatta Mücteba İlgürel, en büyük Celali isyan olarak adlandırmıştır. Abaza Hasan Paşa iki sefer büyük isyan başlatmıştır. Bunlardan ikincisi en büyüğü ve tesirli olanıdır. Tabii ki Abaza Hasan Paşa’yı isyana teşvik eden çeşitli amiller de vardır. Özellikle akrabası olan ve yandaşı olduğu İpşir Paşa’nın idam edilmesi bu amillerden en büyüğü olsa gerekir.

Abaza Hasan, Halep valisi iken başlattığı ikinci isyanı neticesinde Halep’te otuz bir lider ile birlikte katledilmiştir. Bizim konumuzu ilgilendiren kısmı ise Halep şehrinin bir isyan merkezi olarak kullanılmasından ziyade bu sefer isyanın bastırıldığı bir şehir konumunda karşımıza çıkmasıdır. Daha önce bahsettiğimiz Canbolatoğlu, Seyfoğlu, Maanoğlu ve İpşir Paşa isyanlarının başlama noktası Şam bölgesi iken Abaza Hasan Paşa’nın isyanı ise İstanbul civarında başlayarak Halep’e kadar gelmiş ve Halep’te Abaza Hasan’ın öldürülmesiyle birlikte sona ermiştir.

Abaza Hasan Paşa’nın isyanının Halep’te sonuçlanması ve burada katledilmesine değinmeden önce Paşa’nın katledilmesine sebep olan isyana teşvik eden unsurlar ve isyanın dayanaklarından bahsetmek yerinde olacaktır.

3.2.1. Abaza Hasan’ın İlk İsyani

Abaza Hasan Paşa, IV. Mehmet tahta yeni geçtiği zamanlarda asi olan Kara Haydaroğlu’nu yakalayarak İstanbul’da idam edilmesini sağlamıştır. Kara Haydaroğlu devlette huzuru bozan isyanlardan birisidir.³⁶⁴ Konumuzun kapsamında olmadığından dolayı ayrıntılara değinmeyeceğiz.

³⁶² Faruki, Süreyya, “Krizler ve Değişim”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalçık, II, İstanbul, 2017, s. 550.

³⁶³ Gökhan, İlyas, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*, Kahramanmaraş, 2011, s. 249.

³⁶⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, III, s. 356.

Kara Hasanoğlu isyanında gösterdiği başarılarından dolayı Abaza Hasan'ı sadrazam Sofu Mehmet Paşa tarafından üç yıllığına yeni İl Türkmen Ağalığı görevine getirmiştir. Bu vazifesinden doğan yükümlülükleri yerine getiren Abaza Hasan, üzerine düşen vergileri devlete ödemiştir. Sofu Mehmet Paşa'nın azledilmesinden sonra yeniçeri ocağı ağalarından olan Bektaş Ağa ve bazı ağalar anlaşarak Türkmen İl Voyvodalığını Abaza Hasan'dan aldılar. Yerine ise Deli Birader Damadı Ak Ali getirildi.³⁶⁵ Bu haberi alan Abaza Hasan, 300 adamıyla olanları anlamak için 1061/1651'de İstanbul'a geldi. Çünkü görevini yerine getiren ve vergilerini ödeyen Abaza Hasan, azledilmesine bir mana veremiyordu. Ayrıca devlet hazinesinden 60.000 kuruş alacağı bulunuyordu. Melek Ahmet Paşa ile görüşen Abaza, bu yapılanların bir haksızlık olduğunu dillendirmiştir. Melek Ahmet Paşa ise sabretmesini ve alacağını temin edebileceğini bildirerek tavsiyelerde bulunmuştur.³⁶⁶

Bunun üzerine Abaza Hasan isyan ederek İstanbul'a ulufelerini almak için gelen ve boşa gezen sipahileri çevresinde toplamaya başlamıştır. 1000 kadar sipahi ile Üsküdü'ra geçen Abaza Hasan Paşa, kendine itaat etmeyenleri cezalandırdığı gibi ocak ağalarına rağmen yeniçerileri idam etmeye başlamıştır.³⁶⁷

Abaza Hasan Üsküdar'da iken Devletten Konyalı Hasan, Kör Mehmet, Cudi Yusuf, gibi kimselerle birleşerek İstanbul'a haber gönderip Sarı Katip, Deli Birader, Gadde Mehmet'in başlarının kesilmesini istedi.³⁶⁸ Abaza Hasan Paşa'ya bilenen Bektaş Ağa ise bunu fırsat bilerek çeşitli ağalarla birlikte Melek Ahmet Paşa'ya gelerek Abaza Hasan'ın asi olduğunu ve idam edilmesi gerektiğini bildirmişlerdir.³⁶⁹

Abaza Hasan'a talep ettiği 60.000 kuruş yerine 30.000 kuruş gönderilerek eyaletine gitmesi tembihlendi. Fakat Abaza, “*gideceğim yerin halkına acımıyorlar mı?*” diyerek tehdit vari cümleler kullandı. Bunun üzerine “*buradan gitsinler de, isterlerse Anadolu'yu ateşe versinler*” karşılığı İstanbul tarafından verildi. Zuhuri

³⁶⁵ Aktepe, “İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler”, *İÜEFĐ*, s. 55.; Katip Çelebi, *Fezleke*, II, s. 371.; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, III, 357.; İlgürel, “Abaza Hasan”, *DİA*, I, s. 11.

³⁶⁶ Danışman, Zuhuri, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, X, Zuhuri Danışman Yayını, İstanbul, 1965, s. 16.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 317.

³⁶⁷ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, II, s. 601.

³⁶⁸ Danışman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, X, s. 16.

³⁶⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, III, s. 358.

Danışman bu tepkiden yola çıkarak devlet erkanının ne derece şursuz ve halkı düşünmeden hareket ettiği yorumunda bulunmaktadır.³⁷⁰

Yeni İl Türkmen Voyvodası olan Ak Ali Ağa ise can endişesinden dolayı yeni görevini almaya gidemez. Boş kalan bu ağalığa ise Hanifi Halife ve Daşnik İmirza ağalar geçmek için çaba sarfederler. Bozulan bu dengeden sonra menfaat peşinde koşan kimseler birer birer meydana çıkmaya başlamıştır. Bektaş ağa ve yanındaki diğer ağalar Melek Ahmet Paşa'nın yanına gelerek Abaza Hasan'ın Celali olduğundan ve İpşir Paşa ile birleşirse isyanın daha da büyüye bileceğinden bahsederler. Bunun üzerine Evliya Çelebi'nin ifadesiyle Melek Ahmet Paşa:

“Bre adamlar! Hasan Ağa'dan ders almadınız mı? Hazineye yetmiş kese vermişken, ömür boyu verilen görevini elinden alıp, layık olmayana verdiniz. O da almaktan korktuğundan, padişah hizmeti ortada kaldı. Göz göre göre adamı celali ettiniz. Şimdi de bunu Hanifi Halife'den ne istersiniz? Vallahi yakın zamanda ben de sizin ateşinize yanarım. Amma sizler yanıp kebab olursunuz.” demiştir.³⁷¹

Bu arada Abaza Hasan Paşa İzmit'e geçip adam toplayarak Bolu'ya ulaşır. Bolu'da atlı sayısı 3.000, Osmancık'a vardığında ise 5.000'e ulaşmıştır. Abaza Hasan topladığı adamlarla geçtiği güzergahlarda adeta terör estiriyor, yağmalar yapıyor, devlet ricalinden rast geldiklerini öldürüyordu. Hatta Kastamonu taraflarında yakaladığı yeniçerilerin burun ve kulaklarını keserek öldürüyordu.³⁷² Devlet Abaza Hasan'ın bu faaliyetlerini durdura bilmek için bu aşamada Sivas valisi olan İpşir Paşa'yı görevlendirmek istediye de daha önce belirttiğimiz gibi İpşir Paşa bu görevi her ikisinin de Abaza kökenli oldukları düşünüldüğünde Abaza Hasan'a yakınlığından olsa gerek ki kabul etmekte tereddüt göstermiştir. Bunun üzerine yerine 1061/1651 yılında Katırcıoğlu Mehmet Paşa serdar tayin olunmuştur.³⁷³ Kısa süre içerisinde de İpşir Paşa Abaza Hasan ile birleşerek ittifak etmiştir. Bu ittifakla birlikte asker sayısı 30.000 civarına yaklaşmış ve devlet için ciddi bir tehdit unsuru olmuştur.

³⁷⁰ Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, İlk Adım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Samsun, 2017, s. 5.; Danışman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s.16.

³⁷¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, III, s. 359.

³⁷² Danışman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s.17.

³⁷³ İlgürel, “Abaza Hasan”, *DİA*, I, s. 11.

Abaza üzerine serdar tayin olunan Katırcıoğlu Aksaray civarında Abaza Hasan'ı sıkıştırırsa da saldırısından bir netice elde edememiştir. Gücünü her geçen gün artıran bu ittifaka karşı İpşir Paşa'nın Sadrazam olmasını arzu eden beyler de saf değiştirerek belki de zorunluluktan dolayı isyana katılmışlardır.³⁷⁴ Yağmalayarak Ankara'ya kadar gelen Abaza Hasan eski kadı Kaderoğlu Mehmet ile de anlaşarak kaleyi ele geçirme planları yapmaya başlamıştır.

Abaza Hasan ve adamları elde ettiği güçten dolayı İstanbul'da kendilerine rakip addettikleri ve bu olayların müsebbibi olarak gördükleri kimselerin idam edilmesini istemişlerdir. Padişah bu isteklerini kabul ettiyse de Melek Ahmet Paşa buna itiraz etmiştir. Bu arada Siyavuş Paşa kubbe veziri olarak tayin olundu. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Abaza ve İpşir Paşa el altından haber yollayarak Siyavuş Paşa'nın sadrazam olması gerektiğini bildirdiler ve bu doğrultuda faaliyetlere başladılar. Sonuçta Siyavuş Paşa sadrazamlığa tayin olunmuştur.³⁷⁵

Siyavuş Paşa sadrazam olur olmaz Abaza Hasan'a haber salarak isyan hareketinden vazgeçmesini istemiştir. Boynu Eğri Mehmet Paşa'yı aracı olarak gönderen Siyavuş Paşa, Abaza Hasan'ın isyandan vazgeçmesi halinde istediği bir eyalete vali olarak görevlendirileceğini bildirdi. Neticede uzlaşma sağlanmış ve İpşir Paşa'ya daha önce de bahsettiğimiz gibi Halep valiliği, Abaza Hasan Paşa'ya da Türkmen Ağalığı verilmiştir. Huart, Abaza Hasan'ın kısa süreliğine bu arada hapiste yattığını belirtir. Buna göre Bahayi Efendi'nin şeyhülislamlığa gelmesiyle birlikte hapisten kurtulmuştur.³⁷⁶

Böylelikle Abaza Hasan'ın başlattığı ve devleti büyük sıkıntıya sokan birinci isyan 1061/1651 yılının sonunda bitmiş oldu. İlgürel'in yorumuna göre Abaza Hasan ve İpşir Paşa geleceklerinin karanlık olduğunu fark etmiş olacaklar ki daha fazla kapı halkı besleyerek, halka zulmetmeye devam etmişlerdir.³⁷⁷

³⁷⁴ Katip Çelebi, *Fezleke*, II, 371.; İlgürel, "Abaza Hasan", *DİA*, I, s. 11.

³⁷⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, III, s. 359.

³⁷⁶ Huart, C. L., "Abaza Hasan", *İslam Ansiklopedisi*, I, ss. 5-6.

³⁷⁷ İlgürel, "Abaza Hasan", *DİA*, I, s. 11.

3.2.2. Abaza Hasan'ın İkinci İsyanı

Daha önce bahsettiğimiz gibi İpşir Paşa 1065/1654 yılında sadrazam olunca yanına Abaza Hasan'ı da alarak İstanbul'a gelmiştir. Altı ay sadrazamlıkta kalabilen İpşir Paşa idam edilerek cezasını bulmuştur. İpşir Paşa'nın emrinde bulunan binlerce sekban idamla birlikte Anadolu'ya kaçışmışlardır.

Abaza Hasan, anlaşıldığı üzere İpşir Paşa'nın yakın müttefikiydi. Bunda elbette ikisinin de Abaza kökenli olmasının ve ortak menfaatlerinin etkisi söz konusudur. Abaza Hasan İstanbul'da İpşir Paşa'nın yakın adamlarından ve danışmanlarından birisidir. İpşir Paşa'nın idamına da en çok karşı çıkanlardan birisi Abaza Hasan Paşa'dır. Kendisine ait yaklaşık 2000 tüfekli askeri vardı. Her ne kadar Kürt Mehmet Paşa tarafından bu askerlerin bir kısmı ikna edilerek saf değiştirseler de, Abaza Hasan yaklaşık 1000 askeriyle İpşir Paşa'nın idamı üzerine Anadolu'ya geçmiştir.

İşte Abaza Hasan Paşa'nın ikinci ve en büyük isyan serüveni bu şekilde başlamış oldu. Abaza Hasan isyanının bizi ilgilendiren tarafı ise isyan serüvenine Köprülü Mehmet Paşa'nın Abaza Hasan'ı elinde bulundurduğu silah ve asker bakımından gücü dolayısıyla Halep valiliğine ataması ve burada isyanın asıl alt yapısının şekillenmesinden dolayıdır.³⁷⁸ Yani Abaza Hasan'ın başlattığı bu ikinci isyan bizim asıl konumuzu teşkil etmektedir.

3.2.3. Abaza Hasan'ın Anadolu'da Faaliyetleri

Seydi Ahmet Paşa'dan dipnotta bahsettiğimiz kısımda belirttiğimiz gibi İstanbul'dan Anadolu'ya hareket eden Abaza Hasan Paşa'nın isyanının önüne geçilmesi amacıyla 1065/1655'te Türkmen Voyvodaları kendisine verilmiştir. Bu görevinde bir yıl kalan Abaza Hasan, daha sonra Diyarbakır valiliğine tayin olunmuştur. 1067/1657 yılında ise Halep valiliğine tayin edildi.³⁷⁹

³⁷⁸ İlgürel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ateşli Silahların Yayılışı*, s. 312.

³⁷⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 336.

Bu sırada sadarete Köprülüler dönemi başlamış ve Köprülü Mehmet Paşa vezir olmuştu. Vezir olduktan sonra hareketlerinden şüphe ettiği Abaza Hasan Paşa'nın yanına gitti. Abaza Hasan da bundan cesaret alarak diğer valileri de peşine takma düşüncesinden dolayı Konya'da toplanılması için mektuplar gönderdi. Toplantının amacı ise Köprülü Mehmet Paşa'yı bertaraf etmektir. Bu davete Şam valisi Tayyar Paşaoğlu Ahmet Paşa, Anadolu beylerbeyi Can Mirza Paşa ve bunlardan başka Ankara beyi Ali Mirza Paşa, Deli Ferhad Paşa, Mustafa Paşa, on beşten fazla vazifeli vazifesiz vezir, beylerbeyi ve sancakbeyi ile onların hizmetlerinde olan sarıca ve sekbanlardan birçok levent de karşılık vererek toplantıya katıldılar. Bu guruba dahil olanların sayısı 30.000'i bularak Konya Ovası'nda toplandılar.³⁸⁰

Köprülü Mehmet Paşa Erdel seferine çıkmak için Abaza Hasan ve bahsi geçen valilerden asker talep etmişti. Bunlar ise oyalanarak Köprülü Mehmet Paşa'nın Erdel seferine çıkmasını geciktirmişlerdi. Haziran ayında Erdel seferine çıkabilen Köprülü, bu şahıslardan asker alamamıştı.³⁸¹ Uzunçarşılı, Abaza Hasan ve yandaşlarının Erdel seferine katılmamasının nedeni olarak Rumeli'ye geçtikleri takdirde zaten kendilerine bilenen devletin gazabından endişe etmelerinden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca Köprülü sefere çıktıktan sonra faaliyete geçme gibi bir niyetleri vardı. Abaza ve yandaşları sefere katılmama gerekçesi olarak Köprülünün gazabından çekindiklerini ileri sürdüler.³⁸² Bu yüzden seferlere katılmayacaklarını ve Köprülünün azledilip yerine Bağdat muhasarasında şehit olan Tayyar Paşa'nın oğlu Ahmet Paşa'nın tayin olunmasını istediler.³⁸³

Köprülü'nün seferlerine katılmayacaklarını bildiren bu cemiyete, Padişah Bağdat Muhasarasına katılma emri verir. Fakat buna da iştirak etmeyerek emri

³⁸⁰ İlgürel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ateşli Silahların Yayılışı*, ss. 311-312.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 337.; Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 154.

³⁸¹ Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s.154.; Öz, Mehmet, "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", *Genel Türk Tarihi*, VI, Ed. Hasan Celal Güzel, Ankara, 2002, s. 102.

³⁸² Köprülü sadarete geldiği zaman ülkede çeşitli karışıklıklar mevcuttu. Ülkenin bu halini düzeltmek isteyen Köprülü Mehmet Paşa, asilere ve yandaşlarına en ağır cezaları vermekteydi. Bu yüzden birçok kişinin kellesini almaktan kaçınmamıştı. Köprülü'nün gazabından kaçan sipahiler ise Abaza Hasan'ın yanına gidip ordusuna dahil olmaktadır. Bu yüzden Abaza'nın da sıra kendisine geleceği endişesi vardı. Naima, *Tarih*, VI, s. 332.

³⁸³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 337.

getiren Zencefilli Oğlu Hasan Ağa'ya Köprülü  ld r lmedik e hiçbir sefere katılmayacaklarını ve bunun için de on beş gün mühlet verdiklerini bildirirler. Etrafi yağmalayarak Bursa'ya doğru hareket ederler. Abaza'nın Bursa'ya yöneldiğini haber alan İstanbul, Topal Sarı Kenan Paşa'yı Rikab-ı Humayun kaymakamlığından azlederek Bursa'ya gönderdi. Fakat Kenan Paşa bu azle g cenererek Abaza ile gizlice mektuplaşıp kendisine barut, kurşun, yiyecek yollayıp, Abaza'nın saflarına katılmıştır. Bu şekilde muhafazasız kalan Bursa şehrine Abaza Hasan rahatlıkla girebilmiştir.³⁸⁴

Bu arada Abaza Bursa'yı ele geçirince padişah endişe duymaya başladı ve  avuşoğlu Mehmet Paşa'yı Gemlik  zerinden Bursa'ya gönderdi. Bursa'da yenilen  avuşoğlu canını zor kurtarmıştı.³⁸⁵

Abaza Bursa'ya giderken ordunun iaşesi için kazalardan akçe temin etmeye başlamıştı. Bunlardan birisi Yenice kasabasına saldığı salmadır.³⁸⁶ Yine Konya Şerriye Sicili'nde yer alan bilgiye göre bir başka yerden de akçeler toplatmıştır.³⁸⁷ Ayrıca Ereğli kasabasına bağlı Sınandı, K sre,  akıl, Osman K seli Naztek, Seydi Fakılı, Burnalar, Yaka isimli köylerden de akçeler toplatılmıştır.³⁸⁸

Abaza Hasan Bursa şehrine girer girmez bazı kişileri ve Bursa kadısı Haşimzade'yi zorla Edirne'ye yollamıştır. Edirne'ye giden ahaliye Padişah IV. Mehmet sizi kim gönderdi diye sorunca, Abaza Hasan kulunuz! Cevabını almıştır. Bunun  zerine IV. Mehmet'in cevabı çok manidardır.

“Haşa! Onlar benim kullarım değildir. Leh Kralı kafir olmasına rağmen bu sefere yardım etti. Bunlar ise m 'min ve muvahhit ve padişahın kuluyuz derler. Ehli din ve İslam'a layık olan bumudur ki şeytana uyup baş korkusuyla bunca adamı kendisine uydurup nimete nankörlük ediyor? Kendisine vezr-i azam azledilecek zaman değildir, Bağdat'a muhasaraya yardım etsinler yada eyaletlerine dağılsınlar diye affettiğim haberini yolladım. Allah ile ahdim olsun ki bundan sonra hepsini

³⁸⁴ Türkal, *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 157.

³⁸⁵ Duman, Mahmut, *Köprülü Mehmet Paşa Hayatı, Şahsiyeti ve Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, s. 44.

³⁸⁶ Konya Şerriye Sicili, 18/15-2.

³⁸⁷ K.Ş.S. 18/19-3.

³⁸⁸ K.Ş.S. 10/30-2.

kılıçtan geçirip hiç birisini sağ koymayacağım. Sizleri de katlederdi fakat elçiye zeval yoktur. Yıkılın!"³⁸⁹ diyerek Abaza Hasan'ın menfaati uğruna devleti düşürdüğü müşkil durumdan yakınmıştır. Köprülü'yü de durumdan haberdar etmiştir.

Neticede Abaza Hasan Paşa, Köprülü Mehmet Paşa'nın azledilmeyeceğini anlayınca "*Madem ki hal böyledir, bizi de Acem şahı gibi düşman bellesinler. Rumeli onların, Anadolu bizim olsun*" diyerek faaliyetlerine başlar. Etrafa adamlarını salarak padişahı yola getirmek için devlet adamlarını katletme yolunu seçer. Mahmut Duman'ın yorumuna göre aslında Abaza Hasan padişahın direncini kırabilmek için tehdit vari hareket etmiştir. Katliamlar ya da gasp hareketine girme taraftarı değildi. Fakat askerleri o kadar asiydi ki mecburen kendisi de onlara ayak uydurmak zorunda kalmıştı.³⁹⁰

Asilerin yola gelmediklerini gören IV. Mehmet ise fesat çıkarıcıların kafirlerden daha şedit olduklarına dair fetva çıkartarak vilayetlere ve kazalara yollar. Ardından Diyarbakır Valisi Murtaza Paşa, Abaza Hasan üzerine serdar tayin edildi. Aynı zamanda Erzurum ve Abaza Hasan'ın yerine tayin olunan Sofu Mahmut Paşa'nın İçel askerleri³⁹¹ ile Murtaza Paşa'nın emrinde hareket etmeleri emredildi. Fakat bu işler cereyan ederken Abaza Hasan gitgide güç kazanmaktaydı. Mesela devletin Anadolu beylerbeyliğine tayin ettiği Konakçı Ali Paşa'nın Abaza isyanını İzmit civarında temizleme girişimi esnasında Abaza'nın gönderdiği 4.000 tüfekli asker tarafından bozguna uğraması neticesinde birçok asker şehit olmuş ve kendisi de yaralı bir vaziyette Bursa'ya anca kaçabilmişti.³⁹² Bütün bunlardan dolayı olsa gerek ki devlet erkânı içinde bile her ne kadar padişahın çekindikleri için dillendirmeseler bile Köprülü Mehmet Paşa'nın katlini isteyen kimseler mevcuttu.³⁹³

³⁸⁹ Türkal, *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 157.; Göçek, Mehmet Fatih, *Tarih-i Sülale-i Köprülü eserin Traskripsiyon ve Tahlili*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, ss. 73-74.; Naima, Tarih, VI, ss. 347-348.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, ss. 338-339.

³⁹⁰ Duman, *Köprülü Mehmet Paşa Hayatı, Şahsiyeti ve Faaliyetleri*, s. 43.

³⁹¹ Bu süreçte Abaza Hasan'ın yerine Halep valisi tayin olunan Sofu Mahmut Paşa'nın Halep askerleriyle değil de İçel askerleriyle Murtaza Paşa'nın emrine girmesinin nedeni, Halep askerlerinin Abaza Hasan'ın yanında saf tutmasından kaynaklanmaktadır.

³⁹² İlgürel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ateşli Silahların Yayılışı*, s. 313.

³⁹³ Göçek, *Tarih-i Sülale-i Köprülü eserin Traskripsiyon ve Tahlili*, s. 76.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 340.

3.2.4. Köprülü Mehmet Paşa'nın İsyana El Atması

Abaza Hasan Paşa bütün Anadolu'yu arkasına alarak isyanını genişletmişti. Hatta İzmit ile İstanbul arasında ikamet eden halk bile mal varlıklarının ziyasından endişe duyarak mallarını İstanbul'a kaçırma yoluna gitmişlerdir.

IV. Mehmet ise Köprülü'ye bir ferman yollayarak Abaza Hasan'ın arkasını gitgide güçlendirdiğinden, anlaşmayla isyanın bastırılmayacağından ve biran önce gelip isyana el atması gerektiğinden bahsetmiştir. Bunun üzerine köprülü Mehmet Paşa ağırlıklarını arkada bırakarak alelacele yola koyulmuş ve 14 Muharrem 1069/Ekim 1658 tarihinde Edirne'ye gelmiştir.³⁹⁴

Ardından Padişah ve ocakları İstanbul'a geldiler. Anadolu valiliğine eşkıyaya katılan Can Mirza Paşa'nın yerine Konakçı Ali Paşa, Ankara'ya Neyzen Hasan Paşa tayin olundu. Ancak eşkıya tarafından yolların kapalı olmasından dolayı görev yerlerine gidemediler. Fakat bu paşalar yerlerine eyalet merkezleri olan Kütahya ve Ankara'ya mütesellimlerini göndermişlerdir. Mütesellimler ise kaleleri zapt ederek isyan yandaşlarını öldürmüşlerdir. Abaza Hasan ise acil bir durumda sığınacak bir kale edinebilmek için ve Sivas taraflarından Murtaza Paşa'nın üzerine geldiğini öğrenip Eskişehir dolaylarına çekildi.³⁹⁵

Köprülü, Abaza Hasan'ın üzerine gönderilecek orduya altı aylık ücretlerini peşin vereceğini bildirmişti. Abaza Hasan ise bu durumu öğrenerek Köprülü Mehmet Paşa'ya İstanbul'da bir suikast tertipledi. Buna göre Abaza Hasan'ın sipahilerinden 5.000 kişi İstanbul'a giderek bu orduya katılacaklar ve bir yolunu bulup Köprülü Mehmet Paşa'yı öldüreceklerdi. Fakat Köprülü Mehmet Paşa işini sıkı tutan bir vezirdi. Birçok yerde casusları vardı. Abaza'nın ordusunda da Piri Çavuş ve Koca Halife isimlerinde casusları vardı. Bunlar Köprülüye düzenlenen bu tertibatı bildirdiler. Bunun üzerine Köprülü, Abaza Hasan'ın yanında yer alan sipahilerin isimlerini defterden çıkararak bu isimleri Murtaza Paşa'ya bildirmiş ve ele geçirilenlerin derhal öldürülmesini emretmiştir. Kendisi de İstanbul'a gelmekte

³⁹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 341.

³⁹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 342.

olanların yollarını keserek binden fazla sekbanı öldürmüştü ve bir o kadarını da İstanbul'da yakalatarak katletmiştir.³⁹⁶

Padişah Abaza Hasan'ın üzerine bizzat kendisi gitmek istediye de devlet ricali bunun uygun olmayacağını belirtmiştir. Diğer taraftan Köprülü'nün Abaza Hasan saflarında yer alan binlerce sekbanı katlettirmesi ordu içinde huzursuzluğa neden olmuş ve din kardeşlerimize neden silah çekelim diyenler çoğalmıştır. Kış aylarının gelmesini ve çeşitli problemleri bahane eden askerlerin çokluğu Köprülü'yü bu sefere bizzat kendisinin çıkmasına mani olmuştur. Köprülü Mehmet Paşa bu durumun farkında olacak ki işlerin kontrolünü tamamen Murtaza Paşa'ya bırakmıştır. Ayrıca bir suikaste kurban gitmemek için de sefere çıkmaması elzem olmuştur.³⁹⁷ Murtaza Paşa ise kendisine verilen 100.000 asker ve tahsis edilen toplarla birlikte Abaza Hasan'ın peşine düşmüştür.³⁹⁸

3.2.5. Murtaza Paşa'nın Ilgın'da Mağlubiyeti

Murtaza Paşa Ankara'ya kadar gelmişti. Abaza Hasan ise Eskişehir'de bulunmaktaydı. Bunun üzerine Murtaza Paşa Eskişehir'e doğru hareket etti. Bu arada Abaza'nın yerine tayin olunan Halep valisi Sofu Mahmut Paşa, Fars'tan Dilaver Paşa ve Abaza Hasan'ın damadı Halep mütesellimi Hamamcıoğlu, Murtaza Paşa'nın yanına gelerek itaat altına girdikleri söylediler. Fakat bu göstermelik bir itaatti. Uzunçarşılı'nın ifadesine göre bu üç Paşa, gizlice ordunun durumu ve hareketini Abaza Hasan'a bildiriyorlardı. Bir mücadele esnasında ise saf değiştirerek Murtaza Paşa'yı zor durumda bırakıp Abaza Hasan'ın yanında yer alacaklardı. Haberleşme vesikalarını ele geçiren Murtaza Paşa ise hemen bu üç şahsı da katlederek delillerini İstanbul'a yolladı.³⁹⁹

Murtaza Paşa Eskişehir'e doğru hareket ettiği esnada Abaza Hasan da Konya'ya hareket etti. Murtaza Paşa Abaza Hasan'ı bir türlü yakalayamıyor ve Abaza Hasan'ın kalktığı yere kendisi konuyordu. Bu durum Ilgın'a kadar böyle

³⁹⁶ Türkal, *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, ss. 170-175.

³⁹⁷ Göçek, *Tarih-i Sülale-i Köprülü eserin Traskripsiyon ve Tahli*, s. 90.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, ss. 242-243.

³⁹⁸ İlgürel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ateşli Silahların Yayılışı*, s. 313.

³⁹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 343.

devam etti. Abaza Hasan burada 15 Rebiulevvel 1069/11 Aralık 1658 tarihinde Murtaza Paşa'nın ordusuna bir pusu kurarak beklemeye koyuldu. Pusudan habersiz olan Murtaza Paşa ve ordusu sabaha karşı Abaza'nın pususuna düşmüşlerdi. Hemen harekete geçen Abaza Hasan, hazırlıksız olan Murtaza Paşa'yı açılan silah ateşleriyle üç saat içinde darmadağın etmiştir. Bunun üzerine Murtaza Paşa ağırlığını bırakarak Afyon'a çekilmek zorunda kalmıştır.⁴⁰⁰ Bu mücadelede her iki taraftan toplam 8.000 asker ölmüştür.⁴⁰¹

Afyon'da askerlerini yeniden toplayan Murtaza Paşa kışın girmesinden dolayı İstanbul tarafından yeni bir seferini ilkbaharda düzenleme emrini almıştır. İstanbul bu arada isyanı bastırmak için Anadolu'dan da asker toplama yoluna koyuldu. Mesela Rebiulahir 1069/Ocak 1659 tarihinde Manisa kadısına gönderilen fermanda baharda Abaza Hasan üzerine bir sefer yapılacağı ve eyalet askerlerinin nevruzdan yirmi gün önce Üsküdar'da hazır bulunması emri gönderilmiştir. Ayrıca Maraş, Halep, Musul, Trablus, Şam, Anadolu, Adana, Trabzon, Sivas ve Karaman eyaletlerinden de asker istenmiştir.⁴⁰²

Abaza Hasan ise kışın şiddetinden dolayı bu bölgede daha fazla kalamayacağını anlayarak Halep tarafına çekilme kararı almıştır. Nitekim Murtaza Paşa'ya gelen haberde Antep taraflarına doğru Abaza Hasan'ın yol aldığı bildirilmiştir. Neticede Murtaza Paşa da vakit kaybetmeden Abaza Hasan'ın ardından yola düşmüş ve Halep'e doğru hareket etmiştir.⁴⁰³

3.2.6. Abaza Hasan'ın Düşüğü Zor Durum

Murtaza Paşa Afyon Karahisarı'nda bulunduğu esnada Halep valisi olan Tutsak Ali Paşa⁴⁰⁴ ve Şam valisi Kadri Paşa orduya dahil olmuştur.

⁴⁰⁰ Naima, Tarih, VI, ss. 149-151.

⁴⁰¹ Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 173.

⁴⁰² Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan'da eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, ss. 320-322.

⁴⁰³ Naima, Tarih, VI, s. 382.

⁴⁰⁴ Kaynaklarda rastlayamadık fakat Eskişehirde iken Abaza Hasan'ın yerine atanan Halep valisi Sofu Mahmut Paşa'nın Murtaza Paşa'ya ihanet ederek gizlice Abaza Hasan ile iş birliği yapması neticesinde idam edilmesinden sonra muhtemelen yerine Tutsak Ahmet Paşa getirilmiştir. Uzunçarşılı'nın Halep valisi olarak Tutsak Ali Paşa'yı göstermesinden de bu netice çıkmaktadır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, ss. 343.

Halep'e doğru hareket eden Murtaza Paşa Antep taraflarına geldi. Zaten Antep'e daha önce gelip yerleşen Abaza Hasan hakkında çeşitli vilayetlere mektuplar yollayan Murtaza Paşa, Abaza Hasan'ı kısıtlayarak kesinlikle erzak ve maddi imkan noktasında boykot uygulanmasını emretti. Bu yüzden Abaza ve kuvvetleri son derece sıkıntılı bir duruma düşmüştür. Bundan sonra gerek köylü gerek kasabalı kimseler Abaza Hasan'ın kuvvetlerine gün yüzü göstermemeye başladı. Erzak vermedikleri gibi eşkıyaları öldürmekte idiler. Zaten Abaza Hasan da, Antep'e vardığı zaman çeşitli kasaba ve köylere birliklerini dağıtmış bir vaziyetteydi. Bu sıkıntılı duruma kış şartlarının olumsuzlukları da eklenince Abaza Hasan'ın kuvvetlerine mensup bir takım kimseler Halep'te bulunan Murtaza Paşa'nın yanına vararak teslim oluyorlardı.⁴⁰⁵

Abaza Hasan'ın düştüğü bu durumdan Halep de haberdardı. Bunu bilen Halep valisi Ali Paşa, Abaza'nın bölükbaşlarına gizlice mektuplar göndererek Halep'e gelip af dilemelerini ve neticesinde affedileceklerini yazmıştı. Neticede bölükbaşları yavaş yavaş Murtaza Paşa'nın affına sığınarak Halep'e gelmeye ve Abaza Hasan'ı terk etmeye başladılar.

Bu sıralarda yine Abaza Hasan'ın bölükleri arasında kış şartları ve yemeklerinin azlığı ve kalitesinin düşüklüğü sebebiyle hoşnutsuzluklar baş göstermeye başladı. Abaza Hasan zaman zaman askerlerinin arasında tebdili kıyafetle gezinir ve incelemelerde bulunurdu. Askerlerinin sığır eti, koyun eti, pirinç gibi yiyecekler yerine az ve sürekli bulgur pilavı yemelerinden yakınarak kendisine hakaret ettiklerini işitince, ahiretimi ve dünyamı bu askerler yüzünden mi helak ettim diye içermeye başladı.⁴⁰⁶ Hatta konağına gelen Abaza Hasan, bölükbaşısını çağırıp şu cümleleri sarf etmişti:

“Ben Padişaha asi oldum. Bu zamandan beri vurup, kırıp, parçalayıp kazandığımız ve ahiretimi helak edip elde ettiğimiz malı size verdim. Bu zamana kadar zevk ve sefa içerisinde geçindiniz. Birkaç gün zaruretten ötürü verilen inamı beğenmeyip bana lanet okurlar. Bu insaf midir? Yiğitliğe düşen bu mudur? Bu

⁴⁰⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 344.

⁴⁰⁶ Naima, *Tarih*, VI, ss. 382-385.

*mudur sadakat? –ağlayarak- böyle olmaktansa ölmek yeğdir. Bir alay tuz ekmek hakkı bilmezler için dünya ve ahretimi helak etmemin cezası budur.*⁴⁰⁷

Bu sözlere bölükbaşısı teselli ile karşılık verdi. Fakat buradan da gayet net anlaşılmaktadır ki Abaza Hasan artık iyice ümitsizliğe düşmüştür.

Bu ümitsizlik ve sabrının tükenmişliği neticesinde adeta sığınacak liman aramaya başlayan Abaza Hasan'ın imdadına Antep müftüsü ve kadısı, Murtaza Paşa'nın telkinleriyle yetişerek, affedilmesi için Murtaza Paşa'nın İstanbul'a eman göndereceğinden bahsederek Kuran üzerine el basıp yemin etmişler ve Abaza Hasan'ı ikna etmişlerdir.⁴⁰⁸

3.2.7. Abaza Hasan'ın Halep'e Gelip Teslim Oluşu

Murtaza Paşa'nın kendisini affedeceğine ikna olan, daha doğrusu ordusunda baş gösteren sıkıntılı durumlardan dolayı kendisini ikna olmaya mecbur hisseden Abaza Hasa çeşitli adamlarıyla Halep'e gelerek teslim olmuştur. Uzunçarşılı, Abaza Hasan'ın ikna olmasının nedenlerinden birisi olarak, Antep müftüsü ve kadısının kendisine Murtaza Paşa'nın askerlerinin de Murtaza Paşa'dan memnun olmadıklarını, eğer Abaza'nın Halep'e gitmesi durumunda Murtaza Paşa'nın askerlerinin de kendisine katılmasıyla Halep'i kolayca ele geçirebileceğinden, bu yüzden de göstermelik bir şekilde af istiyormuş taklidi yapması gerektiğinden bahsederek ikna ettiklerini belirtmektedir.⁴⁰⁹

Neticede Halep'e gelen Abaza Hasan ve yanındaki paşalar, büyük bir alay ve mehter eşliğinde Halep'te karşılanarak, Halep valisi Ali Paşa ve Murtaza Paşa'nın güler yüzüyle bir konakta ziyafet tertiplenir. Yemekten sonra hal ve hatırlar sorulur, muhabbetler edilir. Daha sonra Abaza Hasan ve yandaşlarına ne olacağı konuşularak, Abaza Hasan ve yanındaki asiler için İstanbul'a bir af mektubu yazılmasına karar verilir. Murtaza Paşa'nın göstermelik olarak gözler önünde yazdırdığı mektup mühürlenerek İstanbul'a gönderiliyormuş gibi yapılır.

⁴⁰⁷ Göçek, *Tarih-i Sülale-i Köprülü eserin Traskripsiyon ve Tahlili*, s. 95.

⁴⁰⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 344.

⁴⁰⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 344.

Bundan sonra Abaza Hasan ve yakın arkadaşları yemek yenilen mekanda konaklatılarak diğerlerine farklı konaklar ayarlanır.⁴¹⁰ Abaza Hasan ve adamlarının yanında mektuplar yazılıp mühürlendiği için içlerinde şüphe kalmamıştır.

Fakat Serdar Murtaza Paşa el altından gönderdiği haberlerle asilerin kaldığı konakların top atışlarıyla yerle bir edilmesini emretmiştir. Akşam namazı kılındıktan sonra Murtaza Paşa, Hasan Paşa, Kenan Paşa, Tayyaroğlu Ahmet Paşa ve diğer paşalar hep birlikte sohbete devam etmişler, meyveler ve helvalar yenilmiş, ardından ise Murtaza Paşa yatsı namazı için saray hamamına gelerek paşaların abdestine yardımcı olunmasını emretmiştir. Daha sonra abdest için paşalar hamama geçince, Murtaza Paşa 20-30 civarı adamına emrederek abdesthanede olan paşaların kapısına durdurmuş, Abaza Hasan, Kenan Paşa ve Tayyaroğlu Ahmet Paşa'ları tutarak boğazlamışlardır.⁴¹¹

Paşalar katledildikten sonra atış için hazırda bekleyen topçulara haber gönderilip atışa başlamaları ve çeşitli konaklarda yer alan diğer paşaların da öldürülmeleri emri verilmişti. Top atışından kurtulan paşaların ise başları kesilerek öldürülmüştü. Kesilen başlara saman doldurularak sandıklar içerisinde İstanbul'a yollanmıştı. Çevrede bulunan diğer asi ve eşkıyaların da başları kesilerek idam edilmişti.⁴¹² Bunun neticesinde İstanbul, memnuniyetinin ifadesi olarak Murtaza Paşa'ya hilat ve kılıç göndermiştir. IV. Mehmet ayrıca diğer asilerin de aynı şekilde öldürülmelerini emretmiştir.⁴¹³

Sonuçta bu isyan kanlı bir şekilde 23-24 Cemazievvel 1069/16-17 Şubat 1659 tarihinde Pazarı Pazartesiye bağlayan gecede bastırılmış oldu.

3.2.8. Abaza Hasan ile Birlikte Katledilen Paşalar

Abaza Hasan Paşa ile birlikte şu kimseler katledilmişlerdir.⁴¹⁴

⁴¹⁰ İ sazade, *Tarih*, s. 54.

⁴¹¹ Naima, *Tarih*, VI, ss. 386-390.

⁴¹² Naima, *Tarih*, VI, ss. 390-391.

⁴¹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 345.

⁴¹⁴ Abaza Hasan ile birlikte katledilen asilerin isimleri çeşitli kaynaklarda verilmekle birlikte Ali Rıza Soyucak'ın hazırladığı yüksek lisans tezinde daha derli toplu sunulmuştur. Biz de bu tezdeki listeyi

- Tayyaroğlu Ahmet Paşa
- Sarı Kenan Paşa
- Ali Mirza Paşa
- Deli Ferhat Paşa
- Deli Ferhat Paşa'nın oğlu Yahya Bey
- Tayyaroğlu Ahmet Paşa'nın kardeşi Mustafa Paşa, kethüdası ve oğlu
- Hadım Karındaşi Hasan Ağa ve üç oğlu
- Abaza'nın kethüdası Kefeli Ali
- Abaza'nın kapıcılar kethüdası Mahmut Ağa
- Abaza'nın Türkmen Ađalđında çerağ ettiği Beyzade
- Abaza'nın ordusunda Yeniçeri Ađalđı namında olan Ankara kethüda eri
Mir Ali
- Ordu kadısı namında olan Tekeli Abdülvehhab
- Mardin voyvodası Muannek Siyavuş Çavuş
- Tekeli zorbalardan Satılmış
- Erzurumlu Bakizade Nebi Ağa
- şam zorbalarından Reşit Çorbacı
- Bektaşlı Ömer Ağa
- Kör Bey
- Maraşlı Osman Beyzade

- Kenan Paşa'nın İmamı
- Konakçı Abaza Mustafa
- Kilisli Hicazi Oğlu Ahmet
- Remmal Bekir
- Bozok Beyi Mehmet

İsyanın bastırılmasından sonra XVII. Yüzyılın sonuna kadar kısmi ayaklanmalar çıksa da ciddi bir isyan meydana gelmemiştir. XVII. Yüzyılın sonuna kadar bir sükunet devri yaşanmıştır diyebiliriz. Bunda elbette ki Köprülü Mehmet Paşa'nın rolü büyüktür.

Köprülü Mehmet Paşa, Abaza Hasan isyanının bastırılmasından sonra eşkıyalık hareketlerini tamamen sonlandırmak için çeşitli tedbirler almaktan geri durmamıştır. Mısır, Anadolu, Şam ve çeşitli vilayetlerde isyan etme potansiyeli gördüğü kimseleri bertaraf edebilmek için görevliler tayin etmiştir. Bu iş için Köprülü, İstanbul Kaymakamı İsmail Paşa'yı görevlendirmiştir. Çok geniş bir hareket alanı ve otorite verilen İsmail Paşa, İstanbul'dan Hicaz'a kadar isyanlara teşvik eden, katılan, katılma potansiyeli olan yeniçeri, sipahi, devlet adamı vs. kim varsa tespit etmek ve onları disipline etmek amacıyla yola çıkmıştır.⁴¹⁵ Böylelikle Abaza Hasan'ın yıprattığı devlet otoritesi yeniden tesis edildiği gibi, reaya üzerindeki olumsuz tesiri de ortadan kaldırılmış oldu.

Bazı kaynaklarda Köprülü ve İsmail Paşa'nın isyanda ve isyan sonrasında katlettirdiği kimselerin çokluğundan dolayı zalim damgası vurmuşlardır. Birçok kimsenin de haksız yere öldürüldüğü iddia edilmiştir. Fakat Evliya Çelebi bu katliamları haklı görmektedir. Çünkü devlet Erdel seferini dahi bu eşkıyalar yüzünden ertelemek zorunda kalmıştır. Küffar bile devlete bu kadar zarar

⁴¹⁵ Uzun, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkıyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, s. 197.

verememişken Sultan IV. Mehmet'in söylemiyle mü'min ve muvahhit oldukları halde eşkıyalık yapanlar devlete büyük zararlar vermişlerdir.⁴¹⁶

Ayrıca, ateşli silahları kontrol altına almak suretiyle olası bir ayaklanmada asilerin gücü kırılmaya çalışılmıştır.⁴¹⁷ Zaten Köprülü Paşa, merkezi otoriteyi güçlendirmek için birçok atamalar yapmış ve yerel idarecileri bertaraf etmek suretiyle olası isyanların da önüne geçmeye çalışmıştır.⁴¹⁸ İsyanların önüne geçmek için sadece cezalandırma metodunu kullanmamıştır. Mesela Abaza Hasan ve diğer celali isyanlardan dolayı maddi problemlere ve yağmalara⁴¹⁹ maruz kalan halkın ayaklanmalara katılmaması için vergilerden muaf olmalarını dahi sağlamıştır.⁴²⁰

3.3. DİĞER İSYANLAR

Şam bölgesi konumu itibariyle karmaşaya müsait bir bölgedir. Dolayısıyla bahsi geçen Canbolatoğlu, Maanoğlu, Seyfoğlu, İpşir Paşa ve Abaza Hasan isyanlarının haricinde de bu yüzyılda çeşitli hadiseler meydana gelmiştir. Kapsamının darlığı, eldeki mevcut kaynakların detaylı bilgi vermemesi ve bahsi geçen isyanlar gibi geniş çapta değil de daha mahalli olduklarından dolayı müstakil başlıklar altında olmaksızın, kaynaklarda mevcut olan bilgilerden hareketle değerlendirme yapacağız.

Seyfoğlu Kasım, Asaf ve Ali kardeşler: Daha önce bahsi geçen Seyfoğlu Yusuf 1034/1624 yılında vefat ettikten sonra oğullarının başlattığı küçük çapta bir

⁴¹⁶ Evliya Çelebi'nin savunması için bkz. Sönmez, Erdem, "Celaliler ve Üç Evliya Çelebi", *Kebikeç*, Sayı:33, Ankara, 2012, s. 89.

⁴¹⁷ Bu iş için görevlendirilen İsmail Paşa'nın 80.000 silah topladığı belirtilir. Detaylı bilgi için bkz. Duman, *Köprülü Mehmet Paşa Hayatı, Şahsiyeti ve Faaliyetleri*, ss. 47-51.; Ayrıca Efkan Uzun, Abaza Hasan'ın Ilgın'da yaptığı savaşta top bile kullandığından bahsetmektedir. Bu savaşta elindeki silahları bir yere gömmüş, daha sonra devlet bu silahları çıkararak Kayseri kalesine nakletmiştir. Uzun, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyan ve Eşkıyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, s. 195.

⁴¹⁸ Merkezi otoriteyi güçlendirmek için bertaraf edilen yerel yöneticilere dair örnekler için bkz. Ze'evi, Dror, *Kudüs*, Çev. Serpil Çağlayan, İstanbul, 2000, ss. 65-70.

⁴¹⁹ Abaza Hasan isyanı ve diğer isyanların şehirler ve halk üzerinde meydana getirdiği maddi tahribat için bkz. Oğuzoğlu, Yusuf, "Anadolu Şehirlerinde Osmanlı Döneminde Görülen Yapısal Değişiklikler", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1987, ss. 1-11.

⁴²⁰ K.Ş.S. 18/395-1.; Detaylı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, ss. 344-350. Ayrıca bkz. Cırık, Hatice, *XVII. Yüzyıl Askeri Seferler Esnasında Anadolu'dan Yapılan Hazırlıklar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

isyan vardır. Yusuf vefat ettikten sonra oğlu Kasım'ı yerine vali olarak bırakmıştır. Fakat Maanoğlu Fahrettin 1035/1625 yılında Trablus'a gelerek kırk gün boyunca şehri yağmaladı. Bunun üzerine Kasım, amcaoğlu Süleyman ve çocuklarıyla birlikte şehirden kaçmak zorunda kaldı. İskenderoğlu Mustafa Paşa, Kasım'ın yerine Trablus valisi olarak görevlendirildi. Fahrettin ve yeni Trablusşam valisinden kaçan Seyfoğlu Kasım ise bir gözetleme kulesine sığınsa da yeni Trablusşam valisi İskenderoğlu Mustafa Paşa onu buldu. Kasım ise yirmi bin kuruş göndererek canını kurtardı.⁴²¹

Kasım'ın amcaoğlu Süleyman, yani Seyfoğlu Yusuf'un yeğeni ise yanında 400 askerle birlikte Hisan'a kaçtı fakat Maanoğlu Fahrettin onu Fırat nehrinin kıyılarında yakalayıp boğarak öldürdü.⁴²²

Trablusşam'ın yeni valisi de makamında çok oturamadan görevden alınarak Defterdar Ömer Paşa yerine tayin edildi. Ömer Paşa ise zalim olan eski Trablusşam valisi İskenderoğlu Mustafa Paşa'yı Diyarbakır'da öldürterek mallarına el koydu. Ömer Paşa'dan sonra birkaç kişi daha Trablusşam'da kısa süreli valilik yaptıktan sonra bölgenin kontrolü Maanoğlu Fahrettin'e geçti. 1043/1633 yılında Fahrettin'e karşı devletin düzenlediği operasyonlardan sonra Trablusşam'a yeniden vali olarak 1044/1634 yılında Seyfoğlu Kasım atanmıştır. Kasım ise devletin verdiği bazı vazifeleri yerine getirmeyerek başına buyruk hareket etmeye başladı. Sultan Kasım'a Acemler üzerine yapılacak sefer için asker göndermesini ve hiçbir tertibe katılmamasını emretmesine rağmen Kasım canından endişe duyarak askerlerini geride bırakıp yeğeni Ali'yi de yanına alıp Trablusşam'a geri döndü. Neticede askerleri de onunla birlikte Trablusşam'a geri döndü. Devleti bu şekilde yüzüstü bırakmış ve itaatsizlik etmiş oldu.⁴²³

Kasım gibi Seyfoğlu Yusuf'un bir diğer oğlu İsaf ve yeğeni Ali de bölgede karışıklıklar çıkarmaya başlamıştı. Çok ayrıntılı bir şekilde edinemesek de, edindiğimiz bilgilere göre Asaf bölgede birçok fitneye öncülük etmeye başlamıştı. Trablusşam'da nedenini bilemediğimiz bir savaşa öncülük etmiş ve mağlup olarak Beyrut'a sığınmıştı. Burada da karışıklıklar çıkaran Asaf, bazı kentleri işgal ederek

⁴²¹ Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trablus*, s. 118.

⁴²² Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trablus*, s. 119.

⁴²³ Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trablus*, ss. 119-120.

yağmaladı. Mesela Munaydıra bölgesine geçen Asaf burayı ateşe verdi ve halka zulüm etmeye başladı. Ali de aynı şekilde Trablus ve Cebil’de zulümler gerçekleştirmiştir. 1046/1636 yılında ise Asaf, Ali ve bu ikisinin başlattığı isyanı bastırması için görevlendirilen Emir Ali İlmüddin el-Yemani arasında savaş yaşanmış ve İlmüddin mağlup olarak Akkar’a çekilmiştir.⁴²⁴

Neticede devlete olan vergilerini de ödemeyen Asaf ve Ali kardeşler üzerine Şahin Paşa gönderilmiştir. Şahin Paşa 1048/1638 yılında Asaf ve Ali’yi bertaraf ederek Trablusşam’ı kontrol altına almıştır. Şahin Paşa yanına ilk önce gönüllerini alarak itaat ettirmeyi istediye de, direnç gösterilmesi üzerine Asaf ve Ali’yi öldürmüş ve Seyfoğlu taraftarlarını da tasfiye ederek bu problemi ortadan kaldırmayı başarmıştır.⁴²⁵

Yine Trablusşam’da XVII. Yüzyıl sonlarına doğru 1103/1692 yılında Serhanoğulları olarak bilinen Şif temayüllü aşiretin başlattığı bir isyan vardır. Bu aşiretin Maanoğulları ile arası oldukça iyiydi. Serhanoğulları’nın lideri Hüseyin gücünü artırarak bölgeyi kontrol altına almış ve devlet gelirlerine el koymuştu. Osmanlı Devleti bu bölgeyi iltizam olarak onlara vermişti fakat Hüseyin topladığı vergileri devlete göndermek yerine el koymuştu. Trablusşam’da diğer aşiretler üzerinde de etkili olmaya başlayan Hüseyin, Cübeyl, Betrun, Kora, Zaviye, Akkar, Hısnülekrad, Hermel ve Zanniye bölgelerini hakimiyeti altına aldı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Trablusşam’a vali olarak Sürmeli Ali Paşa’yı atadı ve Ali Paşa kısa sürede bu aşireti bertaraf ederek kontrolü Osmanlı lehine yeniden tesis etti.⁴²⁶

XVII. yüzyılın sonlarında halk ile göçebeler arasında bazı karışıklıklar da bu isyanlar ve eşkıyalık faaliyetleri zümresine eklenmiştir. Göçebe aşiretlerin bu bölgede geçişleri sırasında bölge halkının arazilerindeki mahsullere hayvanların zarar vermesi sonucunda ufak çaplı da olsa çatışmalar meydana gelmiştir. Mesela

⁴²⁴ Hikmet b. Şerif, *Tarih-i Trabulus*, ss. 122-123.

⁴²⁵ Bayat, Fazıl, “Trablusşam Eyaleti”, *DİA*, XLI, Ankara, 2012, s. 495.

⁴²⁶ Bayat, Fazıl, “Trablusşam Eyaleti”, *DİA*, XLI, s. 496.

1101/1690 yılında Kilis kazasında Şeyhlü Ekratı 900 kadar tüfekli bir gurupla Amiki taifesine saldırmıştır.⁴²⁷

Yine XVII. yüzyılın sonunda Urban Aşireti diye bilinen bir eşkıya türü peyda olmuştur. 1088/1677 yılından itibaren⁴²⁸ Birecik, Halep, Rakka ve Bağdat dörtgeninde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu bölgede özellikle ekonomik noktada faaliyetler sürdürüp devlet mallarına ve çeşitli ürünlere zarar veren bu eşkıya gurubu ancak XVIII. Yüzyılın başlarında bertaraf edilebilmiştir. Rakka valisi Ali Paşa ve Halep valisinin birlikte hareketiyle 1132/1720 yılında bu iş için görevlendirilmiştir. Fakat bu eşkıya gurubu daha sonraki dönemlerde de asi tavırlarına devam etmiştir.⁴²⁹

Yukarıda saydığımız bu tür hadiseler Seyfoğlu, Maanoğlu, Canbolatoğlu, İpşir Paşa ve Abaza Hasan isyanlarındaki gibi büyük çapta olmasa da çalışmamızı ortaya koyarken dikkatimizi çeken karışıklıklar olması hasebiyle tezimizde yer vermeyi uygun gördük.

⁴²⁷ Çelikdemir, Murat, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskanı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2001, s. 36.

⁴²⁸ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayıat*, Haz. Abdulkadir Özcan, Ankara, 1995, s. 84.

⁴²⁹ Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskanı*, ss. 32-33.

SONUÇ

Şam bölgesi Osmanlı için ayrı bir ehemmiyete sahipti. Müslümanların hac vazifelerini yerine getirebilmek amacıyla çıktıkları kutsal yolda uğrak yerlerinden birisi de bu bölgeydi. Ayrıca Halep, Şam ve Trablusşam eyaletleri ticari açıdan da önemli gelirleri barındıran taşralardı. Devlet buralardan elde ettiği vergiler sayesinde hazinesini doldurmaktaydı. Halep'in ipeği dünyaca meşhur olmuş bir ipek olması hasebiyle dış devletlerin de uğrak yeriydi. Halep'in bu önemini anlatan “her yol Halep'e çıkar” sözü bu dönemde meşhur olmuştur. Bölgenin bu öneminden dolayı Osmanlı Devleti bölgeyi idare edecek yöneticileri seçme hususunda hassas davranmaktaydı. Devlet çoğu zaman merkezden gönderdiği yöneticiler aracılığıyla otoriteyi sağlamaya çalışmıştır. Bunun yanında bölgede nüfuzlarıyla ön plana çıkmış ailelere de makam ve mevkiler vermek suretiyle desteklerini alıp olası isyanları ve otorite boşluğunu gidermeye çalışmıştır.

Osmanlı Devleti her ne kadar tedbirleri elden bırakmasa da XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başlarında birçok iç isyanla karşı karşıya kalmıştır. Bu isyanlar tarih kitaplarında Celali isyanları olarak adlandırılmıştır. Celali isyanlar olarak adlandırılan bu isyanlara neden olarak her ne kadar yönetsel açıdan aksaklıklar gösterilse de şüphesiz ki dışarıdan gizli ve sinsice destekler de söz konusudur. Özellikle Avrupalı devletler güçlü bir Osmanlı Devleti'nin, kendi sömürü düzenlerine engel olduğunu bilmekteydi. Ne var ki doğrudan Osmanlı Devleti'ne müdahale edebilecek ittifakları veya cesaretleri henüz yoktu. Bu yüzden daha çok harici müdahalelerle Osmanlı Devleti'ni yıpratma gibi bir gaye gütmekteydiler. Bu sebeptendir ki Celali isyanlara ve bu isyanların en önemlileri olan Canbolatoğlu Ali, Maanoğlu Fahrettin ve Seyfoğlu Yusuf isyanlarına çeşitli anlaşmalarla mühimmat yardımı yapmak suretiyle destek vermişlerdir.

İsyanların birçoğu çeşitli hak iddiası nedeniyle gerçekleşse de yeni bir devlet kurma gibi bir ideolojiyle ortaya çıkmamışlardır. XVII. yüzyılda gerçekleşen bu isyanlarda İpşir Paşa, Abaza Hasan isyanları gibi isyanlar kaybedilen makamları geri almak ya da daha üst makamlar elde edilmek amacıyla gerçekleşmiştir. Ne var ki Canbolatoğlu Ali Paşa ve Maanoğlu Fahrettin isyanları gaye bakımından diğer Celali

isyanlardan ayrılmaktadır. Çünkü Canbolatoğlu Ali Paşa'nın ilk başta amcasının intikamını almak gibi bir gayeyle başlattığı isyan, belli bir süre sonra asıl niyetini ortaya koyarak yeni bir devlet kurma teşebbüsüne dönüşmüştür. Nitekim Toksana, İran ve çeşitli devletlerin de desteğini alan bu isyan teşebbüsü, Osmanlı Devleti'nin dışta İran ve Avusturya ile savaşlarla meşgul olmasını fırsat bilerek kısa sürede büyümüş ve asıl ideolojisini ortaya koymuştur. İşte bu isyan yeni bir devlet kurma ideolojisi bakımından diğer isyanlardan ayrı bir ehemmiyete sahiptir.

Maanoğlu Fahrettin'in Lübnan'da başlattığı isyan da Canbolatoğlu isyanı gibi bağımsız bir devlet kurma amacı gütmekteydi. Fahrettin bunun için dönemin Papasıyla görüşmeler yapmış ve anlaşmıştır. Yaklaşık beş yıl kaldığı Avrupa'da birçok devletten de yardım sözü alarak tekrar Lübnan'a dönmüş ve bu minvalde faaliyetlerine başlamıştır.

Aynı şekilde Seyfoğlu Yusuf da Canbolatoğlu Ali ve Maanoğlu Fahrettin'e mecbur gibi gözükse de destek vermiş ve onların ideolojisine bilerek ya da bilmeyerek hizmet etmiştir.

Bu sebeplerden dolayı XVII. yüzyılda sadece şam bölgesinde değil, bütün isyanlar içerisinde bu üç isyanın ve özellikle de Canbolatoğlu ve Maanoğlu isyanlarının Osmanlı tarihinde XVII. yüzyıla gelinceye kadar bağımsız bir devlet kurma ideolojisi açısından tamamen farklılık göstermiştir.

Söz konusu isyanlar içerisinde Canbolatoğlu Ali Paşa İsyanı'nın devletin en çok yıprandığı dönemlerden birinde meydana gelmesi ve büyük bir tehlike ve güce sahip olmasına rağmen Kuyucu Murat Paşa tarafından kısa sürede bastırılması, Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta ne denli güçlü bir devlet olduğunu ortaya koymasından da ayrı bir öneme sahiptir.

Canbolatoğlu gibi büyük bir asiden sonra peyda olan Maanoğlu Fahrettin isyanında da devletin gösterdiği reaksiyon önemlidir. Fahrettin hususunda uzun süre itidalli bir yol takip etmeye çalışan devlet, varlığını tehdit eden bir unsuru çabucak bertaraf edebileceğini bir kez daha göstermiş oldu.

1658 yılında bastırılan Abaza Hasan isyanı da aynı şekilde devletin otorite ve gücünü göstermesi açısından önemlidir. Sarayda fitnelerin arttığı bir dönemde meydana gelen bu isyan Şam bölgesini de aşırıp bütün Anadolu'ya yayılmasına rağmen iş bilir bir kişi tarafından kısa sürede bastırılmıştır.

İpşir Paşa ise Sadrazam olarak isyan girişiminde bulunması bizlere Osmanlı'nın içinde bulunduğu vehameti göstermesi açısından önemlidir. Ancak belirttiğimiz gibi; içte ve dışta bütün fitnelere rağmen arka arkaya gerçekleşen savaşlar ve isyanlarla baş edebilecek güçte bir devletin olduğunu unutmamak gerekir. Fakat XVII. yüzyılda gerçekleşen bu fitne hareketlerinin de devleti yıprattığı ortadadır.

XVII. yüzyılda bu isyanlar haricinde ufak çapta meydana gelen çeşitli fitne hareketleri de yerel güçler tarafından bertaraf edilmiştir. Fakat bozulmuş bir düzen içerisinde bir fitneyi bertaraf etsen de bir başka yerden farklı bir fitnenin patlak vereceği muhakkaktır. Bu durumu gören padişahlar tecdit hareketlerine başlamışlar ve devletin içinde bulunduğu vahim duruma müdahale etme ihtiyacı hissetmişlerdir.

Umuyoruz ki ortaya koyduğumuz bu çalışma ve değerlendirmelerimiz bizden sonraki araştırmacılara daha farklı kapılar açar. “Tarih günümüze ışık tutar” anlayışından hareket ederek, bu isyanlardan doğan neticelerden ders çıkarıp günümüze uyarlama noktasında çalışmamızın katkıları sunmasını temenni ediyoruz.

KAYNAKLAR

ARŞİV BELGELERİ

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), A.E.T. (Ali Emiri Tasnifi), 465, 616, 456, 657, 459.

_____, 80 Numaralı Mühimme Defteri, 971, 973

_____, MD, 89: 23 ve 49; MD, 84: 18; MD, 78; MD, 8: 6, 78, 82, 92, 168, 171, 235, 252, 269, 376, 419, 422, 424, 427, 447, 456; MD, 90, H. No: 180, (1056/1646).

_____, TTD, No: 181

_____, 1015, HAT.

K.Ş.S., 18/19-3, 10/30-2, 18/395-1

ANA KAYNAKLAR

AYNİ Ali Efendi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet Taksimatı, Toprak Dağılımı ve Bunların Mali Güçleri*, Çev. Hadiye Tuncer, Ankara, 1964.

CEZAR, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara, 2011.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, t. y.

DEFTERDAR, Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiat*, Haz. Abdulkadir Özcan, TTK, Ankara, 1995.

EVLIYA ÇLEBİ, *Seyahatname*, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

HAMMER, Prugstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 2010.

HASAN BEYZADE, *Tarih*, Haz. Nezih Aykut, TTK, Ankara, 2004.

HEZARFEN, Ahmet, *Rumeli ve Anadolu Ayan ve Eşkiyası*, Osmanlı Arşiv Belgeleri, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002.

HOCA SAADETTİN Efendi, *Tacü't Tevarih*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Eskeşehir, 1992.

İSAZADE, *Tarih*, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1996.

KATİPÇELEBİ, Fezleke, *Ceride-i Havadis Matbaası*, İstanbul, 1287.

- NAİMA, Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, Çev. Zuhuri Danışman, Kardeş Matbaası, İstanbul, 1968.
- PEÇEVİ, İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Haz. Bekir S. Baykan, Mersin İmar İnş. Tic. Ltd. Şt. Basımevi, Mersin, 1992.
- SAFİ, Mustafa, *Zübdetü't Tevarih-i*, Çev. Dr. İbrahim Hakkı Çuhadar, TTK, Ankara, 2003.
- SELANİKİ, Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki*, Haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 1999.
- SOLAKZADE, Mehmet Hemdemi Çelebi, *Solak-Zade Tarihi*, Haz. Vahit Çubuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- SÜREYYA, Mehmet, *Sicill-i Osmani*, Haz. Nuri Akbayar, TVYY, İstanbul, 1996.
- ŞEREF HAN, *Şerefname*, Çev. Mehmet Emin Bozarslan, Ant Yayınları, İstanbul, 1971.
- TOPÇULAR KATİBİ, *Abdulkadir Efendi Tarihi*, Haz. Ziya Yılmaz, TTK, Ankara, 2003.
- TUGİ, Hüseyin, *Musibetname*, Haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara, 2010.
- ULUÇAY, Çağatay, *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halk Evi Yayınları, İstanbul, 1944.
- UZUNÇARŞILI, İbrahim Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara, 1973.

MODERN KAYNAKLAR

- ABOU EL HAJ, Rıfa'at Ali, *Modern Devletin Doğası 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Oktay Özel-Canan Şahin, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- ACUN, Fatma, "Celali İsyanları (1591-1611)", *Türkler Ansiklopedisi*, IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 695-708.
- AFYONCU, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005.
- AKDAĞ, Mustafa, *Genel Çizgileriyle 17. Yy. Türkiye Tarihi*, Barış Matbaası, Ankara, 1966.
- _____, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009
- AKİS, Metin, "İ. Hakkı Konyalı Armağanına Katkı: Kilis Sancağında Canbolatoğulları Ailesinin Yönetimi", *Şehirlerin Sevdalısı İbrahim Hakkı*

Konyalı Armağanı, Ed. Hasan Bahar, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2015, 391-404.

AKSUN, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1994.

AKTEPE, M. Münir, “İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler”, *İÜEFĐ*, Sayı: 24, İstanbul, 1970, 45-58.

ANDREASYON, Hrant D., “Bir Ermeni Kaynağına Göre Celali İsyanları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XIII, Sayı: 17-18, İstanbul, 1963, 27-42.

_____, *Polonyalı Siemon'un Seyahatnamesi (1608-1619)*, İ.Ü.E.F.T.D., İstanbul, 1964.

AYBET-ÜÇEL, Gülgün, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

BAĞLIOĞLU, Ahmet, *Ortadoğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları, Elazığ, 2006.

BARKAN, Ömer Lütfi, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, *Bellekten*, XXXIV, Sayı: 136, TTK, Ankara, , 1970, 557-607.

BARKEY, Karen, *Eşkiyalar ve Devlet (Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi)*, Çev. Zeynep Altok, TVYY, İstanbul, 2007.

BAYAT, Fazıl, “Trablusşam”, *DİA*, XLI, Diyanet Vakfı Yayını, Ankara, 2012, 294-295.

_____, “Trablusşam Eyaleti”, *DİA*, XLI, Ankara, 2012, 295-296.

BAYSUN, Mehmet Cavit, “Ma’n”, *İ.A.*, VII, MEB, İstanbul, 1978, 268-273.

BRAUDEL, Fernand, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993.

BUZPINAR, Şit Tufan, “Suriye, Osmanlı Dönemi” *DİA*, Diyanet Vakfı Yayını, XXXVII, Ankara, 2009, 550-555.

CARL BROWN, L., *İmparatorluk Mirası Balkanlarda ve Ortadoğuda Osmanlı Damgası*, Çev. Gül Çağalı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

CIRIK, Hatice, *XVII. Yüzyıl Askeri Seferler Esnasında Anadolu’dan Yapılan Hazırlıklar*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

CİLACI, Osman, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2005.

_____, *Osmanlı Tarihinde Leventler*, Çelik Cilt Matbaası, İstanbul, 1965.

- ÇABUK, Vahid, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi*, Emre Yayınevi, İstanbul, 2002.
- _____, *Sultan IV. Murat Han*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1995.
- ÇAKAR, Enver, *Halep Eyaleti Türkmenleri*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, 2006.
- ÇAM, Cuma, *11 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1017/M.1608-1609)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2008.
- ÇELİK, Gökür, *Vasiti'nin "Gazavat-ı Murat Paşa" Adlı Eserinin İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- ÇELİK, Kürşat, *Osmanlı Hakimiyetinde Beyrut*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2010.
- ÇELİKDEMİR, Murat, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskanı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2001.
- ÇINAR, Zafer, *Lübnan'daki Maruni ve Dürzilerin Siyasi Mücadelesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2015.
- DANIŞMAN, Zuhuri, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1965.
- DE LE MARTİNE, Alphonse, *Osmanlı Tarihi*, Çev. Serhat Bayram, Toker Yayınları, İstanbul, 1992.
- DEMİRCİ, Süleyman-ARSLAN, Hasan, *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkıya, Devlet ve Siyaset*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- DEMİRTAŞ, Hüseyin, *Celali İsyancıları ve Canboladoğlu Ali Paşa İsyanının Karşılaştırılması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2018.
- DENKTAŞ, Mustafa, "İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, XXVI, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1997, 193-224.
- DUMAN, Mahmut, *Köprülü Mehmet Paşa Hayatı, Şahsiyeti ve Faaliyetleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, "Lübnan'ın Esas Teşkilat Tarihçesi", *Amme İdaresi Dergisi*, XXXI, Sayı: 3, 1998, 17-35.

- ELDEM, Ethem, GOFFMAN, Daniel, MASTERS, Bruce, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir, İstanbul*, Çev. Sermet Yalçın, TVYY, İstanbul, 2003.
- EMECEN, Ferudun, *Devlet ve Toplum*, Ed. Ekmelettin İhsanoğlu, İslam Tarihi Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 1994.
- _____, “Fahrettin Ma’noğlu”, *DİA*, XII, Ankara, 1995, 80-82.
- ERDOĞAN, Emine, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devletinde İktidar-İtaat İlişkisine Dair Bir Araştırma: Amasya Örneği”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Kastamonu, XIV, Sayı: 1, 2006, 214-226.
- EROĞLU, Cengiz, BABUÇOĞLU, Murat, KÖÇER, Mehmet, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, TİKV, Ankara, 2007.
- FARUKİ, Süreyya, “On Altıncı ve On Yedinci Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Anlayışı ve Hac Olgusu”, *X. Türk Tarih Kongresi*, V, TTK, Ankara, 1986. 2109-2119.
- _____, “Krizler ve Değişim”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalçık, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Şa-To Yayınları, İstanbul, 2001.
- FİNKEL, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğu’nun Öyküsü (1300-1923)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- GOFFMAN, Daniel, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300–1700*, Çev.: Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.
- GÖÇEK, Mehmet Fatih, *Tarih-i Sülale-i Köprülü eserinin Traskripsiyon ve Tahlili*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- GÖKBUNAR, Ali Rıza, “Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi*, XIV, Sayı: 1, Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu, Manisa, 2007, 1-24.
- GÖKHAN, İlyas, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*, Uke Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2011.
- GRİSWOLD, William J., *Anadolu’da Büyük İsyân 1591-1611*, Çev. Ülkün Tansel, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2011.
- GÜL, İsmail, *Osmanlı Devleti’nde Sultan IV. Murad Dönemi Yeniçeri İsyânları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2006.
- GÜNEŞ, Mustafa, “Kürt Liderler Canpolat Ali Paşa”, www.urfahaber.net/yazar/-----kurt-liderler--3-----canpolat-ali-pasa-632.html (et. 02.01.2018).

- HAFEEZ, Malik, "Lebanon as an Experiment in Multicultural Interdependence", *Lebanon's Second Republic Prospects for the Twenty-first Century*, Ed. Kail C. Ellis, University Press of Florida, Florida, 2002.
- HAŞŞİ, Selim Han, *Ali Paşa Canbulad*, Beyrut, 1986.
- HİKMET, Şerif, *Tarih-i Trabulus*, Darul İman Matbaası, Lübnan, 1987.
- HİTTİ, Philip K., *The Near East In History*, New York, 1961.
- HUART, C. L., "Abaza Hasan", *İslam Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 1978, 5-6.
- İLGÜREL, Mücteba, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 32, İstanbul, 1979, 301-318.
- _____, "Abaza Hasan", *DİA*, I, Diyanet Vakfı Yayını Ankara, 1988, 10-11.
- _____, "Canbulatoğulları", *DİA*, II, Diyanet Vakfı Yayını, Ankara, 1993, 244-246.
- _____, "Zirveden Dönüş: II. Selim'den III. Mehmet'e", *Türkler Ansiklopedisi*, Ed. Hasan Celal Güzel, Ankara, 2002, 1176-1218.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- _____, *Devlet-i Aliyye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- İŞBİLİR, Ömer, "Kuyucu Murat Paşa", *DİA*, XXVI, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, 507-508.
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005.
- KARAKIŞLA, Mehmet Deniz, *1840-1861 Tarihleri Arasında Cebel-i Libnan'da Dürzi-Maruni Çatışması ve Bu Çatışmanın Bölgeye Etkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 2016
- KELEŞ, Erdoğan, "Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdare Uygulaması ve 1850 Tarihli Nizamname", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVII, Sayı: 43, Ankara, 2008, 159-179.
- KILIÇ, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı ve Sancak Tevcihatı*, Şark Pazarlama, Elazığ, 2007.
- KODAMAN, Bayram, "Osmanlı Devletinde Yükseliş ve Çöküş Nedenlerine Genel Bir Bakış", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, S.D.Ü. Yayınları, Isparta, 2007, 1-24.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abide ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, Fatih Matbaası, İstanbul, 1968.

- KUNT, Metin, AKŞİN, Sinan, FARUKİ, Süreyya, vd. *Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.
- KÜPELİ, Özer, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009.
- MANTRAN, Robert, *Osmanlı Tarihi*, Çev. Servet Tanilli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1995.
- MARCUS, Abraham, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, Çev. Mehmet Emin Baş, Küre Yayınları, İstanbul, 2013.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, “Anadolu Şehirlerinde Osmanlı Döneminde Görülen Yapısal Değişiklikler”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1987, 1-11.
- ORTAYLI, İlber, “19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar”, *Osmanlı Araştırmaları IV*, ed. Halil İnalçık, İstanbul, 1984, 89-113.
- ÖZ, Mehmet, “XVII. Yy’a Girerken Osmanlı Devleti Duraklama, Buhran, Çözülme veya Dönüşüm”, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- _____, *Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2000.
- _____, “II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl”, *Genel Türk Tarihi*, VI, Ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 82-113.
- _____, “Dürzilik”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yayını, X, Ankara, 1994, 39-48.
- ÖZCAN, Ruhi, “Osmanlı Devletinde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 17, Konya, 2005, 237-266.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1977.
- ÖZYALÇINER, Adnan, *IV. Murad ve Mirgün Bahçeleri*, Şefik Matbaası, İstanbul, 1998.
- ÖZYILMAZ, Fatih, *İslam’ın Suriye’ye Yayılışı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- POLAT, Süleyman, “Kuyucu Murat Paşa’nın Celali Seferi Finansmanı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX, Sayı: 2, E.Ü.E.F.T.B., İzmir, 2014, 563-603.
- RAFEQ, Abdul-Karim, “The Revolt of Ali Pasha Janbulad (1605-1607) In The Contemporary Arabic Sources And Its Significance”, VIII. *Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, TTK, Ankara, 1976, 1515-1534.
- RİCAUT, *Türklerin Siyasi Düsturları*, Çev. Reşat Uzman, AD Yayıncılık, İstanbul, 1996.

- SADAWİ, Salih, *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2013.
- SARI, Tanju, *Gezginlerin Gözüyle Bir İmparatorluk*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1998.
- SHAW, Stranford, J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, Özener Matbaası, İstanbul, 2004.
- SOYUCAK, Ali Rıza, *Konya ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1997.
- SÖNMEZ, Erdem, “Celaliler ve Üç Evliya Çelebi”, *Kebikeç*, Sayı:33, Ankara, 2012, 87-110.
- ŞENZEYBEK, Aytekin, *Dürzilik, Doğuşu ve Temel Prensipleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001.
- TAŞ, Kenan Ziya, “Suriye’nin (Şam) Osmanlı Hakimiyetindeki İdari Yapısı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV, Sayı: 1, E.Ü.E.F.T.B., İzmir, 2000, 75-85.
- TAŞKESENLİOĞLU, Nesrin, *Arap Milliyetçilik Hareketleri ve Lübnan Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006
- TEKİNDAĞ, Şehabettin, “Dürzi Tarihine Dair Notlar”, *Tarih Dergisi*, Osman Yalçın Matbaası, VII, Sayı: 10, İstanbul, 1954, 143-156.
- TOMAR, Cengiz, “Suriye”, *DİA*, XXXVII, Diyanet Vakfı Yayını, Ankara, 2009, 545-550.
- TRABOULSİ, Fawwaz, *A History Of Modern Lebanon*, Pluto Press Yayınları, London, 2007.
- TÜRKAL, Nazife Karaçay, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, “Sosyal hareket olarak celali ayaklanmaları”, *Belleten*, LX, TTK, Ankara, 1996, 420-442.
- TVERİTİNOVA, Anna S., *Karayazıcı Deli Hasan İsyanı*, Çev. Abdulkadir İnan, Aya Yayınevi, İstanbul, 2006.
- UZUN, Efkan, “Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme”, *TÜBAR*, XXV, Sayı: 25, Niğde, 2009, 185-214.

- _____, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyamlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi, (1630-1655)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, İlk Adım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Samsun, 2017.
- WHITE, Sam, *Osmanlı'da İsyamların İklimi, Erken Modern Dönemde Celali İsyamları*, Çev. Nurettin El-hüseyni, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013.
- YILMAZ, Yusuf-KADIOĞLU, Yahya, "Küçük Buzul Çağı, Kuraklık ve Diğer Coğrafi Olayların Celali İsyamları Üzerinde Etkileri", *Studies Of The Ottoman Domain*, VII, Sayı: 12, 2017, 266-288.
- YÜCEL, Yaşar, SEVİM, Ali, *Türkiye Tarihi*, TTK, Ankara, 1997.
- ZE'EVİ, Dror, *Kudüs*, Çev. Serpil Çağlayan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- ZİNKEİSEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.
- ZİYA, Saliha, *Lübnan'da Dini Gurupların Şekillenmesinde İç ve Dış Dinamikler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

ÖZ GEÇMİŞ

SELMAN ORAL

10 Nisan 1988 tarihinde Konya’da doğdu. İlköğretimini 1994-2002 yılları arasında Konya’nın çeşitli okullarında okuyarak tamamladı. 2006 yılında Konya Hocacihan İmam Hatip Lisesi’nden mezun oldu. 2007 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazanarak lisans eğitimine başladı. 2012 yılında üniversiteden mezun oldu. 2013 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı’na kayıt yaptırdı. Ders döneminden sonra Canbolatoğlu Ali Paşa İsyanı konulu seminer hazırladı. Tez konusunu XVII. Yüzyıl Osmanlı Devleti Şam Bölgesinde Meydana Gelen Ayaklanmalar olarak belirledi. Evli ve iki çocuk babasıdır.

